

**RĪGAS TEHNISKĀ UNIVERSITĀTE
INŽENIEREKONOMIKAS UN VADĪBAS FAKULTĀTE**

**Būvuzņēmējdarbības un nekustamā īpašuma
ekonomikas institūts
Teritoriju attīstības pārvaldības un pilsētekonomikas
katedra**

**Alise Vītola
Maija Šenfelde**

INSTITUCIONĀLĀ VIDE UN EKONOMISKĀ ATTĪSTĪBA MŪSDIENU APSTĀKĻOS

Zinātniskā monogrāfija

Apstiprinājusi RTU Zinātnes padome 2019. gadā

Recenzenti:

**Dzintra Atstāja
Roberts Škapars**

**RTU Izdevniecība
Rīga 2019**

Alise Vītola, Maija Šenfelde. **Institucionālā vide un ekonomiskā attīstība mūsdienu apstākļos.** Zinātniskā monogrāfija. Rīga: RTU Izdevniecība, 2019. 132 lpp.

Monogrāfija ir veltīta institucionālajai videi un institucionālās vides lomai ekonomiskajā attīstībā. Tā piedāvā inovatīvu metodiku institucionālās vides kvantitatīvai novērtēšanai, aptverot institucionālās vides ekonomiskās, politiskās un vērtību kategorijas, savukārt institūciju iespēju novērtējums ļauj analizēt, kā valsts izmanto iespējas ietekmēt tās institucionālo vidi. Pielietojot izstrādāto metodiku, monogrāfija piedāvā padziļinātu institucionālās vides un tās pilnveidošanas iespēju izvērtējumu Baltijas un Centrāleiropas valstīs un sniedz priekšlikumus institucionālās vides uzlabošanai šajās valstīs.

The monograph focuses on the institutional environment and examines the role of institutional environment in economic development. It offers an innovative methodology for a quantitative evaluation of the institutional environment, covering economic, political and value institutions, whereas the evaluation of the institutional potential shows how the state uses its opportunities to influence the institutional environment. By using the proposed methodology, the monograph offers a detailed assessment of the institutional environment and its improvement potential in the Baltic and Central European countries and gives recommendations for the improvement of institutional environment in these countries.

Recenzenti/Reviewers

Dzintra Atstāja, *Dr. oec.*,

Banku augstskola/BA School of Business and Finance

Roberts Škapars, *Dr. oec.*,

Latvijas Universitāte/University of Latvia

Zinātniskā redaktore/ Scientific Editor

Ineta Geipele, *Dr. oec.*,

Rīgas Tehniskā universitāte/Riga Technical University

Zinātniskā monogrāfija apstiprināta publicēšanai RTU Zinātnes padomes sēdē 2019. gada 16. septembrī, protokols Nr. 04000-3/8.

The collective scientific monograph has been published in accordance with the resolution of RTU Scientific Council of 16th September, 2019, Minutes No. 04000-3/8.

Zinātniskā monogrāfija izdota ar RTU Zinātnes atbalsta fonda finansiālu atbalstu.

The scientific monograph is published with the financial support from RTU Research Support Fund.

Literārā redaktore / Literary Editor

Tehniskā redaktore / Technical Editor

Maketa dizains / Design

Vāka dizains / Cover Design

Inga Skuja

Baiba Puriņa

Baiba Puriņa

Paula Lore

<https://doi.org/10.7250/9789934223082>

ISBN 978-9934-22-307-5 (print)

978-9934-22-308-2 (pdf)

© Rīgas Tehniskā universitāte, 2019
Riga Technical University, 2019

© Alise Vītola, Maija Šenfelde, 2019

ANOTĀCIJA

Pēdējos gadu desmitos ekonomiskā doma ir atgriezusies pie sociālo un nemateriālo faktoru nozīmes ekonomiskajā attīstībā, uzsverot, ka šie faktori būtiski ietekmē sekmīgu sabiedrības un ekonomikas funkcionēšanu. Šī monogrāfija ir veltīta institucionālajai videi (kas ietver sociālajos, politiskajos un kultūras procesos veidojušos normatīvo regulējumu, sabiedrības vērtības un uzvedības normas) un institucionālās vides lomai ekonomiskajā attīstībā.

Pētījuma mērķis ir izstrādāt metodiku institucionālās vides un tās pilnveidošanas iespēju kvantitatīvai novērtēšanai, kā arī sniegt priekšlikumus institucionālās vides uzlabošanai Latvijā un citās Baltijas un Centrāleiropas valstīs.

Monogrāfijas pirmajā daļā veikta institūcijas jēdziena analīze, apskatītas ekonomiskās, politiskās un vērtību institūcijas, kā arī to pilnveidošanas iespējas ar publiskā sektora politikas palīdzību un piedāvāts konceptuāls ietvars institūciju ekonomiskās ietekmes teorētisko aspektu atspoguļošanai.

Monogrāfijas otrajā daļā izveidota institucionālās vides un institūciju iespēju novērtēšanas metodika un atlasīti institūciju novērtēšanas rādītāji. Institucionālās vides novērtējums aptver institucionālās vides ekonomiskās, politiskās un vērtību kategorijas, savukārt institūciju iespēju novērtējums ļauj analizēt, kā valsts izmanto iespējas ietekmēt tās institucionālo vidi.

Monogrāfijas trešajā daļā aprobēta izveidotā metodika, veicot institūciju vides un tās pilnveidošanas iespēju novērtējumu pasaulē attīstītajās valstīs. Sniegts padziļināts institucionālās vides un tās pilnveidošanas iespēju izvērtējums Baltijas un Centrāleiropas valstīs, noteiktas ekonomisko attīstību veicinošās vai kavējošās institūcijas un būtiskākās publiskā sektora politikas, kuras ietekmē institūciju veidošanos šajās valstīs. Sniegtas rekomendācijas publiskā sektora politikas pilnveidošanai Latvijā, lai veicinātu ekonomiskajai attīstībai labvēlīgas institucionālās vides veidošanos.

Zinātniskā monogrāfija ir izstrādāta latviešu valodā, un to veido ievads, trīs nodaļas, nobeigums, izmantotās literatūras un avotu saraksts un desmit pielikumi. Monogrāfijas apjoms ir 132 lappuses. Pētījuma satura ilustrēšanai izmantoti 25 attēli un 13 tabulas. Pētījumā izmantoti 90 informācijas avoti.

SUMMARY

In recent decades, economic thought has turned again to the importance of the intangible factors of economic development, emphasizing that these factors have a significant impact on the successful functioning of the society and the economy. This monograph focuses on the institutional environment, which includes regulation, social values and norms of behaviour that are formed within social, political and cultural processes. It also examines the role of institutional environment in economic development.

The aim of the research is to develop a methodology for a quantitative evaluation of the institutional environment and its improvement potential, as well as to give recommendations for the improvement of institutional environment in Latvia and in other Baltic and Central European countries.

The first section of the monograph analyses the concept of institutions, introduces economic, political and value institutions and discusses how public policy can help to improve the institutional environment. It also offers a conceptual framework to illustrate the theoretical aspects of the socioeconomic impact of institutions.

The second section presents the evaluation methodology and indicators for the institutional environment and its improvement potential. The evaluation of the institutional environment covers economic, political and value institutions, whereas the evaluation of the institutional potential shows how the state uses its opportunities to influence the institutional environment.

The third section provides an evaluation of the institutional environment and its improvement potential in the world's developed economies. It includes a detailed assessment of the institutional environment and its improvement potential in the Baltic and Central European countries by identifying institutions that facilitate or mitigate the economic development in these countries, as well as by identifying the most important public policies that influence the institutional environment. Policy recommendations are proposed for Latvia to facilitate institutions that are beneficial for economic development.

The scientific monograph is written in Latvian. The monograph consists of an introduction, three sections, conclusions, a bibliography with 90 sources, and ten annexes. The total volume of the monograph is 132 pages, and 25 figures and 13 tables illustrate the content of the research.

SATURS

IEVADS	6
1. INSTITŪCIJU TEORĒTISKIE ASPEKTI UN INSTITUCIONĀLĀ VIDE.....	10
1.1. Institūciju konceptuālais ietvars.....	10
1.2. Institucionālā vide un tās nozīme.....	16
1.3. Institucionālās vides attīstība Latvijā un pasaulē	31
1.4. Empīriski pētījumi institūciju ekonomiskās ietekmes noteikšanai	38
2. INSTITŪCIJU NOVĒRTĒŠANAS IESPĒJAS UN INSTITŪCIJU INDEKSU IZSTRĀDE.....	44
2.1. Institūciju novērtēšanas rādītāji.....	44
2.2. Institūciju indeksu izstrādes metodika.....	58
3. INSTITŪCIJU NOVĒRTĒŠANA UN REKOMENDĀCIJAS INSTITUCIONĀLĀS VIDES PILNVEIDOŠANAI.....	64
3.1. Institucionālās vides novērtējums pasaules attīstīto valstu grupā.....	64
3.2. Institucionālās vides novērtējums Baltijas un Centrāleiropas valstīs	76
3.3. Publiskā sektora politikas pilnveidošanas iespējas Latvijā.....	93
NOBEIGUMS	113
LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS.....	116
PIELIKUMI	122

IEVADS

Diskusija par ekonomiskās attīstības priekšnosacījumiem un veicinošajiem faktoriem nezaudē savu aktualitāti. Pēdējos gadu desmitos ekonomiskā doma ir atgriezusies pie sociālo un nemateriālo faktoru nozīmes ekonomiskajā attīstībā, izmantojot tādus jēdzienus kā “institūcijas”, “ieradumi”, “vērtības”, “sociālā infrastruktūra”, “sociālais kapitāls” u. c. Tiek uzsvērts, ka tieši šie faktori būtiski ietekmē sekmīgu sabiedrības un ekonomikas funkcionēšanu.

Pētījums balstās uz jaunās institucionālās ekonomikas pamatnostādņēm, kas analizē institūcijas kā nozīmīgu ekonomiskās attīstības atšķirību iemeslu, aprakstot tās kā sociālos, politiskos un kultūras procesos veidojušos normatīvo regulējumu, uzskatus un uzvedības normas, kas veicina vai ierobežo ekonomisko attīstību.

Lai gan liela daļa institucionālās ekonomikas zinātniskās literatūras fokusējas uz formālajām institūcijām, piemēram, īpašumtiesībām un likuma varas ievērošanu, tikpat būtiska nozīme ir neformālajām institūcijām – vērtībām, paražām, uzvedības normām, kuras veido kultūra, reliģija un sabiedrības vēsturiskās attīstības ceļš. Pasaules pieredze liecina, ka neformālajām institūcijām ir būtiska ietekme uz formālo institūciju ievērošanu, jo tiesību normām jāatbilst sabiedrības vērtībām un uzvedības normām. Kā spilgtākie piemēri minamas trešās pasaules valstis un Eiropas Savienības jaunās dalībvalstis, kurām nereti nav izdevies pārņemt attīstītāku valstu pieredzi to atšķirīgās vērtību sistēmas dēļ.

Pētījumi norāda uz postsociālisma valstīs pastāvošo institūciju neatbilstību tirgus ekonomikas apstākļiem, apliecinot nepieciešamību veikt padziļinātus pētījumus par institūciju lomu ekonomiskās attīstības procesos. Pētījumos vairākkārt uzsvērtā unikālā Baltijas un Centrāleiropas valstu modernizācijas un sociālo pārmaiņu pieredze un ieteikts veikt padziļinātus pētījumus ne vien par ekonomisko un politisko institūciju pārņemšanu, bet arī par sabiedrības vērtību pārmaiņām, tādējādi atzīstot kultūras nozīmi pārmaiņu procesos. Turklāt vēsturiskā pieredze liecina, ka valstis var palikt mazattīstītas, lai gan pastāv nepieciešamie priekšnoteikumi to attīstībai, jo to institūcijas nespēj piemēroties mūsdienu vajadzībām. Tādēļ institūciju novērtējumi ir sevišķi svarīgi valstīm, kuras cenšas pārņemt attīstītāku valstu pieredzi valsts modernizēšanai, piemēram, Eiropas Savienības jaunajām dalībvalstīm, kas pārņem ne tikai Eiropas Savienības dalībvalstu likumdošanas normas, bet

arī lēnākā tempā – uzvedības normas un vērtības, kas ir piemērotākas mūsdienu ekonomiskās un politiskās sistēmas funkcionēšanai.

Pētījumos par Latviju un Baltijas valstīm institūcijas un to ietekme uz ekonomiskajiem procesiem skatītas galvenokārt uzņēmējdarbības kontekstā. Iztrūkst plašāku pētījumu, kur institūcijas būtu analizētas kā viens no valsts ekonomiskās attīstības virzītājspēkiem, izvirzot priekšlikumus publiskās politikas pilnveidošanai ar mērķi veidot ekonomiskajai attīstībai labvēlīgāku institūciju klimatu.

Hierarhiski augstākie attīstības plānošanas dokumenti – Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam un Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam – daļēji skar institūciju vides jautājumus. Saeimas apstiprinātajā Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā līdz 2030. gadam “Latvija 2030” jaunrade, tolerance, sadarbība un līdzdalība noteiktas kā četri stratēģiskie principi, kuru ievērošana var būtiski palielināt Latvijas attīstības iespējas. Norādīts, ka jaunrade jāsaprot visplašākajā nozīmē, to attiecinot ne tikai uz kultūru un zinātni, bet arī uz jebkuru sabiedrisko un saimniecisko darbību. Masveida jaunrade un inovācijas izvirzītas kā Latvijas ilgtermiņa izaugsmes prioritātes, paredzot, ka ikviena Latvijas iedzīvotāja radošās spējas jāizmanto inovatīvu, konkurētspējīgu produktu radīšanā. Tolerance rada atvērtību jaunu ideju radīšanai un pieņemšanai, kas mazai valstij globalizācijas apstākļos ir īpaši būtiski, kā arī paredz visu veidu diskriminācijas mazināšanu. Sadarbība ļauj elastīgi, ātri un radoši reaģēt uz jauniem izaicinājumiem, efektīvi kombinējot pieejamos resursus, savukārt līdzdalība paredz aktīvu sabiedrības iesaisti optimālu risinājumu meklējumos un ieviešanā.

Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam, kas nosaka konkrētus uzdevumus valsts vidēja termiņa rīcībpolitikai, starp trim tā stratēģiskajiem rādītājiem paredz ne tikai palielināt iekšzemes kopproduktu (IKP) uz vienu iedzīvotāju un mazināt iedzīvotāju dabiskā skaita samazinājumu, bet arī mazināt ienākumu nevienlīdzību, kas ir būtisks priekšnoteikums sociālekonomiskajai attīstībai labvēlīgas institucionālās vides veidošanai. Prioritātē “Cilvēka drošumspēja” uzsvērta nepieciešamība veicināt sabiedrības sadarbošanās spējas un piederības sajūtu savai valstij. Prioritātē noteikti tādi mērķi kā iedzīvotāju piederības, pilsoniskās apziņas un lepnuma par savu valsti un tautu veicināšana un iedzīvotāju savstarpējās sadarbības palielināšana uzticēšanās veicināšanai. Septiņu gadu laikā arī plānots palielināt pilsoniskās līdzdalības indeksu no 10 līdz 19, iedzīvotāju savstarpējās uzticības īpatsvaru no 50 % līdz 62 % un to iedzīvotāju īpatsvaru, kuri darbojas nevalstiskajās organizācijās, no 4 % līdz 9 %.

Plānošanas dokumentos minēti ir tikai daži institucionālās vides novērtēšanas indikatori piemēri. Plaši tiek izmantota virkne dažādu

rādītāju – sintētiski indeksi, kas novērtē likuma varas ievērošanu, likumdošanas kvalitāti, publiskās pārvaldes efektivitāti, kā arī vienkāršāki rādītāji, piemēram, uzticēšanās līmenis publiskajai varai vai līdzpilvēkiem. Taču nepastāv sistēma, kas, izmantojot nelielu skaitu rādītāju, sniegtu iespēju kompleksi novērtēt valstī pastāvošās institūcijas un to pilnveidošanas iespējas.

Politisko lēmumu pieņēmējiem trūkst instrumentu, lai iegūtu skaidru un viegli uztveramu informāciju par institūcijām, kuras pastāv attiecīgajā valstī vai reģionā. Arī privātajiem investoriem ir būtiski iegūt pārskatāmu informāciju par sabiedrībā valdošajām vērtībām un pārvaldības kultūru, jo šie aspekti ir būtiska uzņēmējdarbības vides sastāvdaļa.

Zinātniskās monogrāfijas mērķis ir izstrādāt metodiku institucionālās vides un tās pilnveidošanas iespēju kvantitatīvai novērtēšanai, kā arī sniegt priekšlikumus institucionālās vides uzlabošanai Latvijā un citās Baltijas un Centrāleiropas valstīs.

Pētījums sniedz atbildes uz šādiem jautājumiem:

- kas ir institūcijas, un kā tās ietekmē ekonomisko attīstību?
- kā publiskā sektora politika ietekmē institucionālo vidi?
- kurās no augstu ienākumu valstīm ir augstāka institucionālās vides kvalitāte un tās pilnveidošanas iespējas?
- kuras institūcijas sekmē un kuras kavē ekonomisko attīstību Baltijas un Centrāleiropas valstīs?
- kādas izmaiņas jāveic publiskā sektora politikā, lai pilnveidotu institucionālo vidi Latvijā?

Pētījuma ietvaros izstrādātā metodika rada iespējas ekonomikas pētījumos plašāk integrēt institucionālos aspektus (tajā skaitā analizēt sabiedrības vērtības), veicot starpvalstu salīdzinājumus, lai noteiktu valsts institūciju līmeni salīdzinājumā ar citām valstīm, kā arī lai novērtētu institūciju virzītas valsts sociālekonomiskās attīstības iespējas. Šādu novērtējumu rezultātus iespējams izmantot publiskā sektora politikas veidošanā, kā arī investīciju lēmumu pieņemšanā.

Izstrādātā metodika arī rada priekšnosacījumus kompleksai pieejai publiskā sektora politikas veidošanā, valsts attīstības plānošanas sistēmā integrējot mērķus, kas paredz uzlabot ne vien objektīvos un subjektīvos sociālekonomiskās attīstības rādītājus, bet arī institūciju rādītājus, kas sniedz būtisku informāciju par uzvedības modeļiem, kuri veicina vai kavē valsts attīstību, kā arī rada iespēju iegūt uz pierādījumiem balstītus priekšlikumus tādu politiku īstenošanai, kas veicina sociālekonomiskajai attīstībai labvēlīgāku institūciju veidošanos.

Pielietojot izstrādāto metodiku institucionālās vides un tās pilnveidošanas iespēju kvantitatīvai novērtēšanai, analizētas 26 augstu ienākumu valstis: Austrālija, Kanāda, Čīle, Kipra, Čehija, Igaunija, Somija, Francija,

Vācija, Ungārija, Izraēla, Itālija, Japāna, Latvija, Lietuva, Nīderlande, Norvēģija, Polija, Slovākija, Slovēnija, Spānija, Zviedrija, Šveice, Lielbritānija, Amerikas Savienotās Valstis un Urugvaja. Izvēlētajām valstīm tika aprēķināti institucionālās vides un institūciju iespēju indeksi, vērtību un pārvaldības indeksi, kā arī politisko un ekonomisko institūciju apakšindeksi.

Padziļināts institucionālās vides novērtējums veikts astoņās Baltijas un Centrāleiropas valstīs – Igaunijā, Latvijā, Lietuvā, Polijā, Slovākijā, Ungārijā, Čehijā un Slovēnijā –, izvērtējot šo valstu institucionālo vidi un tās pilnveidošanas iespējas veicinošos un kavējošos faktorus. Baltijas un Centrāleiropas valstis padziļinātai analīzei izvēlētas tāpēc, ka tās vieno atrašanās noteiktā ģeopolitiskā reģionā un līdzīgas ekonomiskās vides pārmaiņas, pārejot no plānveida ekonomikas uz tirgus ekonomiku.

Visbeidzot, sniegts detalizēts institucionālās vides priekšrocību un trūkumu izvērtējums Latvijā, analizēts institūciju vides atspoguļojums hierarhiski augstākajos attīstības plānošanas dokumentos – Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā līdz 2030. gadam un Nacionālajā attīstības plānā 2014.–2020. gadam –, kā arī sniegts ieskats par politikas koordinācijas līmeni Latvijā. Sniegti priekšlikumi publiskā sektora politikas pilnveidošanai Latvijā, lai sekmētu ekonomiskajai attīstībai labvēlīgākas institucionālās vides veidošanos.

Darba izstrādē izmantotas vispārpieņemtās ekonomikas zinātnes kvantitatīvās un kvalitatīvās pētījuma metodes, tajā skaitā dokumentu analīze, aprakstošā statistika, salīdzināšana, grupēšana, vidējo un relatīvo lielumu aprēķināšana un korelācijas analīze. Pētījuma rezultātu apstrādei un analīzei izmantotas "Microsoft Excel" un *SPSS (Statistical Package for the Social Sciences)* programmas.

Pētījuma teorētisko un metodoloģisko pamatu veido Latvijā un ārvalstīs publicēto zinātnisko rakstu, monogrāfiju, pētījumu ziņojumu, konferenču materiālu, attīstības plānošanas dokumentu, interneta resursu, ekspertu viedokļu, kā arī autoru veikto pētījumu analīze un secinājumi.

Monogrāfijā izmantoti Latvijas un ārvalstu pētnieku zinātniskie raksti, monogrāfijas, pētījumu ziņojumi, konferenču materiāli, politikas plānošanas dokumenti, interneta resursi, Pasaules Bankas un Pasaules vērtību apsekojuma datu bāzes.

INSTITŪCIJU TEORĒTISKIE ASPEKTI UN INSTITUCIONĀLĀ VIDE

1.1. Institūciju konceptuālais ietvars

Diskusija par ekonomiskās attīstības atšķirībām pasaulē un to iemesliem vēl aizvien nezaudē savu aktualitāti. Kā uzsver Hārvardas universitātes pētnieki Rodriks (*Rodrik*) un Trebi (*Trebbi*), kā arī Starptautiskā Valūtas fonda pārstāvis Subramanians (*Subramanian*), ir grūti iedomāties citu jautājumu ekonomikā, kas būtu tik būtisks vairākamam pasaules iedzīvotāju (*Rodrik et al.*, 2004).

Attīstības tendences pasaulē liecina, ka nereti valstīs ar līdzīgu ražošanas resursu klāstu pastāv būtiskas atšķirības ienākumu līmenī. Šādos gadījumos ekonomiskās attīstības līmeņa atšķirību iemesls meklējams nevis resursu daudzumā un kvalitātē, bet gan spējā šos resursus racionāli un efektīvi izmantot. Tāpēc pēdējos gadu desmitos ir aktualizējušies pētījumi par sociālo faktoru nozīmi ekonomiskajā attīstībā.

Zinātniskajā literatūrā ekonomisko attīstību ietekmējošo sociālo faktoru raksturošanai tiek izmantoti dažādi jēdzieni, piemēram, “institūcijas” (*Acemoglu, Djakov, Emery, Glaeser, Greif, Johnson, Lopez-de-Silanes, North, Porta, Robinson, Rodrik, Shleifer, Subramanian, Trebbi, Trist*), “ieradumi un instinkti” (*Veblen*), “vērtības” (*Weber, Greif*), “institucionālā vide” (*Williamson*), “kultūra” (*Tabellini*), “ekonomikas kultūra” (*Zver, Živko, Bobek*), “kultūras un institūciju jeb politiskais kapitāls” (*Courtney, Skuras, Talbot*), “sociālā infrastruktūra” (*Hall, Jones*), “pārvaldība” (*Kaufmann, Kraay, Mastruzzi*), “sociālais kapitāls” (*Putnam, Feldman, Zoller, Wolfe, Malecki*), “inovatīvais gars” (angļu val. *innovative milieu*), “institucionālā piesātinātība” (angļu val. *institutional thickness*), “vietējā iedvesma” (angļu val. *local buzz*) (*Cowie, Thompson, Rowe*), “sociālkulturālā iesakņotība” (angļu val. *embeddedness*) (*Granovetter*) u. c. Katram no šiem jēdzieniem ir sava specifika, tomēr tos visus vieno pieņēmums, ka sociālajiem, politiskajiem un kultūras aspektiem ir būtiska ietekme uz ekonomiskajiem procesiem, un ekonomiskās attīstības pētījumos šie sociālie faktori jāskata līdzās ražošanas resursiem.

Jau 18. gs. filozofi, jo sevišķi Skotijas apgaismības kustība, uzsvēra sabiedrībā valdošo normu un paražu lomu ekonomiskajā attīstībā. Darba dalīšana un tirdzniecības uzplaukums sekmēja indivīdu mijiedarbību, kā rezultātā veidojās civilizētāka sabiedriskā kārtība un miermīlīgākas attiecības ne vien starp indivīdiem, bet arī starp valstīm. Ādama Smita (*Adam Smith*) “neredzamās rokas” jēdziens skaidro, ka sabiedrības veidotie rakstītie un nerakstītie noteikumi ir nāciju bagātības atslēga. Tāpēc valstij jādarbojas “kā dārzniekam, kas veido vidi, kurā augiem augt” (Horwitz and Boettke, 2005, 12. lpp.). Kā Ādams Smits 1776. gadā rakstīja savā darbā “Nāciju bagātība” (*An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*), “tirdzniecība un rūpniecība reti plaukst valstī, kas nenodrošina likumu ievērošanu, kurā cilvēki nejūtas droši par savu īpašumu, kurā līgumu izpildi neatbalsta likums un kurā valsts vara nenodrošina parādu piedzišanu no tiem, kas ir spējīgi tos segt. Tirdzniecība un rūpniecība, īsi sakot, reti plaukst tādā valstī, kur nevalda noteikta līmeņa pārliecība par tās pārvaldes taisnīgu rīcību” (Smith, 2007, 710. lpp.).

19. gs. beigās un 20. gs. sākumā Makss Vēbers (*Max Weber*) iebilda vispārpieņemtajam apgalvojumam, ka atšķirības nāciju bagātībā ir saistāmas ar dabas resursu pieejamību, un apgalvoja, ka protestantisma vērtības jeb darba ētika, kas atbalstīja smagu un aizrautīgu darbu, līdzekļu uzkrāšanu un racionālu ieguldīšanu kā slavinājumu Dievam, ir bijušas galvenais Rietumeiropas straujās ekonomiskās attīstības iemesls (Horwitz and Boettke, 2005). Vēbers arī uzsvēra nemainīgas nodokļu sistēmas nozīmi ekonomiskajā attīstībā, kas vienlaikus ar stabilu tiesību sistēmu rada iniciatīvu pieņemt racionālus lēmumus. Turpretī Thorstens Veblens (*Thorstein Veblen*) pētīja instinktu un ieradumu ietekmi uz cilvēku uzvedību un secināja, ka to rīcību nosaka evolūcijas ceļā iegūtie instinkti un sabiedrības attīstības rezultātā mantotās tradīcijas, ieradumi un paražas, un iespējas tās mainīt ir ierobežotas. Līdz ar to viņš ierosināja racionāla *homo economicus* koncepciju papildināt ar instinktu un ieradumu vadītā *homo instinctus* koncepciju (Krilovs, 2014).

20. gs. laikā ekonomiskās domas pētnieku vairākums novirzījās no institūciju analīzes un pievērsās valdības proaktīvajai lomai ekonomiskās attīstības veidošanā. Šo pārmaiņu spēcīgi ietekmēja šādi apstākļi: keinsisms un situācija Rietumu pasaulē pēc Lielās depresijas, kara laika pieredze ar spēcīgu valsts iejaukšanos, padomju plānveida sistēmas sekmes, industrializējot agrāro Krieviju, neatkarīgu valstu rašanās trešajā pasaulē, kā arī starptautisku attīstības organizāciju veidošanās. Formālisma virziens ekonomikas teorijā fokusējās uz līdzsvara meklēšanu, un pozitīvisms noliedza institūciju lomu, jo tās tiek saglabātas ar ideoloģisko sistēmu starpniecību. Attīstība tika skatīta kā pieaugums statistiskajos rādītājos, pirmkārt – iekšzemes kopproduktā, un par attīstības

problēmu cēloņiem tika uzskatīts investīciju, tehnoloģiju un cilvēkkapitāla trūkums. Kā raksta Horvitss un Botke, “mērīšana tika vienādota ar zinātņi, kamēr diskusija par īpašuma tiesībām, likuma varu, konstitucionālajiem ierobežojumiem un uzskatu sistēmas leģitimizāciju tika atvairīta kā pirmszinātniska filozofu diskusija” (Horwitz and Boettke, 2005, 22. lpp.).

Ekonomiskās domas atgriešanos pie diskusijām par sociālo, politisko un kultūras faktoru ietekmi uz ekonomiskajiem procesiem 20. gs. beigās un 21. gs. sākumā sekmēja pāreja no sociālisma uz kapitālismu postpadomju valstīs un Ķīnā, kā arī ekonomiskās attīstības problēmas trešās pasaules valstīs. Teorētiķi atzina, ka veiksmīgai tirgus funkcionēšanai ir nepieciešama tāda sociālā, politiskā un kultūras vide, kas veicina racionālu un efektīvu resursu izmantošanu (Djakov *et al.*, 2003; Horwitz and Boettke, 2005).

Jaunās institucionālās ekonomikas pamatlicēji uzsver, ka institūcijas ir būtiskākais ekonomiskās attīstības atšķirību iemesls, un apgalvo, ka tādas parādības kā tautsaimniecības lielums, inovācijas, izglītības līmenis un kapitāla uzkrāšana nav ekonomiskās attīstības iemesls, bet gan tās raksturotājs (North, 1990, 1994). Neoklasiskā skola (Čikāgas tradīcijas) un makroanalītiskā skola (Hārvardas tradīcijas) tiek raksturotas kā nepietiekamas ekonomiskās attīstības analīzei, jo fokusējas uz tirgus darbību, nevis uz tirgus attīstību. Makroanalītiskā skola pievēršas makroekonomiskajiem rādītājiem, tādiem kā uzkrājumi, maksājumu balance un tautsaimniecības nozaru sabalansēšana (galvenokārt ražošanas un zemkopības proporcija), savukārt neoklasiskā skola fokusējas uz pareizu cenu noteikšanu, samazinot tarifus, kvotas un subsīdijas un sekmējot tirgus darbību (Williamson, 1995). Taču atšķirībā no neoklasiskās skolas un makroanalītiskās skolas jaunā institucionālā ekonomika uzsver, ka ekonomikas analīze nevar pilnībā paļauties uz racionalitātes pieņēmumu, un izceļ kultūrvēsturisko apstākļu nozīmi ekonomiskajā attīstībā (North, 1994). Tādējādi institucionālās ekonomikas analīzes fokuss novirzās no pašpietiekama un neatkarīga indivīda uz indivīdu, kas ir sabiedrības daļa un rīkojas noteiktā sociālā, kultūras un politikas vidē. Kā skaidro Mičijs (Michie, 1994), institucionālās ekonomikas pamatelements nav vis neatkarīgs indivīds, kas brīvi rīkojas atbilstoši savām personiskajām izvēlēm, bet gan indivīds kā sabiedrības daļa, kura domas, vērtības, izvēles un nostāja veidojušās noteiktos sociālos, politiskos un kultūras apstākļos.

Ekonomikas teorijā nepastāv vienota institūcijas jēdziena definīcija. Termins veidojies no latīņu valodas vārda *institutio*, kas apzīmē rīcības veidu, paražu. Amerikas Savienoto Valstu (ASV) institucionālās ekonomikas skolas pamatlicēji un pirmās paaudzes institucionālās skolas pārstāvji ar jēdzienu “institūcija” saprata indivīdu grupas ieražas,

paradumus, domāšanu, rīcības veidu un robežas, turpretī otrās paaudzes institucionālās skolas pārstāvji mainīja jēdziena fokusu un ar to apzīmēja organizētas sabiedrības struktūras – organizācijas, firmas un arodbiedrības (Krilovs, 2014).

20. gs. pēdējā desmitgadē jaunās institucionālās ekonomikas pamatlicējs Nobela prēmijas laureāts ekonomikā Norts (North, 1990, 1994) institūcijas definē kā “spēles noteikumus” sabiedrībā, cilvēku radītus ierobežojumus, kas regulē to mijiedarbību. Viņš uzsver, ka, viņa skatījumā, organizācijas jeb indivīdu grupas noteiktu mērķu sasniegšanai (“spēles spēlētāji”) nav institūcijas, lai gan to zināšanu un prasmju līmenis nosaka ekonomikas darbības rezultātus, “spēles spēlēšanu”.

Pētnieki institūcijas iedala formālajās, publiski (valsts) noteiktajās institūcijās, tādās kā likumi un konstitūcijas, un neformālajās, privāti (sabiedrībā) noteiktajās institūcijās, tādās kā vērtības, normas un uzskati. Institūciju kontroles mehānismi, kas tiek īstenoti ar valsts varu (piemēram, soda izpildīšana par likumpārkāpumu) vai sabiedrības sankcijām (piemēram, reputācijas zaudēšana, neievērojot sabiedrības normas), nodrošina, ka tiek saglabāti noteikti uzvedības modeļi (Greif, 2000; North, 1994). Tātad jaunās institucionālās ekonomikas pamatlicēji atgriežas pie sākotnējā institūcijas jēdziena izpratnes, ar vārdu “institūcija” apzīmējot noteiktu rīcības veidu, nevis sabiedrības struktūras.

Aplūkojot citu mūsdienu teorētiķu skaidrojumus, ekonomikas vēsturnieks Stenfordas universitātes profesors Greifs (Greif, 2000) institūcijas apraksta kā sociālo faktoru – likumu, pārliecības, normu un organizāciju – sistēmu, kas virza, atļauj un ierobežo indivīdu darbību, radot noteiktus uzvedības modeļus. Ekonomisti Hals un Džonss (Hall and Jones, 1999) uzsver, ka ienākumu atšķirības nosaka sociālā infrastruktūra, un apraksta to kā institūcijas un valdības politiku, kas nosaka ekonomisko vidi, kurā indivīdi uzkrāj prasmes, bet firmas uzkrāj kapitālu un ražo produktus.

Pētnieki uzsver, ka institūcijas ir endogēnas (sabiedrības veidotas) un pašrealizējošas – to ievērošana izplatās sabiedrībā, un arvien vairāk sabiedrības locekļu seko tām, neapsverot šo institūciju racionalitāti (Greif, 2000; North, 1990, 1994). Kā raksta Greifs, “sociālie faktori, kas ietekmē indivīda uzvedību, virza indivīdu uzvesties tādā veidā, kas motivē arī citus šādi izturēties, tādējādi nodrošinot šādas uzvedības dominanci” (Greif, 2000, 257. lpp.).

Nobela piemiņas prēmijas laureāts Viljamsons (Williamson, 1995) institūcijas skata divos līmeņos (makro- un mikrolīmenī), izšķirot institucionālo vidi un pārvaldības institūcijas. Institucionālā vide tiek raksturota kā politiskie un likumu noteiktie “spēles noteikumi”, piemēram, vēlēšanu norises noteikumi, īpašumtiesības un līgumu slēgšanas noteikumi. Savukārt pārvaldības institūcijas ir veidi, kādos tiek slēgti

līgumi un organizēta to darbība tirgū un firmā, t. i., nosacījumi, kādos ekonomiskās vienības sadarbojas un konkurē. Tiek uzsvērtā pārvaldības institūciju nozīme, jo tās kalpo ne tikai kā vidutājs starp indivīdu un institucionālo vidi, bet arī “dzīvo savu dzīvi”, t. i., rada savas vērtības, uzvedības normas u. tml. un veido atgriezenisko saiti gan uz institucionālo, gan uz individuālo līmeni.

Apskatīto jēdziena “institūcija” definīciju analīze liecina, ka jēdziena lietojums ir atgriezies pie tā sākotnējā skaidrojuma, ar terminu “institūcija” apzīmējot noteiktus rīcības veidus, kas pastāv sabiedrībā un ierobežo indivīdu rīcības racionalitāti. Pieaugot valsts lomai ekonomisko procesu regulēšanā, jēdziena skaidrojumā integrēti arī likumi un valdības politika kā formāli indivīdu uzvedības ierobežojumi līdztekus neformālajiem ierobežojumiem – paražām, uzvedības normām, vērtībām un pārliecībai. Institūcijas jēdziens skaidrots makroekonomikas un mikroekonomikas kontekstā, skatot institūciju ietekmi gan valsts, gan tirgus un atsevišķa uzņēmuma darbībā.

Institucionālās ekonomikas skolas lietotais institūcijas jēdziens atšķiras no mūsdienās plaši lietotā institūcijas jēdziena, kas apzīmē organizāciju vai iestādi. Institucionālās ekonomikas teorētiķu ieskatā organizācijas nav institūcijas, taču tiek uzsvērts, ka organizētajai sabiedrībai ir būtiska loma institūciju veidošanā, jo organizāciju zināšanu un prasmju līmenis nosaka ekonomikas darbības rezultātus, “spēles spēlēšanu” (North, 1990, 1994).

Sistematizējot un pilnveidojot analizēto informāciju, monogrāfijas autores **institūcijas definē kā sabiedrībā pieņemtu uzvedības veidu, kas ierobežo indivīda rīcības racionalitāti un ietekmē ekonomisko agentu rīcību. Institūcijas veidojas ilgtermiņā sociālos, politiskos un kultūras procesos un no paaudzes paaudzē tiek pārnestas ar kultūras un vēsturiskās pieredzes starpniecību.** Tādējādi institūcijas ir sabiedrības pieredzes rezultāts ilgstošā laika posmā un pamato kultūrvēsturiskā konteksta nozīmi ekonomiskās attīstības procesos.

Autores institūcijas iedala formālajās un neformālajās institūcijās. **Formālās institūcijas iekļauj normatīvo regulējumu – valsts konstitūciju, tiesību aktus un citus normatīvus, kas veidojušies galvenokārt politiskajos procesos. Savukārt neformālās institūcijas aptver sabiedrībā valdošos uzskatus, vērtības un uzvedības normas, kas veidojušies galvenokārt sociālajos un kultūras procesos.**

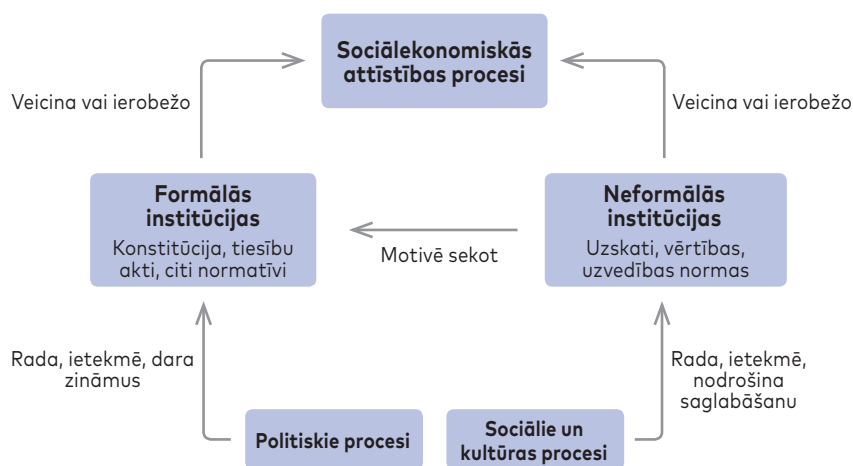
Institūcijas sniedz būtisku ietekmi uz valsts ekonomiskās attīstības procesiem, virzot indivīdu uzvedību un veidojot dominējošos uzvedības modeļus. Neformālās institūcijas ir tikpat būtiskas kā formālās institūcijas, jo likumu normas tiek ievērotas tikai tad, ja sabiedrībā valdošie uzskati atbalsta pakļaušanos šīm normām. Piemēram, ja valsts iedzīvotāji neatbalsta valsts noteikto nodokļu politiku un attaisno izvairīšanos

no nodokļu maksāšanas, valstij ar tās resursiem (kontroli, sodiem) ir neiespējami nodrošināt plašu likumu ievērošanu.

Ekonomiskajai attīstībai ir labvēlīgas tādas institūcijas, kas rosina efektīvāk, godīgāk un pilnvērtīgāk izmantot pieejamos resursus augstāka ekonomiskās attīstības līmeņa sasniegšanai. Kā raksta Hals un Džonss (Hall and Jones, 1999), jānodrošina vide, kas atbalsta produktīvas aktivitātes un veicina kapitāla uzkrāšanos, prasmju iegūšanu, jaunievedumus un tehnoloģiju pārneši.

Institūcijas jēdziena konceptuālais ietvars ir parādīts 1.1. attēlā.

Valstīs ar ekonomiskajai attīstībai labvēlīgām institūcijām ir augstāks ekonomiskās attīstības līmenis; tās pilnvērtīgi izmanto tām pieejamo fizisko, dabas un cilvēkkapitālu. Savukārt valstīs, kurās izveidojušās ekonomiskajai attīstībai mazāk labvēlīgas institūcijas, stagnē, lai gan tām ir pieejami attīstībai nepieciešamie resursi, jo neatbilstošas institucionālās vides dēļ resursi netiek pilnvērtīgi izmantoti.

1.1. attēls. Institūcijas jēdziena konceptuālais ietvars [autoru izstrādāts].

1.2. Institucionālā vide un tās nozīme

Turpinot institūcijas jēdziena izpēti, autores institūcijas iedala pēc formas, kādā tās tiek īstenotas (formālās un neformālās institūcijas), un pēc jomas, kādā tās darbojas (pārvaldības un vērtību institūcijas).

Skatot institūciju iedalījumu pēc to formas, tiek izšķirtas formālās un neformālās institūcijas. Kā jau iepriekš minēts, formālās institūcijas, kas tiek dēvētas arī par sabiedrības vai “cietajām” (angļu val. *hard*) institūcijām, iekļauj publiskās varas noteiktos uzvedības priekšrakstus oficiālā formā un rakstveidā (likumu un citu normatīvu veidā), kamēr neformālās institūcijas, sauktas arī par kopienas vai “maigajām” (angļu val. *soft*) institūcijām, aptver sabiedrībā valdošos uzskatus, vērtības un uzvedības normas, kas nav izteiktas rakstveidā un oficiālā formā, bet ir līdzvērtīgi būtiskas indivīda uzvedības veidošanās procesā (Grootaert and van Bastelar, 2002; North, 1990; Rodriguez-Pose, 2013). Formālās un neformālās institūcijas savā starpā mijiedarbojas, jo faktisko situāciju nosaka gan valstī spēkā esošie likumi (*de jure*), gan šo likumu faktiskā izpilde (*de facto*), kas atkarīga no likumdošanas ievērošanas.

Skatot institūciju iedalījumu pēc to darbības jomas, tiek izšķirtas pārvaldības un vērtību institūcijas. Pārvaldības institūcijas ietver valsts veidoto politiku un tās īstenošanu praksē, mijiedarbojoties politikas procesos veidotajam normatīvajam regulējumam ar sociālajos un kultūras procesos veidotajām normām un vērtībām. Piemēram, lai nodrošinātu likumu ievērošanu, nepieciešami gan paši likumi, gan instrumenti, kas nodrošina to ievērošanu, kas savukārt var būt gan valsts varas izmantošana (policija, tiesa), gan arī attiecīgu normu pastāvēšana sabiedrībā (likumpaklausība).

Īpašumtiesību ievērošana ir saistīta gan ar normatīvajos aktos noteiktajām īpašumtiesībām (īpašumtiesības *de jure*), gan šo normatīvo aktu ievērošanu praksē (īpašumtiesības *de facto*), kas tiek nodrošinātas ar valsts varas (policijas un tiesas rīcība, ja tiek pārkāptas īpašumtiesības) un sabiedrības vērtību (īpašumtiesību pārkāpšanas nosodījums) starpniecību.

Pārvaldības institūcijas sīkāk klasificētas ekonomiskajās un politiskajās institūcijās, kas attiecīgi raksturo rīcības ierobežojumus ekonomiskajā un politiskajā vidē. Ekonomisti pētījumos galvenokārt vērtē ekonomisko un politisko institūciju ietekmi uz ekonomisko attīstību.

Ekonomiskās institūcijas nosaka apstākļus darījumu veikšanai tirgū, nodrošinot īpašumtiesību u. c. tiesību ievērošanu un mazinot papildu izmaksas, kas tirgus dalībniekiem rodas, lai iegūtu informāciju par darījuma partneri un tā produktu pirms darījumu veikšanas. Ekonomiskās institūcijas arī nodrošina noslēgto līgumu ievērošanu un mazina korupcijas radītos tirgus izkropļojumus. Kā piemēru ekonomiskajām

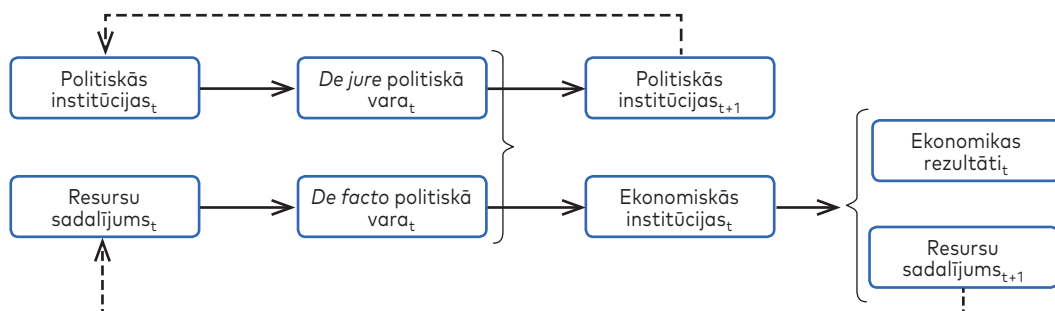
institūcijām var minēt likumdošanas ievērošanu, tirgus darbības efektivitāti un korupcijas līmeni. Šo institūciju detalizētāks apraksts sniegts nākamajā nodaļā.

Politiskās institūcijas nosaka politiskās vides stabilitāti, politiskās konkurences apmēru un politiskās elites darbības ierobežojumus, kā arī publiskās pārvaldes politisko neatkarību un profesionalitāti. Kā politisko institūciju piemēru var minēt politiskās vides stabilitāti, politisko konkurenci un politiskās elites darbības ierobežojumus, kā arī publiskās pārvaldes profesionalitāti. Arī šīs institūcijas detalizēti aprakstītas nākamajā nodaļā.

Ekonomiskās un politiskās institūcijas cieši mijiedarbojas, jo politiskie lēmumi ietekmē ekonomisko resursu izmantošanu, savukārt ekonomisko resursu sadalījums sabiedrībā ietekmē politisko lēmumu pieņemšanu ekonomiski ietekmīgāku sabiedrības grupu labā. Kā skaidro Ašemoglu u. c. (Acemoglu *et al.*, 2005), politiskās institūcijas veido *de jure* politisko varu, bet resursu sadalījums sabiedrībā – *de facto* politisko varu. *De jure* un *de facto* politiskā vara veido politiskās un ekonomiskās institūcijas, savukārt ekonomiskās institūcijas nosaka ekonomikas rezultātus un resursu sadalījumu (sk. 1.2. att.).

Vērtību institūcijas ietver sociālajos un kultūras procesos veidojušos uzskatus, normas un vērtības. Valstīs, kur ir augstu attīstītas vērtību institūcijas, tirgus dalībnieki aktīvi mijiedarbojas un slēdz darījumus, kā arī politiskajā procesā ir iesaistīta nozīmīga sabiedrības daļa, kas pārstāv ne tikai savas, bet arī plašākas sabiedrības intereses. Lai gan ekonomiskajā domā uzsverta arī šo institūciju ietekme uz ekonomisko attīstību, pētījumos galvenokārt analizēta tikai sociālā kapitāla jeb uzticēšanās ietekme uz ekonomisko attīstību.

Turpmāk tekstā sniegts ekonomisko, politisko un vērtību institūciju apraksts un skaidrota to ietekme uz ekonomiskajiem procesiem.

1.2. attēls. Ekonomisko un politisko institūciju mijiedarbība (Acemoglu *et al.*, 2005).

1.2.1. Ekonomiskās institūcijas

Nozīmīgākās ekonomiskās institūcijas ir efektīvi darbojošies tirgi, likumu ievērošana (tajā skaitā labi nostiprinātas īpašumtiesības) un ierobežots korupcijas līmenis.

Šo institūciju lomu ekonomiskajā attīstībā apliecina literatūras analīze. Starptautiskais Valūtas fonds (International Monetary Fund, 2003) norāda, ka ekonomiskajām institūcijām:

- jānodrošina efektīva produktu, ražošanas faktoru un finanšu tirgus darbības regulācija, mazinot tirgus kļūdas iemeslus un sekas;
- jāveicina makroekonomiskā stabilizācija, ieskaitot naudas vērtības saglabāšanu, kā arī nodrošinot ilgtspējīgu fiskālo darbību;
- jāveicina sociālā kohēzija un stabilitāte, mazinot nabadzību, civiltos konfliktus un ekonomiskās struktūras maiņas sekas.

Zinātniskajā literatūrā ekonomiskās institūcijas tiek skatītas šaurākā un plašākā mērogā. Plašākā nozīmē ekonomiskās institūcijas ir īpašuma tiesību struktūra un tirgus darbības efektivitāte. Šaurākā nozīmē par ekonomiskām institūcijām var uzskatīt konkrētas procedūras un regulējumu, piemēram, neatkarīga centrālā banka, sabalansēts budžets, starptautiskās tirdzniecības līgumi un regulējums noteiktās jomās.

Likuma varas ievērošana kā ekonomiskajai attīstībai būtiska institūcija tiek minēta visbiežāk. Likuma varas ievērošana sekmē vienlīdzīgas iespējas īstenot savas tiesības visiem tirgus dalībniekiem. Labi nostiprinātas īpašumtiesības veicina ilgtermiņa ieguldījumus un ilgtspējīgu uzņēmējdarbību, kas ir vērsta uz peļņu ilgākā laika posmā, nevis uz īstermiņa darbībām ātras peļņas gūšanai, nerēķinoties ar veikto darījumu ilgtermiņa ietekmi uz sabiedrību.

Investoram jābūt pārliecinātam par īpašumtiesību (t. sk. intelektuālo tiesību) regulējuma saglabāšanos vai uzlabošanos, lai veiktu investīcijas, jo sevišķi fiziskajā kapitālā un ilgtermiņa pamatlīdzekļos, kā arī augsto tehnoloģiju nozarēs, kur nepieciešami būtiski ieguldījumi intelektuālajā īpašumā.

Ekonomisti kopš Ādama Smita ir vērsuši uzmanību uz to, ka stabila, uzņēmējdarbību veicinoša un taisnīga likumdošana un tās ievērošanas nodrošināšana ir priekšnoteikums ekonomiskajam uzplaukumam (Horwitz and Boettke, 2005; Rodrik *et al.*, 2004). Teorētiski uzsver, ka aizsardzība pret īpašuma atsavināšanu kalpo kā spēcīga motivācija investēt. Tāpēc ekonomikas, kas nodrošina fiziskā un intelektuālā īpašuma tiesību ievērošanu, piesaista augsto tehnoloģiju nozares un nozares, kuras gūst labumu no ilgtermiņa ieguldījumiem pamatlīdzekļos (Acemoglu *et al.*, 2005).

Empīriskie pētījumi apliecina, ka ekonomiskajām institūcijām ir lielāka ietekme tieši uz fiziskā kapitāla uzkrāšanu, nevis uz cilvēkkapitāla

vairošanu un produktivitātes pieaugumu. Rodrika u. c. (Rodrik *et al.*, 2004) veiktā 80 valstu izlases analīze liecina, ka institūciju ietekme uz fiziskā kapitāla uzkrāšanu ir aptuveni sešas reizes lielāka par tās ietekmi uz cilvēkkapitāla uzkrāšanu un apmēram 3,2 reizes lielāka par tās ietekmi uz produktivitātes pieaugumu. Pētījuma rezultāti apliecina, ka labi nostiprinātas īpašumtiesības ir nozīmīgs priekšnosacījums investīciju piesaistei un ekonomiskās aktivitātes veicināšanai, jo sevišķi nozarēs, kur nepieciešami apjomīgi kapitālieguldījumi.

Faktiskajai īpašuma tiesību formai (*de facto* īpašuma tiesības) ir lielāka nozīme nekā likumdošanā noteiktajai (*de jure* īpašuma tiesības). Kā piemēru var minēt modernās Krievijas un Ķīnas pieredzi. Institūciju kvalitāte Krievijā, kur pastāv privātas īpašumtiesības, tiek vērtēta zemāk nekā Ķīnā, kur privātas īpašumtiesības netiek pilnībā realizētas (Acemoglu *et al.*, 2005). Tā rezultātā, neskatoties uz *de jure* labvēlīgāku tiesību vidi Krievijā, investori labprātāk investē Ķīnā, kur tie jūtas drošāki par savām īpašumtiesībām ilgtermiņā.

Otrkārt, ekonomisko procesu nodrošināšanai ļoti būtiski ir **efektīvi darbojošies tirgi**, kur plaši pieejama informācija gan par tirgotajiem produktiem, gan tirgotājiem, tādējādi mazinot riskus tirgus dalībniekiem. Efektīva tirgus darbība ir cieši saistīta ar darījumu veikšanas izmaksu (angļu val. *transaction costs*) jēdzienu. **Darījumu veikšanas izmaksas** sastāv no papildu izmaksām, kas jāiegulda darījuma slēgšanas procesā, lai iegūtu nepieciešamo informāciju lēmuma pieņemšanai par iesaistīšanos darījumā, t. sk. par produkta novērtēšanas izmaksām, tiesību aizsardzības izmaksām un izmaksām, kuras rodas, lai nodrošinātu līgumu izpildi.

Kā skaidro Jaunās institucionālās ekonomikas pamatlicējs Norts (North, 1990), ieguvumu maksimizēšanas pieņēmums paredz, ka apmaiņā iesaistītās puses krāpsies, zags un melos, kad ieguvums no šādas rīcības pārsniegs ieguvumu no citām iespējām. Tāpēc darījumā iesaistītajām pusēm vispirms jāiegūst informācija par apmaiņām objekta īpašībām. Pusēm arī jānodrošinās, ka to tiesības, pirmkārt – īpašumtiesības, tiks ievērotas. Visbeidzot – darījumu pusēm jāpārlicinās, ka darījuma nodrošināšanā iekļausies trešā puse, ja tas būs nepieciešams sekmīgai darījuma norisei. Tātad kvalitatīvas ekonomiskās institūcijas samazina darījumu veikšanas izmaksas, samazinot informācijas iegūšanas izmaksas un riskus, piemēram, samazina nenoteiktību produkta kvalitātes noteikšanā, minimizē konfiskācijas risku un palielina līgumu izpildes varbūtību.

Jāatzīmē, ka neoklasiskā ekonomikas skola neapskata darījumu veikšanas izmaksas. Līdz ar to neoklasiskās skolas tirgus efektivitātes pieņēmums darbojas tikai tad, ja darījumu nodrošināšanai nerodas papildu izmaksas. Taču pētījumi liecina, ka šādas papildu izmaksas pastāv.

Piemēram, Vallis (*Wallis*) un Norts (*North*) ir aprēķinājuši, ka darījumu veikšanas izmaksas 20. gs. 70. gados veidoja 40 % no Amerikas Savienoto Valstu IKP (*North*, 1990). Minētais pētījums apliecina institūciju būtisko lomu tirgus darbībā un norāda uz iespēju būtiski mazināt izmaksas uzņēmumiem un iedzīvotājiem, attīstot labvēlīgu institucionālo vidi, kas mazina krāpšanās un darījumu nepildīšanas varbūtību.

Arī **korupcija** ir būtiska institucionālās vides sastāvdaļa, jo rada papildu izmaksas gan uzņēmējdarbības veicējiem, gan arī visai sabiedrībai kopumā. Korupcija attiecas ne tikai uz darījumu slēgšanu, bet arī uz publisko pakalpojumu saņemšanu u. c. publisko funkciju veikšanu. Tā rada priekšrocības atsevišķām sabiedrības grupām, nevis sabiedrības vairākumam, tādēļ zems korupcijas līmenis sekmē valsts ekonomisko attīstību, mazinot tirgus kropļojumus un radot līdzvērtīgas iespējas visiem sabiedrības locekļiem.

1.2.2. Politiskās institūcijas

Ekonomiskajai attīstībai labvēlīgas vai kavējošas institucionālās vides veidošanā nozīme ir arī politiskajām institūcijām.

Stabila politiskā vide ir viens no ekonomiskās attīstības priekšnoteikumiem. Kardināla politiskā režīma maiņa, jo īpaši vardarbīgā vai nekonstitucionālā ceļā, rada riskus īpašumtiesību stabilitātei, efektīvai tirgus darbībai un likumdošanas ievērošanai kopumā. Turklāt strauja politiskā režīma maiņa mazina sabiedrības subjektīvo labklājību, rada trauksmi un bažas par ekonomiskās situācijas stabilitāti, kā rezultātā samazinās patēriņš un ieguldījumi, negatīvi ietekmējot ekonomiku.

Kopumā ekonomiskā izaugsme ir labvēlīga politiķiem, jo tā palielina ienākumus, ko var aplikt ar nodokļiem vai atsavināt, kā arī palielina atdevi no viņu aktīviem. Tomēr jaunas tehnoloģijas un institucionālie uzlabojumi var radīt arī ieguvumus citām grupām, kas potenciāli var apdraudēt politisko eliti. Tā kā nav trešās puses, kas varētu nodrošināt vienošanās izpildi starp esošo un nākamo politisko varu, politiskās varas zaudējums nevar tikt kompensēts, vai šāda kompensācija nav ticama – rodas tā saucamā “atlīdzināšanas problēma” jeb “politiskās aizvietošanas efekts” (*Acemoglu et al.*, 2005; *Acemoglu and Robinson*, 2006). Taču stabila politiskā vide samazina “atlīdzināšanas problēmu” un palielina iespēju, ka politiskā elite īstenoš tādu politiku, kura radīs ieguvumus visai sabiedrībai. Tāpēc politiskā stabilitāte ir viens no ekonomiskās attīstības priekšnosacījumiem.

Būtiska loma ir arī **politiskajai konkurencei un politiskās elites darbības ierobežojumiem**, lai savstarpējās sacensības apstākļos sekmetu tādu lēmumu pieņemšanu, kas veicina ekonomisko modernizāciju,

kā arī lai mazinātu renti, ko politiskajai elitei iespējams saņemt no sabiedrības. Kā jau iepriekš minēts, lai gan ekonomiskā izaugsme politiskajai elitei ir visumā labvēlīga, jo palielinās tās ietekmē esošo aktīvu apjoms, tomēr tā rada risku, ka ekonomiskā izaugsme veicinās aktīvu pārdali un līdz ar to cels citu interešu grupu *de facto* politisko varu, jo resursu sadalījums sabiedrībā nosaka *de facto* politisko varu (Acemoglu *et al.*, 2005). Minēto sakarību uzsver arī Jaunās institucionālās ekonomikas pamatlicējs Norts: "Institūcijas ne obligāti un pat ne lielākoties tiek radītas, lai būtu sabiedrībai efektīvas; drīzāk tās, vai vismaz formālie likumi, tiek veidoti to interesēs, kam ir spēja ietekmēt jaunu likumu izveidi" (North, 1994, 360.–361. lpp.).

Tādēļ, lai politiskā elite darbotos sabiedrības interesēs un veicinātu ekonomisko attīstību, ir nepieciešama politiskā konkurence, kas sacensības apstākļos liek pieņemt tādus lēmumus, kuri ir labvēlīgi sabiedrībai, kā arī netieši mazina iespējas izmantot politisko varu personīgajās ekonomiskajās interesēs. Būtiski ir arī politiskās elites darbības ierobežojumi, kas ir iestrādāti konstitūcijā un likumdošanā un palielina iespējas, ka valstī tiks veidota tāda politika, kas uzlabos kopējo ekonomiskās attīstības līmeni.

Tomēr jāņem vērā, ka politiskās institūcijas ir visai noturīgas. Kā norāda Ašemoglu u. c. (Acemoglu *et al.*, 2005), politiķi piekrīt institūcijas mainīt tikai tad, ja netiek apdraudēta izveidotās sistēmas stabilitāte, pat ja tās nav sabiedrībai labvēlīgākais variants.

Politiskās konkurences un politiskās elites darbības ierobežojumu nozīmi arī apliecina pētnieku secinājumi, ka politiskā vara slieksies uzlabot ekonomikas darbību, ja:

- politiskajai varai ir sīva konkurence;
 - politiskā vara ir ieguvusi nodrošinājumu pret varas zaudēšanu nākotnē (piemēram, paredzot sev labvēlīgus nosacījumus konstitūcijā);
 - valstī ir augsts cilvēkkapitāla līmenis, tāpēc ieguvumi no modernizācijas ir augstāki;
 - pastāv ārējās drošības draudi.
- Lielāka ticamība ekonomisko pārmaiņu norisei pastāv apstākļos, kad:
- politiskā vara ir lielas sabiedrības daļas rokās un šai sabiedrības daļai piemīt nozīmīgas investīciju iespējas;
 - ir ierobežota rente jeb virspeļņa, kuru politiskā vara var gūt no sabiedrības;
 - pastāv politiskās elites ierobežojumi un kontrole.

Nepastāvot šādiem nosacījumiem, jaunas tehnoloģijas un institucionālie uzlabojumi tiek kavēti, baidoties no politiskās varas zaudēšanas (Acemoglu *et al.*, 2005; Acemoglu and Robinson, 2006).

Arī **publiskās pārvaldes profesionalitāte un politiskā neatkarība** ietekmē ekonomisko attīstību. Politiski neatkarīga publiskā pārvalde rada ierobežojumus politiskajai elitei. Tādējādi tiek samazināta rente, ko politiskā elite var gūt no pārvaldītajiem resursiem, un mazināti sabiedrībai radītie zaudējumi, politiķiem izmantojot varu savu ekonomisko interešu īstenošanai.

Tomēr ilgtermiņa efektivitāte un uzticamība nav viegli savienojamas ar politiku darbību, jo to prioritāte ir iegūt vai saglabāt varu īstermiņā un vidējā termiņā. Kā raksta Viljamsons, "ja politiķi ar īstermiņa skatījumu var rast iespēju palielināt aktīvus vai kā savādāk atalgot to vēlētājus un ja liels (un noteikts) maza pīrāga gabals [tagad] tiek vērtēts augstāk nekā mazs (un nenoteikts) liela pīrāga gabals vēlāk [nākotnē], tad politiķa uzticamības termiņš var saīsināties" (Williamson, 1995, 187. lpp.).

Turpretī profesionālā ierēdniecība ir vairāk fokusēta uz tās ierosināto un īstenoto politiku ilgtermiņa efektivitāti, jo tā vēlas saglabāt amatu un reputāciju ilgākā termiņā nekā politiķi. Tāpēc valstī ir svarīgi stiprināt ierēdniecības profesionālo kapacitāti un nodrošināt pēc iespējas lielāku politisko neitralitāti, lai ierēdniecības mijiedarbībā ar politiķiem ilgtermiņā tiktu veidota valsts attīstībai labvēlīga politika.

Spēcīga un neatkarīga publiskā pārvalde arī sekmē uz pierādījumiem balstītas politikas veidošanu. Politiķiem nereti trūkst informācijas par plānoto izmaiņu ietekmi uz dažādām sabiedrības grupām. Kā norāda Norts (North, 1990), politikas tirgū dominē nepilnīga informācija par jautājumiem, kuri skar iesaistītās puses un kavē pieņemt efektīvus lēmumus. Tādējādi efektīvi darbojošos politiku raksturo precīzi politikas alternatīvu novērtējumi, kas sniedz informāciju par potenciālajiem ieguvumiem un zaudējumiem, kā arī likumdevēji, kas balso savu vēlētāju interesēs, un kompensācijas tiem, kurus negatīvi ietekmē politikas izmaiņas.

1.2.3. Vērtību institūcijas

Arī uzskati, vērtības, paražas un uzvedības normas ietekmē ekonomisko attīstību. Šo institūciju raksturošanai tiek izmantoti dažādi jēdzieni, piemēram, jau vairāk nekā gadsimtu tiek lietots ieradumu un vērtību jēdziens, savukārt pašlaik zinātniskajā literatūrā dominē sociālā kapitāla un sociālo tīklu jēdzieni.

Ieraduma jēdzienu 19. gs. beigās attīstīja tādi pētnieki kā filozofi un psihologi Čarlzs Sanders Pīrss (*Charles Sanders Peirce*) un Viljams Džeimss (*William James*), kā arī institucionālās ekonomikas pētnieks Tortsens Veblens (*Thorstein Veblen*). Viņu skatījumā, ieradums ir "iegūta

(ne iedzimta) tieksme noteiktās situācijās uzvesties (t. i., rīkoties vai domāt) noteiktā veidā” (Hodgson, 2004a, 652. lpp.). Tātad ieraduma jēdziens attiecas uz tieksmi noteikti rīkoties, nevis uz pašu rīcību (Hodgson, 2004a, 2004b; Brette and Moriset, 2009). Ieraduma definīcija atbilst iepriekš sniegtajam institūcijas raksturojumam, kas paredz noteiktu uzvedības modeļu pastāvēšanu pretstatā indivīda racionalitātes principam, kas paredz, ka indivīds rīkojas, racionāli apsverot ekonomiskos ieguvumus un zaudējumus noteiktā situācijā.

19. gs. beigās un 20. gs. sākumā uzmanību vērtību jēdzienam pievērsa Makss Vēbers (*Max Weber*), apgalvojot, ka kapitālisma un līdz ar to ekonomiskās attīstības saknes Rietumeiropā slēpjas protestantisma (reformatoru) filozofijā, jo protestantisms, pretēji katolicismam, augstu vērtē smagu darbu un taupību, kā arī racionālu rīcību. Vēbers arī Rietumu tiesību tradīcijas pretstatīja Ķīnas likumiem, kas pamatojās Austrumu garīgajā un maģiskajā praksē, un secināja, ka Rietumu racionālās tiesību tradīcijas ir novedušas pie kapitālisma attīstības Rietumeiropā (Horwitz and Boettke, 2005).

Vērtības ir atbilstošākais apzīmējums, lai raksturotu šīs institūcijas, jo sabiedrības vērtības izriet no valstī pastāvošās kultūras un veicina noteiktus indivīdu uzskatus un uzvedību. Turklāt vērtības jēdziens tiek plaši izmantots starptautiskajos pētījumos un apsekojumos, piemēram, Eiropas vērtību apsekojumā un Pasaules vērtību apsekojumā.

Detalizētāk tiks aplūkotas tādas vērtību institūcijas kā uzticēšanās, pašiniciatīva un individuālisms.

Uzticēšanās atstāj nozīmīgu ietekmi uz ekonomisko attīstību, jo veicina sadarbību un dalīšanos ar ierobežotiem resursiem (informāciju, zināšanām, finansēm u. c.), tādējādi palīdzot risināt ekonomikas pamatproblēmu – vajadzību apmierināšanu ar ierobežotiem ražošanas resursiem. Caur formāliem un neformāliem tīkliem uzticēšanās veicina ātrāku, lētāku, plašāku un labākas kvalitātes informācijas un zināšanu apmaiņu, turklāt cilvēku mijiedarbība un kopīgu zināšanu radīšana veicina inovācijas. Pētījumi liecina, ka inovatīvie uzņēmumi plaši izmanto sadarbību un informācijas apmaiņu, vairāk uzticas saviem partneriem un izmanto plašākus sadarbības tīklus (Wolfe, 2002; Malecki, 2012; World Economic Forum, 2015).

Uzticēšanās arī atvieglo un veicina ekonomisko aktivitāti zemāku darījumu veikšanas izmaksu dēļ (Feldman and Zoller, 2012; Putnam, 1995; Tabellini, 2005). Kā iepriekš tika minēts, darījumu izmaksas, kuras saistītas ar papildu informācijas iegūšanu par sadarbības partneriem un to ražoto produktu, veido finanšu slogu gan uzņēmējiem, gan sabiedrībai. Augstāks uzticēšanās līmenis arī veicina indivīda piederību plašākai sabiedrībai, tādējādi rosinot to rīkoties ne tikai savās, bet arī plašākas sabiedrības interesēs. Tādējādi šī institūcija atstāj ietekmi ne vien uz

tautsaimniecību, bet arī uz ekonomisko attīstību tās plašākā nozīmē un ceļ iedzīvotāju dzīves kvalitāti.

Uzticēšanās ir cieši saistīta ar sociālo kapitālu, kas ir plaši analizēts mūsdienu ekonomikas literatūrā. Nepastāv vienota sociālā kapitāla definīcija. Tas tiek definēts gan kā resurss (kopīgas normas un vērtības, kas saista kopīgu mērķu sasniegšanai), gan kā process (koordinācija, sadarbība), kas saista indivīdus un paver pieeju citiem resursiem (informācijai, zināšanām, finansēm u. c.).

Kā raksta Volfe, "sociālais kapitāls attiecas uz dažādām reģiona sociālās organizācijas iezīmēm, tādām kā kopīgu normu un vērtību esamība, kas veicina koordināciju un sadarbību starp indivīdiem, uzņēmumiem un nozarēm kopīgu priekšrocību radīšanai [..]. Sociālā kapitāla esamība ir atkarīga no cilvēku spējas vienam ar otru bēdroties un no līmeņa, kādā kopīgās normas un vērtības ļauj tiem pakārtot savas personīgās intereses plašākām kopienas interesēm" (Wolfe, 2002, 10. lpp.).

Interesanti sociālo kapitālu raksturo Andersons un Džeks, skaidrojot, ka sociālais kapitāls darbojas gan kā "līme", kas veido sociālās struktūras, gan kā mijiedarbības un plūsmu veicinātājs šajās struktūrās (Anderson and Jack, 2002).

Sociālais kapitāls tiek uzskatīts par reģionālo inovāciju sistēmu pamatu; līdz ar mijiedarbību, tīklošanos un telpisku tuvumu – par kolektīvās mācīšanās, kas veicina uzņēmumu, reģionu un nāciju inovativitāti un konkurētspēju, pamatu. Sociālais kapitāls arī palielina grupu iztēles spējas un kolektīvās mācīšanās prasmes (Malecki, 2012).

Sociālā kapitāla jēdziens ir cieši saistīts ar mūsdienās plaši izmantoto klasteru teoriju, kas uzsver nepieciešamību līdzīgiem uzņēmumiem ne tikai konkurēt, bet arī sadarboties kopīgu mērķu sasniegšanai (Solvell and Williams, 2014). Šo procesu raksturošanai tiek lietoti dažādi apzīmējumi – ne tikai "klasteri", bet arī "reģioni, kas mācās" (angļu val. *learning regions*), "inovatīvais gars" (angļu val. *innovative milieu*), "institucionālā piesātinātība" (angļu val. *institutional thickness*), "vietējā iedvesma" (angļu val. *local buzz*), "sociālkulturālā iesakņotība" (angļu val. *embeddedness*) u. c.

Tajā pašā laikā sociālajam kapitālam var būt ne tikai pozitīva, bet arī negatīva ietekme uz ekonomisko attīstību. Lai pozitīvi ietekmētu ekonomisko attīstību, sociālajam kapitālam un sociālajiem tīkliem jābūt atvērtiem jauniem locekļiem un idejām. Turpretī slēgti sociālie tīkli (piemēram, mafija vai korupcijas veidoti tīkli), kur informācija un zināšanas, kā arī citi resursi ir pieejami ierobežotam skaitam indivīdu un organizāciju, mazina ekonomiskās attīstības iespējas, jo neļauj visiem sabiedrības locekļiem izmantot to sniegtās iespējas.

Otrkārt, ekonomisko attīstību sekmē augsts **pašiniciatīvas līmenis** sabiedrībā. Pašiniciatīvas līmenis raksturo indivīdu gatavību pašiem

risināt ekonomiskās attīstības izaicinājumus pretstatā paļāvībai liktenim vai risinājumu gaidīšanai no publiskā sektora puses. Pārliecība par iespēju ietekmēt savu dzīvi sekmē iedzīvotāju ekonomisko aktivitāti, inovācijas un investīcijas (Tabellini, 2005). Augstāks iniciatīvas līmenis atspoguļojas uzņēmumu un nevalstisko organizāciju veidošanā, aktīvā to darbības paplašināšanā un jaunu produktu radīšanā.

Treškārt, ekonomisko attīstību labvēlīgi ietekmē **individuālisma vērtības**. Tiek uzskatīts, ka globalizētā ekonomikā individuālistiskās vērtības dod lielāku pienesumu ekonomiskajai attīstībai nekā kolektīvisma vērtības. Tās rosina darba dalīšanu, iniciatīvu un inovācijas, jo liek mazāku uzsvāru uz nepieciešamību piemēroties sabiedrības normām. Individuālisma vērtības ir cieši saistītas ar neatkarību un pašpārliecību. Individuālisma vērtībām atbilst augsts tolerances līmenis, kas rosina indivīdu rīkoties neatkarīgi un radoši, tādējādi veicinot jaunu zināšanu un inovāciju veidošanos, savukārt negatīvās blakusparādības individuālistiskajās sistēmās ir noslāņošanās, atsvešināšanās, nedrošība sabiedrībā (Greif, 2000; Tabellini, 2005).

Individuālisms un kolektīvisms cieši korelē ar racionālo un tradicionālo vērtību pretnostatījumu. Racionālo un tradicionālo vērtību pretnostatījums pamatojas uz reliģijas, ģimenes saišu, autoritātes, tradicionālo ģimenes vērtību un nacionālisma nozīmi. Sabiedrībās, kur dominē tradicionālās vērtības, tiek nosodīta laulāto šķiršanās, aborti, eitanāzija un pašnāvība, turpretī sabiedrībās, kur tiek augstu vērtētas racionālās vērtības, dominē tolerance pret indivīdu pieņemtajiem lēmumiem iepriekš minētajās jomās (Inglehart and Welzel, 2005).

Individuālo un kolektīvo vērtību ietekme uz tautsaimniecības attīstību ir plaši pētīta ekonomikas vēsturē, sekojot Maksa Vēbera uzsvērtajām atšķirībām starp protestantismu un katolicismu un fokusējoties uz tradicionālo un racionālo vērtību pretnostatījumu. Piemēram, Greifs (Greif, 2000) ir salīdzinājis tirgotāju gildes viduslaiku Eiropā, kas veicināja tirdzniecības ekspansiju un tirgus integrāciju, un divu veidu aģentu attiecības starp tirgotājiem – koalīciju starp magribi (ebreju pēctečiem musulmaņu Vidusjūras apgabalos, angļu val. *Maghribi*) un patronu sistēmu Ziemeļitālijā. Kolektīvisma vērtības, ko magribi bija pārņēmuši no musulmaņu sabiedrības, noveda pie tirgotāju koalīciju izveides. Pretēji tam Ziemeļitālijas pilsētās dominēja individuālisma vērtības, jo tā laika kristietība teoloģijas centrā izvirzīja indivīdu, nevis sabiedrību. Tā rezultātā publiskās institūcijas Dženovā un Venēcijā nodrošināja līgumu pildīšanu un sniedza pietiekamu informāciju, lai novērtētu aģenta reputāciju. Ziemeļitālijā valdošās institūcijas izrādījās veiksmīgākas, un tā kļuva par vienu no attīstītākajiem ekonomiskajiem centriem viduslaikos.

1.2.4. Valsts politikas ietekme uz institucionālo vidi

Kā liecina iepriekš veiktā analīze, institūcijas darbojas sabiedrības, nevis atsevišķu indivīdu vai tirgus dalībnieku līmenī, līdz ar to privātās investīcijas institucionālās vides attīstībā nav pietiekamas un ir nepieciešama publiskā sektora iejaukšanās, lai veicinātu ekonomiskajai attīstībai labvēlīgu institūciju veidošanos.

Lai gan institūcijas veidojas ilgtermiņā sociālajos, politiskajos un kultūras procesos, to veidošanos ir iespējams ietekmēt ar valsts īstenoto politiku. Valsts iespējas ietekmēt institucionālo vidi apliecina iepriekš veiktie pētījumi. Piemēram, Rodriks un kolēģi (Rodrik *et al.*, 2004) institūciju kvalitāti raksturo kā noteiktā laika periodā īstenotas politikas rezultātu, ko viņi atveido ar formulas palīdzību (1.1. formula). Šī formula arī akcentē nepieciešamību nodrošināt ieviešanas mehānismus, lai saglabātu institūciju kvalitāti:

$$I = \sum \alpha_i p_i - \delta I, \quad (1.1.)$$

kur I – institūciju kvalitāte;

p – publiskā politika;

i – politikas joma (piemēram, fiskālā, monetārā, tirdzniecības);

α – politikas ietekme uz institūciju kvalitāti;

δ – ātrums, ar kādu institucionālā kvalitāte samazinās, ja par politikas ievērošanu netiek sniegta atbildība.

Starptautiskā Valūtas fonda pētnieki ir secinājuši, ka politikas lēmumiem (piemēram, tirgus atvēršana starptautiskai tirdzniecībai, konkurences stiprināšana un lielāka atklātība lēmumu pieņemšanā) ir ietekme uz institūciju kvalitātes uzlabošanos attiecīgajā valstī (International Monetary Fund, 2003). Nereti publiskā sektora politika ir pilnveidojusies ārējas ietekmes rezultātā, piemēram, Eiropas Savienības paplašināšanās procesā. Vienlaikus uzsvērtā arī atgriezeniskā saite – valstīs ar augstu institūciju kvalitāti tiek veidota kvalitatīvāka politika. Turklāt daudzos gadījumos publiskās varas izmantošana ir izdevīgāka par individuāliem ieguldījumiem. Piemēram, publiskie ieguldījumi, lai izvairītos no nelikumībām (zādzībām, korupcijas u. c.), lielākoties ir lētāki nekā privātie ieguldījumi šo nelikumību novēršanai apjoma ekonomijas dēļ. Turklāt publiskajam sektoram piešķirtā vara ieviest un īstenot likumus pret nelikumībām pati par sevi var būt spēcīgs instruments. Kā raksta Hals un Džonss, “ne vien pilsētai ir lētāk uzstādīt žogus (lai cīnītos ar laupīšanu) nekā indivīdiem; ja pilsēta tiek labi pārvaldīta, nepieciešamība pēc žogiem zūd” (Hall and Jones, 1999, 95. lpp.).

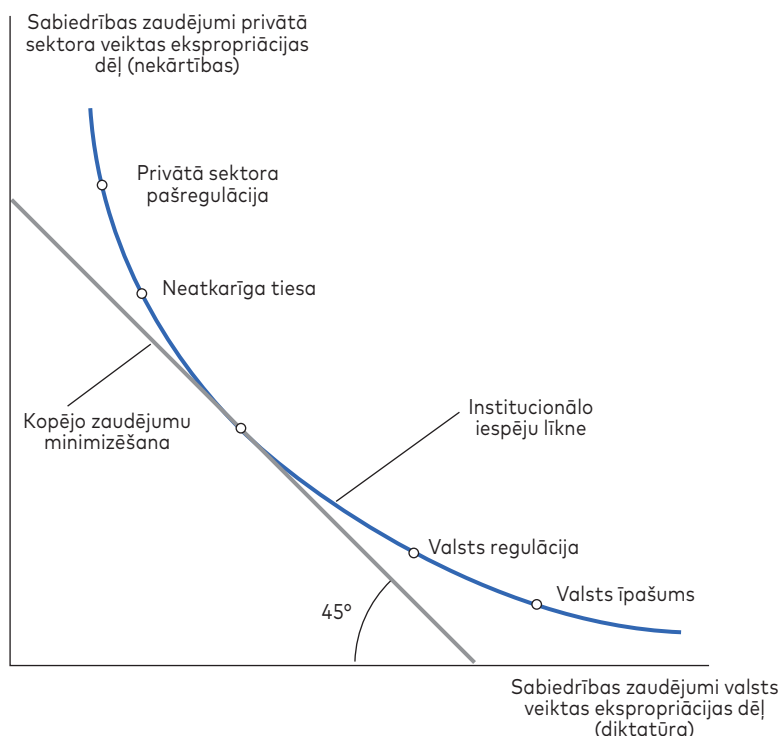
Vienlaikus jāņem vērā, ka publiskā vara rada riskus un publiskā sektora iejaukšanās var nodarīt zaudējumus ekonomikai un sabiedrībai, ja tā netiek pareizi pielietota. Lai gan valdība var visefektīvāk aizsargāt

pret īpašumu atsavināšanu, tā arī pati var pievērsties šādām darbībām, piemēram, ekspropriācijai, konfiskācijai līdzvērtīgiem nodokļiem un korupcijai.

Djakovs un grupa pētnieku (Djakov *et al.*, 2003) ir izstrādājuši institucionālā dizaina teoriju. Tas pievēršas konfliktam starp mērķi kontrolēt nekārtības, kas noved pie diktatūras, un mērķi mazināt valsts varas izmantošanu savtīgiem nolūkiem, kas savukārt noved pie nekārtībām (sk. 1.3. att.).

Nekārtības atspoguļo tādas privātās ekspropriācijas formas kā bandītisms, slepkavība, zādzība, līgumu pārkāpšana un citu tiesību pārkāpšana, monopolcenas. Savukārt diktatūra attiecas uz publiskās ekspropriācijas formām, tādām kā slepkavība, nodokļu iekasēšana un īpašuma aizskaršana. Vispārīgā līmenī – ciktāl tirgus spēki var kontrolēt nekārtības, valsts diktatūra nav nepieciešama.

Katrai valstij jāatrod tās apstākļiem atbilstošākais līdzsvars starp stāvokli, kad nepastāv nekāda privātā sektora kontrole, un diktatūru, kad privāto sektoru pilnībā kontrolē valsts. Djakovs u. c. (Djakov *et al.*, 2003) ir secinājuši, ka valsts iejaukšanās radīs mazāk zaudējumu

1.3. attēls. Institucionālās iespējas (Djakov *et al.*, 2003).

sabiedrībai, ja valstī būs efektīvāka pārvalde, lielāka atklātība un augstāka preses brīvība. Turpretī attīstības valstīm nepieciešama mazāka valsts iejaukšanās, jo pastāv risks, ka valsts to izmantos negodīgiem mērķiem.

Teorētiskās atziņas un empīriskos pētījumu rezultāti liecina, ka institucionālās vides uzlabojumus veicina noteikti priekšnosacījumi, kurus iespējams sekmēt ar publiskā sektora politiku, un to ir vēlams darīt, lai radītu ekonomiskajai attīstībai labvēlīgus apstākļus. Ekonomiskajai attīstībai labvēlīgas institucionālās vides veidošanos sekmē augsts nodarbinātības un izglītības līmenis, zema ienākumu nevienlīdzība un augsts pilsoniskās aktivitātes līmenis.

Augsts nodarbinātības līmenis un zems bezdarba līmenis veido iekļaujošu, aktīvu sabiedrību, kurā ikviens sabiedrības loceklis, kurš to vēlas, var piedalīties ekonomiskajās, sociālajās un politiskajās aktivitātēs. Ekonomiski aktīvi cilvēki saglabā un pastāvīgi uzlabo savas prasmes, kā arī saglabā esošos un iegūst jaunus kontaktus, kas nodrošina viņu ekonomisko aktivitāti un ļauj uzlabot gan savu, gan arī valsts ekonomisko situāciju. Turpretī ilgstošs bezdarbs un zems ekonomiskās aktivitātes līmenis veicina sabiedrības noslāņošanos un mazāk aizsargāto sabiedrības grupu sociālo un ekonomisko izolāciju, tādējādi neizmantojot šo cilvēku potenciālu ekonomiskās attīstības veicināšanā. Ilgstošiem bezdarbniekiem, zaudējot profesionālās un sociālās prasmes, kā arī formālos un neformālos kontaktus, iespējas atrast darbu arvien samazinās. Turklāt atsevišķu sabiedrības grupu ekonomiskā un sociālā izolācija rada sabiedriskās drošības riskus un draudus politiskajai stabilitātei.

Arī **izglītības līmenis** ietekmē ekonomiskajai attīstībai labvēlīgu institūciju veidošanos. Izglītība ne vien ceļ cilvēkkapitāla līmeni, bet arī dod iespēju veidot kontaktus un sociālos tīklus ar citiem izglītotiem sabiedrības locekļiem; šādi kontakti veido sociālo kapitālu, kas ir viens no priekšnosacījumiem valsts ekonomiskajai attīstībai. Izglītoti cilvēki ir tolerantāki un atvērtāki pārmaiņām, kas pastarpināti veicina jaunu zināšanu un inovāciju rašanos. Izglītības ietekmi uz atvērtību pārmaiņām un inovācijām ir atzīmējuši vairāki autori, piemēram, Brodberijs un Sajantāns (Broadberry and Sayantan, 2005).

Augsts cilvēkkapitāla līmenis nodrošina, ka ieguvumi no ekonomiskās modernizācijas ir augstāki. Tāpēc pastāv lielāka iespēja, ka politiskā elite centīsies modernizēt valsts ekonomiku, uzņemoties risku, ka var zaudēt daļu no *de facto* politiskās varas, mainoties resursu sadalījumam sabiedrībā. Piemēram, Gleizers u. c. (Glaeser *et al.*, 2004), izmantojot datus par izglītības līmeni un institucionālajiem ierobežojumiem no 1960. gada līdz 2000. gadam, ir pierādījuši, ka izglītības ieguvē pavadīto gadu skaits būtiski ietekmē valsts institucionālo vidi.

Pozitīva ietekme uz ekonomiskajai attīstībai labvēlīgu institūciju veidošanos ir arī **sabiedrības noslāņošanās mazināšanai**. Pastāv uzskats, ka atšķirību palielināšanās starp indivīdiem un sabiedrības grupām ir dabiskas kapitālisma sekas (Grimes, 2000). Tomēr augsta ienākumu un iespēju nevienlīdzība sabiedrībā mazina tās ekonomiskās attīstības iespējas, jo netiek pilnvērtīgi izmantots visu sabiedrības locekļu potenciāls. Piemēram, ja mazāk turīgo iedzīvotāju bērni saņem zemāka līmeņa izglītību (jo kvalitatīvu izglītību iespējams saņemt tikai par maksu), jau bērnībā tiek samazinātas šīs nākotnes darbaspēka daļas iespējas pilnvērtīgi izmantot savas spējas un konkurēt ar tiem jauniešiem, kuri saņēmuši augstāka līmeņa maksas izglītību. Savukārt salīdzinoši vienmērīgs resursu sadalījums rada lielākas iespējas sabiedrības locekļiem iesaistīties ekonomiskajā, sociālajā un politiskajā darbībā. Vienlīdzīgs aktīvu sadalījums un augsta sociālā mobilitāte ved pie salīdzinoši līdzvērtīga resursu sadalījuma (Acemoglu *et al.*, 2005). Ņemot vērā, ka *de facto* politiskās varas sadalījums atbilst resursu sadalījumam sabiedrībā, sabiedrības noslāņošanās ierobežošana veicina demokrātisku un atvērtu valsts pārvaldību, kur politiskie lēmumi (t. sk. attiecībā uz pieejamo resursu sadali) tiek pieņemti plašas sabiedrības interesēs – līdz ar vienmērīgāku resursu sadalījumu palielinās arī pilsoņu “balss” nozīmīgums. Turpretī sabiedrībā ar augstu noslāņošanos lēmumi tiek pieņemti galvenokārt šauras elites interesēs, kas neatbilst plašākas sabiedrības vajadzībām.

Nevienlīdzības mazināšana samazina arī sociālo spriedzi un radikālisma riskus, kas veidojas sabiedrībās ar augstu nevienlīdzības līmeni un plašām sociāli izolētām sabiedrības grupām, kuras nav apmierinātas ar esošo politisko režīmu. Amerikāņu zinātnieki Oiši, Kesebirs un Dīners (Oishi, Kesebir and Diener) savā 2011. gadā publicētajā pētījumā ir secinājuši, ka ASV iedzīvotāju vidū visaugstākā uzticēšanās un apmierinātība ar dzīvi bija periodos, kad ienākumu nevienlīdzība valstī bija vismazākā (Latvijas Universitāte, 2013). Savukārt 20 Eiropas valstīs veiktie pētījumi liecina, ka valstīs ar lielāku ienākumu nevienlīdzību uzticēšanās līmenis publiskajām institūcijām ir zemāks (Latvijas Universitāte, 2013). Kā jau iepriekš skaidrots, uzticēšanās līmenis sabiedrībā ietekmē ekonomiskās attīstības iespējas, jo veicina sadarbību un efektīvāku ierobežoto resursu izmantošanu.

Visbeidzot, nozīmīga loma ekonomiskajai attīstībai labvēlīgas institucionālās vides veidošanā ir **iedzīvotāju pilsoniskajai aktivitātei**. Augsta iedzīvotāju pilsoniskā aktivitāte ir cieši saistīta ar sociālā kapitāla veidošanos sabiedrībā. Tā dod iespēju veidot kontaktus un rosina iedzīvotājus uzņemties iniciatīvu tiem būtisku jautājumu risināšanā, sākot no brīvā laika pavadīšanas un beidzot ar globālu problēmu risināšanu. Putnams (Putnam, 1995) savā pētījumā par pārvaldības kvalitāti Itālijas reģionos ir secinājis, ka reģionos ar augstāku pilsonisko līdzdalību

un blīvāku pilsonisko organizāciju (kori, futbola klubi u. c.) tīklu arī pārvaldības kvalitāte un ienākumu līmenis ir augstāki. Turklāt pilsoniskās aktivitātes līmenim ir dziļas vēsturiskās saknes vairāku gadsimtu garumā (pētījumā tika apskatītas pilsoniskās aktivitātes tendences 13. gs. un 19. gs. beigās).

Lai institucionālās pārmaiņas būtu veiksmīgas, ekonomiskajām, politiskajām un vērtību institūcijām ir jāmainās vienlaicīgi. Taču jāņem vērā, ka vērtību un uzskatu maiņa ir laikietilpīgāka nekā politisko un ekonomisko institūciju gadījumā (Zver *et al.*, 2004). Tāpēc uzlabojumi ir iespējami pakāpeniski un ilgstošā laika periodā. Kā uzsver Brodberijs un Sajantāns (Broadberry and Sayantan, 2005), lielās korporācijās vai publiskajā pārvaldē vērtību maiņa aizņem 10–15 gadus, kamēr visā sabiedrībā – vismaz paaudzi.

1.3. Institucionālās vides attīstība Latvijā un pasaulē

Ekonomikas vēsturē ir plaši pētīta sociālo, politisko un kultūras procesu ietekme uz valstu ekonomisko attīstību, vislielāko vērību pievēršot industriālajai revolūcijai Lielbritānijā 17. gadsimtā, politiskajām pārmaiņām 20. gs. sākumā (impēriju sabrukums un sociālistisko valstu veidošanās), labklājības valsts modeļa veidošanai 20. gs. otrajā pusē, kā arī sociālistisko režīmu sabrukumam 20. gs. beigās. Kā raksta Norts, “vēsture liecina, ka idejām, ideoloģijām, mītiem, dogmām un pieņēmumiem ir nozīme, tāpēc būtiski izprast to izcelšanos, lai paplašinātu izpratni par sabiedrības pārmaiņām” (North, 1994, 362. lpp.).

Institūciju attīstība sekmēja industriālo revolūciju un pāreju no tā sauktās Maltusa fāzes (angļu val. *Malthusian regime* – pēc britu zinātnieka, ekonomista un demogrāfa Tomasa Roberta Maltusa (*Thomas Robert Malthus*), 1766–1834) uz mūsdienu ekonomiku. Maltusa fāzi raksturoja algu līmeņa stabilitāte ilgtermiņā, jo algu pieaugums vidējā termiņā tika kompensēts ar iedzīvotāju skaita pieaugumu un otrādi. Iedzīvotāju skaita pieaugumu regulēja preventīvā kontrole (angļu val. *preventive check*) – dzimstības samazināšanās – un pamatkontrolle (angļu val. *positive check*) – mirstības pieaugums; tādējādi tika nodrošināts ekonomikas līdzsvars.

Augstāk attīstītajās teritorijās bija augstāka iedzīvotāju koncentrācija, bet atšķirības dažādu teritoriju dzīves standartos nebija lielas. Ienākumu līmenis, kas bija tuvs izdzīvošanas minimumam, ilgtermiņā bija nemainīgs zemes kā galvenā ražošanas resursa ierobežotā piedāvājuma dēļ, jo zemei kā resursam piemīt krītoša atdeve, ja netiek uzlabotas tehnoloģijas. Pētījumi liecina, ka Lielbritānijā Maltusa fāze beidzās 17. gs. vidū un mirstības palielināšanās līdz ar ienākumu samazināšanos vairs neeksistēja jau no 16. gadsimta.

Maltusa fāzei sekoja pēc-Maltusa fāze (angļu val. *Post-Malthusian regime*), kurā ienākumu līmeņa pieaugumam uz iedzīvotāju sekoja straujš iedzīvotāju skaita pieaugums. Ienākumu skaita pieaugumu radīja tehnoloģiskais progress, jo zemes resurss pakāpeniski tika aizvietots ar citiem ražošanas resursiem, savukārt kolonizācijas process radīja pieeju jauniem zemes resursiem – Eiropā ieplūda graudi un citas preces no kolonijām, bet Eiropas iedzīvotāji apguva koloniju platības. Pētījumi liecina, ka Lielbritānijā 18. gs. beigās ienākumu pieaugums vairs netika neitralizēts ar iedzīvotāju skaita pieaugumu.

Visbeidzot – iedzīvotāju skaita pieaugums, tehnoloģiskais progress un cilvēkkapitāla pieaugums noveda pie modernās fāzes, kuru raksturo stabils tehnoloģiju progress un ienākumu uz iedzīvotāju pieaugums. Sākās demogrāfiskā pāreja (angļu val. *demographic transition*), kad ienākumu pieaugumam uz iedzīvotāju seko iedzīvotāju skaita

samazināšanās, jo bērnu kvantitāte tiek aizvietota ar bērnu kvalitāti (līdz ar izmaiņām darba tirgū, kur nepieciešami augstāk kvalificēti speciālisti, palielinās bērnu izglītošanas izmaksas) un ceļas alternatīvās izmaksas bērnu audzināšanai (līdz ar industrializāciju arvien vairāk vecāku tika nodarbināti rūpniecībā un pakalpojumu sniegšanā, ko grūtāk apvienot ar bērnu audzināšanu salīdzinājumā ar zemkopību un mājražošanu). Pētījumi liecina, ka Lielbritānijā demogrāfiskā pāreja ievadīja moderno fāzi 20. gs. sākumā (Crafts and Mills, 2009; Galor and Weil, 2000; Hansen and Prescott, 1998; Persson, 2010).

Institūcijas spēlēja nozīmīgu lomu pārejā uz modernās ekonomikas fāzi. Institūciju pārmaiņas sekmēja tehnoloģisko progresu un radīja apstākļus industriālajai revolūcijai. Daļa no institucionālajām pārmaiņām tika ieviestas pakāpeniski līdz ar izmaiņām sabiedrībā, citas – pēkšņu ārēju triecienu (piemēram, karu) ietekmē. Tā 14. gadsimtā ārējais trieciens, ko deva Lielais mēris, samazināja pieejamā darbaspēka skaitu un attiecīgi palielināja zemnieku ienākumus, tādējādi ceļot arī zemnieku *de facto* varu. Zemnieku ietekmes pieaugums sekmēja feodālā regulējuma izmaiņas, kam sekoja turpmāka resursu pārdale starp sabiedrības grupām (Acemoglu *et al.*, 2002, 2005).

Tomēr par pirmo moderno ekonomiku tiek dēvēta nevis Lielbritānija, bet gan Nīderlande 16.–17. gadsimtā. To raksturoja efektīvi darbojošies tirgi, darba dalīšana, valsts vara, kas ievēro un sekmē īpašumtiesības, kā arī toleranta mentalitāte, kas piesaistīja talantīgus imigrantus. Skotu filozofs un politiskās ekonomijas pamatlicējs Ādams Smits uzskatīja Nīderlandi par paraugekonomiku. Savukārt Lielbritānija ieņēma līdera pozīciju pēc Slavenās revolūcijas (angļu val. *Glorious Revolution*) 1689. gadā, kad tā izveidoja parlamentu, profesionālu birokrātiju un fiskālās iestādes. Daļa no šiem jaunievedumiem bija pārņemti no Nīderlandes.

Vairākas institucionālās inovācijas tika veiktas Napoleona karu (no 1803. gada līdz 1815. gadam) rezultātā. Pirmkārt, Eiropā tika izplatīta Napoleona likumdošana. Civillikumā noteiktās procedūras bija salīdzinoši lēnas un deva priekšrocības parādniekiem, turpretī komerclikumā noteiktās procedūras bija salīdzinoši ātras un kreditoriem draudzīgas. Likumdošanā tika veikti jaunievedumi, lai atvieglotu uzņēmumu veidošanu, it sevišķi attiecībā uz uzņēmumiem ar ierobežotu atbildību. Otrkārt, Napoleona karu rezultātā sabiedrība ieguva lielāku politisko pārstāvniecību apmaiņā par piedalīšanos karos, kā arī Eiropas “konstitucionalizācijas” rezultātā daudzās valstīs tika pieņemtas modernas valsts konstitūcijas, paredzot plašākas iespējas sabiedrībai iesaistīties lēmumu pieņemšanā. Treškārt, karu ietekmē notika fiskālās sistēmas centralizācija, lai ievāktu karam nepieciešamos līdzekļus un segtu valsts parādus. Līdz tam nodokļu ievākšana bija decentralizēta, kas ievērojami

palielināja šī procesa izmaksas. Visbeidzot, tika izveidotas pirmās pensiju sistēmas, lai sniegtu atbalstu karā sakropļotajiem karavīriem un bojā gājušo karavīru ģimenēm.

Institūciju veidošanos ietekmēja arī tirgus izplešanās. Tiek uzskatīts, ka transatlantiskā tirdzniecība veicināja kapitālistisko institūciju attīstību, jo tā radīja nepieciešamību veikt uzlabojumus likumdošanā un tirdzniecības organizēšanā. Savukārt telegrāfa un preses parādīšanās sniedza lētu, ātru un ticamu informāciju. Informācijas izmaksu samazinājums un likumdošanas uzlabojumi samazināja darījumu veikšanas izmaksas un sekmēja ekonomisko attīstību.

Iedzīvotāju skaita pieaugums pilsētās un starptautiskā tirdzniecība ne tikai palielināja tirgus dalībnieku skaitu, bet arī veicināja resursu pārdali sabiedrībā. 17. gadsimtā augošā tirgotāju un sīkmuižniecības turība, ko bija radījusi starptautiskā un starpkontinentālā tirdzniecība, ļāva tiem veidot militāros spēkus, ietekmēt monarhus un iegūt lielāku politisko varu. Izmaiņām politiskajās institūcijās sekoja izmaiņas ekonomiskajās institūcijās – tika stiprinātas zemes un kapitāla īpašumtiesības, veicināta finanšu un tirdzniecības sektoru attīstība. Šīm pārmaiņām sekoja strauja ekonomiskā izaugsme, industriālā revolūcija un tālāka resursu pārdale sabiedrībā (Bogart *et al.*, 2010; Persson, 2010; Crafts and Mills, 2009).

Tiek uzsvērti arī cilvēkkapitāla loma institucionālās attīstības vēsturiskajos procesos. Institucionālās iespējas galvenokārt nosaka cilvēkkapitāls un sociālais kapitāls (Glaeser *et al.*, 2004). Industriālā revolūcija bija cieši saistīta ar zinātnisko revolūciju, kas sekoja apgaismībai un urbanizācijai. Lai valsts sekmētu industrializāciju, valdošajām sabiedrības grupām un resursu īpašniekiem jābūt pārliecībai, ka pēc valsts modernizācijas tie saglabās pēc iespējas lielāku ekonomisko varu.

Tā kā Lielbritānijā tirdzniecības sektors jau bija attīstīts un parlaments kontrolēja karali, tad tur valsts modernizācija bija daudz lielākā mērā iespējama nekā tādās absolūtās monarhijās kā Krievija vai Austroungārija. Zemes īpašnieku aristokrātija Lielbritānijā bija kļuvusi par moderniem fermeriem, tāpēc pretēji aristokrātijai citās Eiropas valstīs tā nepretojās industrializācijai. Krievijā un Austroungārijā aristokrātijas ieguvumi bija lielāki, pastāvot absolūtai varai, jo zemkopības sektors bija mazattīstīts. Tāpēc šīs valstis kavēja modernizāciju, baidoties no revolūcijas, un uzsāka industrializāciju tikai ārēju draudu priekšā – Krievija pēc sakāves Krimas karā un Austroungārija pēc revolūcijas 1848. gadā (Acemoglu and Robinson, 2006).

Institūciju loma nereti tiek uzsvērti, arī analizējot Eiropas Ziemeļvalstu (Dānijas, Zviedrijas, Norvēģijas un Somijas) ekonomiskās attīstības ceļu, augsto dzīves kvalitāti un inovāciju līmeni. Skatot Ziemeļvalstu attīstības procesus, jāņem vērā šo valstu kapacitāte īstenot reformas,

kas sakņojas augstā centralizācijas pakāpē un izglītotā ierēdniecībā, kā arī labvēlīgā institucionālajā vidē. Šajās valstīs vēsturiski pastāvēja varas līdzsvars starp monarhu un aristokrātiju (Dānijā un Zviedrijā, jo Norvēģija un Somija bija šo valstu provinces), neatkarīga zemniecība, kam zeme atradās īpašumā, kā arī vairāku gadsimtu ilgas, spēcīgas demokrātiskas lēmumu pieņemšanas tradīcijas vietējā līmenī. Valsts un nevalstiskā sektora sadarbību šajās valstīs raksturo arī lingvistiska sasaiste starp vārdiem “valsts” un “sabiedrība”, kas ir sinonīmi. Šajos apstākļos Ziemeļvalstīs veidojās sociālā politika, kuras mērķis bija nevis palielināt ienākumus nabadzīgākajai sabiedrības daļai (kā tas notika Rietumeiropas valstīs), bet gan sekmēt līdzvērtīgu pieeju valsts sniegtajiem pakalpojumiem un tādējādi veicināt sabiedrības vienotību un sociālā kapitāla veidošanos. Sākotnēji sociālais nodrošinājums Ziemeļvalstīs bija zemāks nekā citur Eiropā, taču to raksturoja plašs sabiedrības grupu pārklājums; sociāli apdrošināti tika ne vien rūpniecībā strādājošie kā citur Eiropā, bet visi valsts iedzīvotāji.

Ziemeļvalstīs īstenotā sociālā politika allaž bijusi cieši saistīta ar ekonomiskās attīstības mērķiem. 20. gs. 50. gados pensiju un sociālās apdrošināšanas fondu uzkrājumi tika izmantoti ekonomiskai darbībai būtiskas publiskās infrastruktūras (spēkstaciju, elektrības tīklu) un vietējo uzņēmumu attīstībai, radot “[.] labu piemēru sociālo un ekonomisko mērķu apvienošanai modernas industriālās ekonomikas veidošanā” (Kangas and Palme, 2005, 25. lpp.).

Mūsdienās Ziemeļvalstīs raksturo ne tikai augsts ekonomiskās attīstības līmenis, ko ilustrē augsti iedzīvotāju ienākumi un inovāciju līmenis, bet arī augsta iespēju vienlīdzība (šajās valstīs skolēnu darba rezultāti ir daudz mazāk saistīti ar vecāku ienākumiem nekā citās attīstītās valstīs, pastāv zema bērnu nabadzība u. tml.), augsta savstarpēja uzticēšanās un līdzdalība pārvaldes procesos. Lai gan Ziemeļvalstīs pastāvošā sociālā sistēma nereti tiek kritizēta par to, ka tā mazina vēlmi strādāt, dati liecina, ka šajās valstīs ir rekordaugsti nodarbinātības rādītāji, t. sk. abiem dzimumiem, kas vienlaikus ar augstiem dzimstības rādītājiem liecina par labām iespējām apvienot ģimenes un darba dzīvi (Kangas and Palme, 2005).

Turpretī ASV pieredze tiek minēta kā pretstats Ziemeļvalstu institucionālās attīstības ceļam. Tā kā ASV jau kopš tās izveidošanas nav mitējušies skandāli, kas saistīti ar korupciju publiskajā sektorā, ir nostiprinājies uzskats, ka jebkura publiskā sektora iejaukšanās ekonomikā noved pie favorītisma, kukuļdošanas, neefektivitātes utt. Līdz ar to sabiedrības spiediena rezultātā ASV savu ekonomisko politiku veidoja pēc *laissez-faire* (neiejaukšanās) principa, sekmējot brīvu tirgu ar zemiem tarifiem, nosakot zemas nodokļus un veicot nelielu līdzekļu pārdali ar publisko izdevumu starpniecību. Vienīgās jomas, kur pastāvēja būtiska

publiskā sektora iekļaušanās, bija iekšējā kārtība un dzelzceļa industrija. Šī pieeja pamazām sāka mainīties tikai 19. gs. beigās līdz ar strādnieku kustību veidošanos, kā arī pieaugot mazo uzņēmumu un zemnieku lobiju ietekmei (Khramov and Lee, 2013).

Apskatītie pētījumi ne vien apliecina institucionālās vides nozīmīgo ietekmi uz ekonomisko attīstību, bet arī norāda uz institūciju sociālkulturālo pārmantojamību ilgstošā laika periodā, kas var sasniegt pat vairākus gadsimtus. Tā kā institūcijas veidojas ilgstošā laika periodā un tiek pārnestas ar kultūras starpniecību, tās ir dziļi iesakņojušās sabiedrībā. Kā raksta Greifs, "kad viena noteikta institūcija ir attīstījusies sabiedrībā, tā var būt par iemeslu sabiedrības attīstībai noteiktā institucionālā trajektorijā" (Greif, 2000, 252. lpp.).

Vēsturiskā pieredze liecina, ka sabiedrības var palikt mazattīstītas, neskatoties uz to, ka pastāv priekšnoteikumi to attīstībai, jo to institūcijas ir palikušas nemainīgas, mainoties ārējai videi, un pagātnes pieredze ne vienmēr var palīdzēt risināt mūsdienu problēmas. Institūciju iesakņotības dēļ arī nav iespējams radīt universālu ekonomiskās attīstības modeli, kas būtu veiksmīgi īstenojams jebkurā valstī. Arī šādu modeļu pārņemšana no attīstītajām uz attīstības un pārejas valstīm bieži nav veiksmīga atšķirīgas institucionālās vides dēļ.

Latvijā un Baltijas valstīs līdz šim kompleksi institūciju pētījumi ir maz veikti, taču tajos vairākkārt uzsvēta unikālā Austrumeiropas valstu modernizācijas un sociālo pārmaiņu pieredze, atgūstot neatkarību, un ieteikts veikt padziļinātus pētījumus ne vien par ekonomisko un politisko institūciju pārņemšanu (Malova and Haughton, 2002; Moller and Skaaning, 2010), bet skatīt arī sabiedrības vērtību pārmaiņas, tādējādi atzīstot kultūras un vēsturisko apstākļu nozīmi un lomu pārmaiņu procesos (Blokker, 2005).

Tomēr valsts institucionālo vidi raksturojoši elementi, piemēram, uzticēšanās publiskajai pārvaldei, savstarpējā uzticēšanās un līdzdalība politiskajos procesos, ir regulāri analizēti pārskatos par tautas attīstību (piemēram, United Nations Development Programme Latvia, 2005; Latvijas Universitāte, 2013). Pārskatā par tautas attīstību 2012./2013. gadam skatīta arī ienākumu nevienlīdzības ietekme uz uzticēšanās līmeni sabiedrībā, norādot, ka augstais nevienlīdzības līmenis Latvijā mazina uzticēšanos gan publiskajai varai, gan starp indivīdiem, tādējādi kavējot valsts ekonomisko attīstību.

Rīgas Ekonomikas augstskolas pētnieks Sauka un Jenšēpingas Universitātes (Zviedrija) profesore Veltere (Sauka and Welter, 2011) ir pētījuši formālo un neformālo institūciju mijiedarbību uzņēmējdarbības attīstībā un uzņēmējdarbības politikas veidošanā Latvijā, secinot, ka Latvijas iedzīvotāju mentalitāte nav adaptējusies veiksmīgai tirgus ekonomikas funkcionēšanai. Latvijas iedzīvotājiem trūkst pašiniciatīvas,

kas nepieciešama uzņēmējdarbības attīstībai, un savstarpējas uzticēšanās, kas savukārt sekmē gan kopīgu rīcību un sadarbību starp uzņēmējiem (piemēram, pārstāvēt savas intereses ar asociāciju starpniecību), gan arī uzņēmēju sadarbību ar valsts pārvaldi, apmainoties ar informāciju uzņēmējdarbības politikas ieviešanai un pilnveidošanai. Vienlaikus pētījumā norādīts, ka jaunās paaudzes vērtības ir piemērotākas tirgus ekonomikas funkcionēšanai, tādējādi apliecinot, ka vidējā un ilgtermiņā institucionālā vide Latvijā mainīsies.

Pie līdzīgiem secinājumiem nonākuši arī Kings un Bārnovs (King and Barnowe, 2003), kas ir analizējuši vadības vērtības Baltijas valstīs un secinājuši, ka Igaunijā dominē racionālās vērtības, Lietuvā – uz kopienu vērstas vērtības, savukārt Latvijā kopumā ir saglabājušās sociālisma laika vadības vērtības, kas kavē valsts attīstību. Pētnieki secinājuši, ka visās Baltijas valstīs jāveicina radoša un inovatīva pieeja darbam, sadarbība un atvērtība jaunu iespēju izmantošanai.

Atsevišķi institucionālās vides aspekti un to ietekme uz ekonomisko attīstību analizēti Latvijas Universitātes un Daugavpils Universitātes starpdisciplinārajā pētniecības projektā “Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes – Latvijas lauku iedzīvotāju attīstības stratēģijas un kultūrvides pārmaiņas”, kas tika īstenots 2010.–2012. gadā un pievērsās lauku attīstības jautājumiem (Cimdiņa, 2012; Kārklīņa, 2012; Raubiško, 2012). Piemēram, sociālantropoloģes Cimdiņa un Raubiško (2012) analizējušas Latvijas lauku iedzīvotāju vērtības un uzskatus, pētot lauku reģionu ekonomiskās attīstības gaitu, un secinājušas, ka strukturālās pārmaiņas laukos pēc sociālisma sistēmas sabrukuma ir sekmējušas gan pašiniciatīvas trūkumu, gan arī radošumu, meklējot un atrodot inovatīvus saimniekošanas risinājumus.

Gertners (Gaertner, 2009) ir analizējis kultūras, politisko un sociālo procesu ietekmi uz lēmumu pieņemšanu jautājumos, kur saduras godīguma un efektivitātes principi. Amerikāņu filozofa Džona Bordlija Raulza (*John Bordley Rawls*) godīguma koncepcija, kas plaši izmantota sabiedrības izvēles teorijā, paredz, ka ekonomiskā un sociālā nevienlīdzība ir pieļaujama tad, ja indivīdiem ar līdzvērtīgu motivāciju un spējām ir vienādas iespējas, kā arī pēc iespējas lielāku labumu saņem tie indivīdi, kas atrodas mazāk labvēlīgā situācijā. Aptaujājot studentus Vācijā, Izraēlā un Baltijas valstīs, pētnieks secināja, ka Baltijas valstu studenti daudz mazākā mērā atbalsta godīguma principa ievērošanu un priekšroku dod efektivitātes celšanai, nevis vienlīdzīgu iespēju radīšanu. Šie rezultāti tiek skaidroti ar kultūrvēsturiskajiem apstākļiem, ko radījusi ekonomiskās sistēmas maiņa pēc neatkarības atgūšanas un tai sekojošā tiekšanās pēc ekonomiskā uzplaukuma, pat ja tas notiek uz nevienlīdzības pieauguma un vienlīdzīgu iespēju mazināšanās rēķina.

Arī Pasaules vērtību karte apliecina, ka postsociālisma valstīs dominē racionālās un izdzīvošanas vērtības, kas liek uzsvāru uz ekonomisko un fizisko drošību, un tās ir saistītas ar etnocentrisku pieeju un zemu uzticēšanās un tolerances līmeni. Izdzīvošanas vērtību pretstats ir pašizpaušmes vērtības, kas saistītas ar augstāku toleranci, dzimumu līdztiesību, fokusu uz vides aizsardzību un pieaugošu pieprasījumu pēc iespējām iesaistīties ekonomisko un politisko lēmumu pieņemšanā. No Baltijas valstīm Igaunijā ir visaugstākais racionālo vērtību novērtējums, Latvijā – viszemākais, Igaunija ir vistuvāk pārejai uz pašizpaušmes vērtību dominanci, tai seko Latvija un Lietuva (World Values Survey Association, 2017).

Pētījumu apskats liecina, ka institūcijas un to ietekme uz ekonomiskajiem procesiem Latvijā un Baltijas valstīs ir skatītas galvenokārt uzņēmējdarbības kontekstā. Iztrūkst plašāku pētījumu, kur institūcijas būtu analizētas kā viens no valsts ekonomiskās attīstības virzītājspēkiem un kur būtu skatītas institūciju, ekonomiskās attīstības procesu un publiskās politikas cēloņsakarības, izvirzot priekšlikumus publiskās politikas pilnveidošanai ar mērķi veidot ekonomiskajai attīstībai labvēlīgāku institūciju klimatu.

Iepriekš veiktie pētījumi norāda uz postsociālisma valstīs pastāvošo institūciju neatbilstību tirgus ekonomikas apstākļiem, kā arī liecina, ka Latvija no ekonomiskās attīstības ziņā ļoti līdzīgajām Baltijas valstīm atrodas vissliktākajās pozīcijās ceļā uz ekonomiskajai attīstībai labvēlīgām institūcijām. Tas apliecina nepieciešamību veikt padziļinātus pētījumus par institūciju lomu ekonomiskās attīstības procesos, sīkāk skatot institūciju klimatu postsociālisma valstīs, tajā skaitā arī Latvijā.

1.4. Empīriski pētījumi institūciju ekonomiskās ietekmes noteikšanai

Veikti vairāki empīriski pētījumi, kas apskata institūciju lomu ekonomiskās attīstības procesos. Rodriks u. c. (Rodrik *et al.*, 2004) rakstā "Institūciju vadošā loma: institūcijas pārspēj ģeogrāfiskos apstākļus un integrāciju ekonomiskajā attīstībā" pierāda, ka institucionālās kvalitātes ietekme uz valstu ienākumiem dominē pār ģeogrāfiskajiem un tirdzniecības raksturlielumiem. Pierādījumi iegūti, veicot regresijas analīzi un izmantojot 1.2. formulu un lielu skaitu rādītāju par 80–140 valstīm:

$$\log y_i = \mu + \alpha INS_i + \beta INT_i + \gamma GEO_i + \varepsilon_i, \quad (1.2.)$$

kur y_i – ienākumu rādītājs valstī i ;
 INS_i – institūciju rādītājs valstī i ;
 INT_i – ekonomiskās integrācijas rādītājs valstī i ;
 GEO_i – ģeogrāfisko apstākļu rādītājs valstī i ;
 α, β, γ – regresijas koeficienti;
 ε_i – kļūdas rādītājs.

Ienākumu raksturošanai pētnieki izmantojuši IKP uz vienu iedzīvotāju, institūciju mērījumiem – Pasaules Bankas likuma varas rādītāju. Valsts ekonomiskā integrācija raksturota ar ārējās tirdzniecības apjoma attiecību pret IKP, savukārt ģeogrāfiskie apstākļi – ar valsts attālumu no ekvatora. Tirdzniecības rādītājs apskatīts, ņemot vērā tēzi, ka valsts ekonomisko attīstību ietekmē tās integrācija pasaules tirgos. Ģeogrāfisko apstākļu rādītājs izmantots, ņemot vērā pieņēmumu, ka ekonomiskajai attīstībai labvēlīgāki ir mēreni klimata apstākļi, kuros pieejami ekonomiskajai darbībai piemēroti dabas resursi un valda klimats bez izteikti augstām un zemām temperatūrām, kā arī mazāk izplatītas ir bīstamās slimības.

Veicot turpmākos aprēķinus, lai pārbaudītu vienādojuma ticamību, Rodriks un kolēģi secina, ka, ņemot vērā institūciju ietekmi, tirdzniecības integrācija neietekmē valsts ienākumus, savukārt ģeogrāfiskajiem apstākļiem ir gadījuma ietekme uz ienākumu līmeni, piemēram, naftu eksportējošajās valstīs ir augstāki ienākumi, malārijas skartajās valstīs – zemāki ienākumi. Tomēr jāatzīmē arī veikto pētījumu trūkums, proti, institūciju raksturošanai izmantots tikai likuma varas rādītājs, neskatot citus pārvaldības un vērtību institūcijas raksturojošos rādītājus.

Lai ilustrētu institūciju nozīmi valsts attīstībā, jāņem vērā to valstu atšķirīgā pieredze, kuru teritorijā atrodas vērtīgi dabiskie resursi. Nereti augsts tradicionālo nozaru (jo īpaši ieguves rūpniecības) produkcijas īpatsvars eksportā ir novedis pie IKP samazināšanās un nevienlīdzības

pieauguma, kā arī korupcijas un civilajiem konfliktiem (t. sk. pilsoņu kara). Galvenokārt tas attiecas uz resursietilpīgajiem derīgajiem izrakteņiem, tādiem kā nafta, nevis uz darbietilpīgajiem resursiem, tādiem kā kafija, rīsi vai banāni. Lielākoties tieši valstis ar zemu institucionālo kvalitāti ir kļuvušas par “resursu lāsta” – ekonomiskās situācijas pasliktināšanās teritorijā dabas resursu ieguves dēļ – upuriem (Ploeg, 2011). Ar dabiskajiem resursiem bagāto valstu pieredze apliecina institucionālās vides lomu efektīvā pieejamo resursu izmantošanā. Nepastāvot atbilstošām institūcijām, resursu daudzums var kļūt par valsts ekonomiskās attīstības kavēkli, nevis veicinātāju.

Institūciju pētījumu vidū plaši pazīstams ir Ašemoglu u. c. (Acemoglu *et al.*, 2002) pētījums uz Rietumvalstu koloniju piemēra. Izmantojot plašu datu kopumu tādos rādītājos kā urbanizācija, iedzīvotāju blīvums, institucionālā kvalitāte, ekonomiskā darbība un ģeogrāfiskās iezīmes, pētnieki parāda, ka institūcijas ir kalpojušas par iemeslu ekonomiskās varenības maiņai teritorijās, kuras pirms kolonizācijas bijušas bagātas (blīvi apdzīvotas), bet pašlaik ir relatīvi nabadzīgas. Pētnieki apgalvo, ka šajās pārmaiņās vainojamas institūcijas, kuras savukārt bija mainījušās ģeogrāfisko apstākļu dēļ. Teritorijās, kas bija blīvāk apdzīvotas, eiropiešu kolonizatori izmantoja lēto darbaspēku, lai iegūtu dabas resursus, un attīstīja plantācijas vai raktuves. Tāpat šādās teritorijās eiropieši pārņēma jau izveidotās atsavinotās institūcijas, piemēram, nodokļu sistēmu. Tā kā reiz ieviestas institūcijas pastāv ilgstoši, tās mainīja arī šajās teritorijās esošo sabiedrību. Piemēram, “vergu tirdzniecība būtiski mainīja sabiedrības organizāciju Āfrikā, sekmējot valsts centralizāciju un militarizāciju, jo Āfrikas valstis iesaistījās sacensībā par vergu tirdzniecības kontroli” (1264. lpp.). Tajā pašā laikā mazāk apdzīvotās teritorijās ar labvēlīgiem dzīves apstākļiem kolonizatori izveidoja institūcijas, kas nodrošināja īpašumtiesības, tādējādi sekmējot ražošanu un tirdzniecību. Teritorijās, kur uz dzīvi apmetās daudz eiropiešu, tie prasīja līdzvērtīgas vai vēl plašākas tiesības nekā savā dzimtenē. Tādējādi valstis, kur kolonizatori ieviesa atsavinotās institūcijas (piemēram, Dienvidamerika, Āfrika), vēl arvien ir ekonomiski mazāk attīstītas, savukārt kolonijas ar sākotnēji augstu eiropiešu īpatsvaru un ekonomiku veicinošu institucionālo vidi (Ziemeļamerika) ir ekonomiski augstu attīstītas.

Hals un Džonss (Hall and Jones, 1999), analizējot 127 valstu datus, ir apstiprinājuši, ka sociālā infrastruktūra – institūcijas un valdības politika, kas nosaka ekonomisko vidi, kurā indivīdi uzkrāj prasmes, bet firmas uzkrāj kapitālu un ražo produktus – ietekmē iekšzemes kopproduktu uz vienu strādājošo un valstis ar labu sociālo infrastruktūru ir augsts fiziskā un cilvēkkapitāla līmenis, kā arī augsta produktivitāte. Turklāt atšķirības sociālajā infrastruktūrā daļēji ir skaidrojamas ar Rietumeiropas kultūras ietekmi, jo valstīs, kur primāri tiek lietotas Eiropas

valodas, ir augstāki sociālās infrastruktūras un produktivitātes rādītāji. Minēto sakarību konstatēšanai pētnieki ir izmantojuši pārveidotu Koba-Duglasa ražošanas funkciju:

$$y_i = \left(\frac{K_i}{Y_i} \right)^{\alpha/(1-\alpha)} h_i A_i, \quad (1.3.)$$

kur y_i – izlaide uz vienu strādājošo (Y/L) valstī i ;
 K_i – kapitāls valstī i ;
 Y_i – izlaide valstī i ;
 h_i – cilvēkkapitāls uz vienu strādājošo (H/L) valstī i ;
 A_i – kopējais faktoru ražīgums valstī i ;
 α – kapitāla atdeve.

Cilvēkkapitāls aprēķināts, ņemot vērā strādājošo izglītību:

$$H_i = e^{\varphi(E_i)} L_i, \quad (1.4.)$$

kur H_i – cilvēkkapitāls valstī i ;
 L_i – darbs valstī i ;
 E_i – apmācību gadi (iegūtās izglītības ilgums gados) valstī i ;
 $\varphi(E)$ – efektivitātes rādītājs, salīdzinot ar strādājošo bez izglītības.

Izlaides raksturošanai tiek izmantots nacionālais ienākums uz vienu strādājošo, izslēdzot datus par ieguves rūpniecības izlaidi, kas radītu nepamatoti augstus rādītājus resursiem bagātajām valstīm, piemēram, naftas eksportētājvalstīm. Kapitāla raksturošanai izmantoti dati par uzkrātajām investīcijām vismaz 40 gadu garumā ar nolietojumu 6 % apmērā. Cilvēkkapitāla raksturošanai izmantoti dati par izglītības ieguves laiku personām, kas vecākas par 25 gadiem, pielietojot noteiktus atdeves koeficientus, vidēji 10,1 % gadā.

Visbeidzot, lai noteiktu sociālās infrastruktūras ietekmi uz produktivitāti, izmantota šāda sakarība:

$$\log \frac{Y}{L} = \alpha + \beta S + \varepsilon, \quad (1.5.)$$

kur Y/L – produktivitāte;
 S – sociālā infrastruktūra;
 α, β – regresijas koeficients;
 ε – kļūdas rādītājs.

Sociālās infrastruktūras raksturošanai izmantoti tādi rādītāji kā valdības pretdiversijas politikas novērtējums, ko privāto investoru vajadzībām nodrošina *Political Risk Services*, un ārējās tirdzniecības rādītājs *Sachs-Warner* indekss, kas iekļauj tādas apakšrādītājus kā importa barjeras, “melnā tirgus” apjoms, valsts monopols eksporta nozarēs un

ekonomiskais režīms (komandekonomika vai tirgus ekonomika). Lai pārbaudītu vienādojuma ticamību, izmantoti dažādi kontroles rādītāji, tajā skaitā ārējās tirdzniecības apjoms, attālums no ekvatora (raksturo ģeogrāfiskās priekšrocības) un Rietumeiropas valodu lietojums (raksturo koloniālo mantojumu, kas varētu ietekmēt sociālo infrastruktūru).

Pretēji iepriekš minētajiem rezultātiem, Gleizers u. c. (Glaeser *et al.*, 2004) secinājuši, ka nepastāv tieša cēloņsakarība starp institūcijām un ekonomisko izaugsmi. Pētnieki uzsver, ka visticamāk ekonomiskā izaugsme uzlabo institucionālo kvalitāti, un lielāka ietekme uz ekonomisko izaugsmi ir izglītības līmenim, nevis institucionālās vides uzlabojumiem. Minēto sakarību izpētei pētnieki izmantojuši regresijas analīzi, kā atkarīgo rādītāju nosakot IKP uz iedzīvotāju pieaugumu (no 1960. gada līdz 2000. gadam), un neatkarīgos rādītājus – astoņus dažādus institūciju rādītājus, tajā skaitā politiskās elites ierobežojumus, ekspropriācijas risku, autokrātijas novērtējumu, pārvaldes efektivitāti, tiesu varas neatkarību u. c. Kā kontroles rādītāji, lai pārlicinātos par vienādojuma patiesumu, izmantoti sākotnējo ienākumu rādītājs (IKP uz iedzīvotāju līmenis 1960. gadā), izglītības līmenis (apmācībās pavadītie gadi 1960. gadā) un to iedzīvotāju īpatsvars, kuri dzīvo mērenajā klimata joslā.

Starptautiskā Valūtas fonda pētnieku (International Monetary Fund, 2003) veiktais novērtējums par institūciju ietekmi uz izaugsmi 113 valstu grupā apstiprina, ka institūcijas ietekmē ienākumu līmeni (IKP uz iedzīvotāju) valstī, savukārt valsts īstenotā politika ietekmē ienākumu pieaugumu. Institūcijas šajā pētījumā raksturotas ar Pasaules Bankas pārvaldības rādītājiem, īpašumtiesību ievērošanas rādītāju un politiskās elites ierobežojumu mērījumiem, bet politika raksturota ar inflācijas, valūtas kursa pārvērtējuma, tirdzniecības atvērtības un valsts pārvaldes, finanšu attīstības un finanšu tirgus atvērtības rādītājiem. Pētījumā arī norādīts, ka nav iespējams pilnībā atdalīt politikas un institūciju ietekmi uz ekonomiskajiem procesiem.

Mazāk pētījumu ir veltīts vērtību un uzskatu ietekmei uz ekonomisko attīstību. Tabelīni (Tabellini, 2005), izmantojot Pasaules vērtību apsekojuma datus, ir analizējis šādu vērtību ietekmi uz ekonomisko attīstību Eiropas reģionos: uzticēšanās, cieņa un iecietība, pārlicība par iespējām ietekmēt savu dzīvi, pakļaušanās kā pretstats individuālismam. Uzticēšanās rādītājs izvēlēts, ņemot vērā, ka augstāka uzticēšanās veicina tirgus aktivitāti un mazina nepieciešamību pēc ārējas iejaukšanās, lai nodrošinātu noslēgto vienošanos likumisko spēku. Cieņa un iecietība pret līdzcilvēkiem ir analizēta, lai novērtētu, vai sabiedrībā pastāv vispārēja vai ierobežota morāle, t. i., vai cilvēki rīkojas godīgi tikai šaurā ģimenes un draugu lokā vai arī plašākā mērogā. Teritorijās ar zemu cieņu pret līdzcilvēkiem pastāv daudz augstāki krāpšanas, politiskās rentes un korupcijas riski, kas kavē ekonomisko attīstību. Pārlicība par iespējām

ietekmēt savu dzīvi iekļauta analizēto rādītāju vidū, jo augsta pārlicība par paša spēkiem sekmē iedzīvotāju ekonomisko aktivitāti, inovācijas un investīcijas, turpretī pakļaušanās kā pretstats individuālismam kavē indivīdu iniciatīvu un sadarbošanos.

Regresijas analīze liecina, ka pirmās trīs vērtības ekonomisko attīstību ietekmē pozitīvi, bet pēdējā – negatīvi, turklāt ne tikai astoņu Rietumeiropas un Dienvideiropas valstu 69 reģionos, bet arī plašākā valstu grupā. Tabelīni (Tabellini, 2005) pētījums apstiprina, ka neformālās institūcijas (šajā pētījumā sauktas par kultūru) ir tikpat būtiskas kā formālās institūcijas. To mijiedarbība veido faktisko institucionālo vidi, ietekmējot politisko un ekonomisko aģentu rīcību. Ņemot vērā pētījuma rezultātus, Tabelīni uzsver, ka ienākumu līmeņa atšķirību mazināšanai Eiropas reģionos jāveicina labvēlīgas institucionālās vides veidošanās, sekmējot izglītību, vairojot finanšu pieejamību, lai attīstītu vietējo uzņēmējdarbību, kā arī decentralizējot publisko varu, lai veicinātu sociālo kapitālu.

Aplūkojot Centrāleiropas un Baltijas valstu pētnieku veikumu, lietuviešu pētniece Šeputiene (Šeputienė, 2009) savā promocijas darbā ir novērtējusi institūciju ietekmi uz ienākumu līmeni (IKP uz iedzīvotāju), analizējot datus par 128 pasaules valstīm. Institūcijas raksturotas ar tādiem rādītājiem kā civilā un politiskā brīvība, uzņēmējdarbības brīvība, likuma vara, korupcijas līmenis un īpašumtiesību ievērošana. Arī Šeputienes pētījumā izmantota daudzpakāpju regresijas analīze, apliecinot institūciju kā ekonomiskās attīstības faktora dominēšanu pār starptautisko tirdzniecību (izteiktu dolāros pēc pirktspējas paritātes uz vienu iedzīvotāju) un ģeogrāfiskajiem raksturlielumiem (attālumu no ekvatora), taču tikai 41 valstī ar salīdzinoši augstu institūciju kvalitāti. Pētniece secinājusi, ka institūciju kvalitāte pozitīvi ietekmē investīcijas, izglītības līmeni un jaunu tehnoloģiju radīšanu.

Igaņu pētnieces Kaldaru un Parts (2008) institūcijas ir raksturojušas kā makrolīmeņa sociālo kapitālu un tā novērtēšanai ir izmantojušas tādus rādītājus kā Pasaules Bankas pasaules pārvaldības rādītāji, etnolingvistiskā fragmentācija, ienākumu sadalījums un ienākumu pārdales līmenis (publiskā sektora izdevumi uz iedzīvotāju, nodokļu ieņēmumi u. c.). Pētnieces ir secinājušas, ka augstāki institūciju rādītāji ir cieši saistīti ar augstāku ienākumu līmeni (IKP uz iedzīvotāju) un augstāku tautas attīstības indeksa (angļu val. *Human Development Index*) vērtību, kamēr politiku rādītājiem (ienākumu sadalījums un pārdales) nav tiešas ietekmes uz ienākumu līmeni.

Slovēņu pētnieki Zvers, Živko un Bobeks (Zver *et al.*, 2004) institūciju raksturošanai ir izmantojuši indeksus, kas novērtē piekrišanu vai noliegumu tādiem apgalvojumiem kā “demokrātija slikti ietekmē ekonomiku”, “valstij ir jābūt noteiktu uzņēmumu īpašnieci”, “nodokļu nemaksāšana

ir attaisnojama”, “konkurence slikti ietekmē sabiedrību” un “valstij ir jāuzņemas atbildība, lai ikviens būtu nodrošināts”. Pētnieki secinājuši, ka ES-12 (valstis, kas veidoja Eiropas Savienību līdz 2004. gadam) un ES-15 (valstis, kas pievienojās Eiropas Savienībai 2004. gadā) izlases vidū pastāv nelielas atšķirības tādos rādītājos kā attieksme pret nodokļu nemaksāšanu un konkurences ietekme uz sabiedrību. Lielākās atšķirības ir iniciatīvas un valsts lomas uzņēmējdarbības rādītājos, proti, ES-15 valstīs pastāv augstāks pieprasījums pēc valsts iejaukšanās ekonomikā un pilsoņu nodrošināšanā, kas norāda uz zemāku pašiniciatīvas un uzņēmības līmeni.

Noslēdzot apskatu par kvantitatīvo metožu izmantošanu investīciju novērtēšanā, secināms, ka pētījumos lielākoties tiek izmantota daudz-faktoru regresijas analīze, institūciju novērtējumu izmantojot kā vienu no neatkarīgajiem rādītājiem un iekšzemes kopproduktu uz vienu iedzīvotāju vai tā pieaugumu – kā atkarīgo rādītāju. Kā kontroles rādītāji tiek izmantoti citi ekonomiskās attīstības faktori, piemēram, ģeogrāfiskie rādītāji (pieņemot, ka attīstību veicina atrašanās mērenā klimata joslā), tirdzniecības rādītāji (pieņemot, ka attīstību veicina starptautiskā tirdzniecība), fiziskā un cilvēkkapitāla rādītāji.

Lielākā daļa ekonomistu pētījumu fokusējas uz pārvaldības novērtējumu, skatot politiskās un ekonomiskās institūcijas. Reti ir veikta kvantitatīvā analīze par vērtību institūciju ietekmi uz valsts ekonomiskās attīstības līmeni. Lai novērstu norādītos trūkumus, monogrāfijas autores vienotā ietvarā analizē ne tikai politisko un ekonomisko, bet arī vērtību institūciju ietekmi uz ekonomiskās attīstības rādītājiem un piedāvā metodi tās novērtēšanai.

INSTITŪCIJU NOVĒRTĒŠANAS IESPĒJAS UN INSTITŪCIJU INDEKSU IZSTRĀDE

2.1. Institūciju novērtēšanas rādītāji

Šim pētījumam ļoti būtiska ir institūciju ietekmi raksturojošo rādītāju atlase, taču 1. nodaļā iekļautais iepriekš veikto pētījumu apskats liecina, ka nepastāv universāls institūciju novērtēšanai piemērots rādītājs. Kā norādījis Rodrigezs-Pozē (Rodriguez-Pose, 2013), institūcijas jēdziens ir subjektīvs, neskaidrs un pretrunīgs, līdz ar to institūcijas, īpaši neformālās, ir gandrīz vai neiespējami izteikt kvantitatīvi.

Neskatoties uz jēdziena pretrunīgo izpratni, praksē tiek izmantoti dažādi rādītāji institūciju novērtēšanai. Visplašāk pētījumos institūciju raksturošanai tiek izmantoti institūcijas raksturojošie rādītāji no Pasaules Bankas Pārvaldības rādītāju, *Political Risk Services (International Country Risk Guide)* vai *Polity* datu bāzēm, kā arī sociālo kapitālu raksturojošie rādītāji, kas iegūti dažāda līmeņa (vietēja, nacionāla, starptautiska) aptaujās. Šie rādītāji atspoguļo publiskā sektora, mājsaimniecību, uzņēmumu un nevalstiskā sektora organizāciju viedokli un institūciju vērtējumu. Tiek izmantots kvalitatīvs institūciju novērtējums, jo iesaistītās puses lēmumus par savu rīcību pieņem, balstoties uz subjektīvo izpratni par norisēm ekonomikā un sabiedrībā. Piemēram, uzņēmumi pieņem lēmumus investēt valstī vai teritorijā, balstoties uz subjektīvu investīciju klimata novērtējumu, savukārt pilsoņi pieņem lēmumu balsot par noteiktu politisko spēku, pamatojoties uz subjektīvu valdības darba novērtējumu.

Kā norāda Pasaules Bankas pārvaldības rādītāju veidotāji Kaufmans, Krajs un Mastruzī (Kaufmann *et al.*, 2009), indeksi, kas apvieno lielu skaitu dažādu rādītāju, ir lietderīgs veids, kā atspoguļot plašu informāciju par pārvaldību dažādās pasaules valstīs, apvienojot dažādu iesaistīto pušu (mājsaimniecību, uzņēmumu, ekspertu u. c.) viedokļus. Uztveres rādītāji ir būtiski, jo iesaistītās puses pieņem lēmumus, balstoties uz uzskatiem, iespaidiem un pieņēmumiem, turklāt pārvaldības atspoguļošanai reti ir pieejamas alternatīvas uztveres rādītājiem.

Vienlaikus jāņem vērā, ka šie rādītāji ir lietderīgi plašiem starpvalstu salīdzinājumiem, taču tie nav pietiekami specifiski, lai sniegtu priekšlikumus pārvaldības reformu veikšanai konkrētās valstīs.

Pasaules Banka pārvaldības raksturošanai izmanto sešas rādītāju grupas: līdzdalība un atbildība, politiskā stabilitāte, pārvaldes efektivitāte, regulējuma kvalitāte, likuma vara un korupcijas kontrole. Pasaules Bankas pārvaldības rādītāji apvieno 441 rādītāju, kas iegūti no 35 avotiem un 33 organizācijām, sniedzot informāciju par 215 pasaules valstīm kopš 1996. gada.

Political Risk Services piedāvā datus par 140 valstīm kopš 20. gs. 80. gadiem tādās tēmās kā likuma ievērošana un kārtība, valsts pārvaldes kvalitāte, korupcija, valdības īstenotas ekspropriācijas risks un valdības noslēgtu līgumu izpilde.

Polity dati pieejami par 167 valstīm un ir fokusēti uz politiskā režīma raksturošanu (demokrātisks vai autokrātisks politiskais režīms), tādējādi tie sniedz šaurāku raksturojumu nekā Pasaules pārvaldības un *Political Risk Services* rādītāji. Vienlaikus *Polity* datu priekšrocība ir datu pieejamība par politiskajiem režīmiem kopš 1800. gada.

No monogrāfijā detalizēti apskatītajiem pētījumiem Pasaules Bankas pārvaldības indikatorus institūciju raksturošanai (tikai likuma varas rādītāju) ir izmantojuši Rodriks un kolēģi (Rodrik *et al.*, 2004), Starptautiskā Valūtas fonda pētnieki (International Monetary Fund, 2003), itāļu pētnieki Nifo un Večione (Nifo and Vecchione, 2014), igauņu pētnieces Kaldaru un Parts (2008), kā arī lietuviešu pētniece Šeputiene (2009). Nifo un Večione (Nifo and Vecchione, 2014) ir sintezējuši pārvaldības indikatorus reģionālā līmenī, izmantojot dažādu vietējo datu bāzu datus. Savukārt tādi pētnieki kā Ašemoglu u. c. (Acemoglu *et al.*, 2002), Hals un Džonss (Hall and Jones, 1999), kā arī Gleizers u. c. (Glaeser *et al.*, 2004) ir izmantojuši *Political Risk Services* datus par īpašumtiesību ievērošanu, likuma varu, korupciju, pārvaldes kvalitāti u. c. Ašemoglu u. c. (Acemoglu *et al.*, 2002) ir izmantojuši arī *Polity* datus par politiskajiem režīmiem.

Ņemot vērā, ka Pasaules Bankas Pārvaldības rādītāju datu bāzē pieejami dati par plašāku skaitu valstu nekā citās datu bāzēs, turklāt tie atspoguļo ne tikai valsts politisko režīmu (kā *Polity* dati), bet arī citus pārvaldības aspektus, **ekonomisko un politisko institūciju raksturošanai izvēlēti Pasaules Bankas pārvaldības rādītāji: likuma vara, regulējuma kvalitāte, korupcijas kontrole, līdzdalība un atbildība, politiskā stabilitāte un pārvaldes efektivitāte.** Turklāt *Political Risk Services* dati ir integrēti Pasaules Bankas pārvaldības rādītājos. Līdz ar to Pasaules Bankas pārvaldības rādītāji sniedz visaptverošāko pārvaldības raksturojumu par visplašāko skaitu valstu, salīdzinot ar pārējām apskatītajām datu bāzēm. Kā liecina iepriekš veiktie pētījumi, piemēram,

Hārvardas Universitātes pētnieku Rodrika u. c. (Rodrik *et al.*, 2004) pētījums par institūciju lomu ekonomiskajā attīstībā, dažādi institūciju rādītāji cieši korelē savā starpā, līdz ar to ir lietderīgi izvēlēties tos rādītājus, kuri sniedz datus par lielāku skaitu valstu.

Jāņem vērā arī kritika, kas veltīta iepriekš minētajām Pasaules Bankas Pārvaldības rādītāju, *Political Risk Services* un *Polity* datu kopām. Gleizers u. c. (Glaeser *et al.*, 2004) norāda, ka minētajās datu bāzēs pieejamie rādītāji raksturo nevis institūcijas, bet gan to darbības iznākumu, kas ir ciešāk saistīts ar valsts attīstības līmeni, nekā, piemēram, ar politiskās elites ierobežojumiem un citiem institūciju aspektiem. Tā kā rādītāji atspoguļo valstī īstenotās politikas, arī nedemokrātiski vadīta valsts var saņemt labu novērtējumu, ja tās vadītāju īstenotā politika sasniedz labus rezultātus, neskatoties uz to, ka valsts institūcijas neatbilst labas institucionālās vides standartam. Turklāt dati ir svārstīgi laikā, taču institūcijas mainās lēni un pakāpeniski. Tādēļ pētnieki iesaka institucionālās vides raksturošanai izmantot nevis institūciju rādītājus, bet gan cilvēkkapitālu raksturojošos rādītājus, kas ir mazāk svārstīgi laikā un labi raksturo valsts institucionālo vidi, jo augstāks izglītības līmenis mazina vardarbību un sekmē politisko stabilitāti un labākas politikas īstenošanu.

Neskatoties uz institūciju rādītāju kritiku, darba autores ir izvēlējušās izmantot institūcijas raksturojošos rādītājus, lai detalizētāk atspoguļotu valstu institucionālo vidi. Savukārt, ņemot vērā Gleizera u. c. (Glaeser *et al.*, 2004) institūciju rādītāju kritiku un viņu pētījuma rezultātus, kas apliecina izglītības līmeņa būtisko ietekmi uz valsts institucionālo vidi, kā arī citu pētījumu secinājumus, izglītības rādītāji monogrāfijā izmantoti, lai novērtētu institucionālās vides attīstības potenciālu dažādās pasaules valstīs. Arī vērtību institūciju raksturošanai praksē tiek izmantoti dažādi rādītāji (visbiežāk – uzticēšanās līmenī), kuru izvēle ir atkarīga no pētījuma mēroga. Pētot kopsakarības valstu vai reģionu līmenī, visbiežāk tiek izmantoti tādi rādītāji kā uzticēšanās līdzcīvēkiem un dalība nevalstiskajās organizācijās (NVO). Nereti tiek izmantoti arī rādītāji, kas raksturo uzticēšanos publiskajai varai (parlamentam, valdībai, tiesai, policijai u. c.) (OECD, 2011, 2017; Sacks *et al.*, 2010; Westlund *et al.*, 2014).

Pētījumos, kas fokusējas uz uzņēmumu līmeni, tiek izmantoti dati no aptaujām par uzņēmējiem un to sociālajiem tīkliem. Piemēram, amerikāņu pētnieki Feldmane un Zollers (Feldman and Zoller, 2012) izmanto datus par uzņēmēju kontaktiem ar citiem uzņēmējiem un investoriem; zviedru pētnieks Vestlunds ar kolēģiem (Westlund *et al.*, 2014) pētījumā par sociālā kapitāla ietekmi uz uzņēmējdarbības attīstību Zviedrijā izmanto tādus rādītājus kā vietējās pašvaldības politiku un darbinieku, kā arī vietējās sabiedrības attieksme pret uzņēmējiem.

Savukārt Eriksons ar kolēģiem (Eriksson *et al.*, 2014) sociālā kapitāla jeb, viņu vārdiem, “biznesa klimata” raksturošanai izmanto datus par uzņēmēju viedokli par pašvaldību atbalstu, kā arī datus par iedzīvotāju attieksmi pret uzņēmējiem.

Lai gan uzticēšanās rādītājs ir visplašāk izmantots vērtību institūciju raksturošanai, tiek lietoti arī citi rādītāji. Pasaules vērtību apsekojums (World Values Survey Association, 2017) regulāri publicē Pasaules kultūras karti, kurā pasaules valstis ir sagrupētas klasteros, balstoties uz novērtējumu tādās jomās kā tradicionālo vai racionālo vērtību izplatība un izdzīvošanas vai pašizpaušmes vērtību dominēšana sabiedrībā. Pasaules kultūras karte veidota, izmantojot Pasaules vērtību apsekojuma datus. Pasaules vērtību apsekojums norisinās ik pēc pieciem gadiem, un pēdējā ciklā, 2014. gadā, tajā bija iekļautas 60 valstis. Apsekojums ietver jautājumus tādās jomās kā uzticēšanās, atbalsts demokrātijai, tolerance, reliģija, politika, nacionālā identitāte, kultūra, subjektīvā labklājība, laime, korupcija u. c. Plašais jautājumu loks ļauj veidot dažādus indeksus, pārvēršot atbildes skaitliskā formā, tāpēc šo apsekojumu dati tiek plaši izmantoti pētījumos.

Vērtību institūciju raksturošanai izvēlēti dati no Pasaules vērtību apsekojuma jautājumiem par uzticēšanos un pašiniciatīvu, kā arī autonomijas indekss individuālisma vērtību raksturošanai. Rādītāji veidoti, respondentu atbildēm piešķirot kvantitatīvu novērtējumu atbilstoši Likerta skalai (piemēram, jā – 2, varbūt – 1, nē – 0). Augstāka vērtība piešķirta atbildēm, kas atbilst ekonomiskajai attīstībai labvēlīgākām institūcijām. Tā kā pētījumā iesaistīto valstu loks ir mainīgs, šajā pētījumā izmantoti dati no četrām pēdējām Pasaules vērtību apsekojuma kārtām, aprēķinot vidējās vērtības. Tas nozīmē, ka par dažām valstīm, piemēram, Latviju, dati pieejami tikai no viena apsekojuma, bet par citām valstīm – no visiem četriem apsekojumiem.

Kā iepriekš minēts, institūcijas veidojas ilgtermiņā sociālajos, politiskajos un kultūras procesos, taču to veidošanos ir iespējams ietekmēt ar valsts īstenoto politiku. **Lai atspoguļotu publiskā sektora politiku, izvēlēti šādi publiskā sektora politiku raksturojoši rādītāji: nodarbinātības un bezdarba līmenis, studentu īpatsvars, ienākumu nevienlīdzības līmenis (Džini indekss) un iedzīvotāju pilsoniskās aktivitātes rādītājs, kas izteikts kā iedzīvotāju dalība NVO.** Publiskā sektora politiku raksturojošie rādītāji iegūti no Pasaules Bankas Attīstības rādītāju datu bāzes, izņemot iedzīvotāju dalību NVO, kas iegūta no Pasaules vērtību apsekojuma datu bāzes.

Tālāk sniegts izvēlēto rādītāju apraksts un teorētiskais pamatojums izvēlēto institūciju rādītāju iekļaušanai pētījumā.

Līdzdalības un atbildības rādītājs sniedz novērtējumu par valsts pilsoņu iespējām piedalīties lēmumu pieņemšanā, brīvi paust savu

viedokli, veidot apvienības savu tiesību pārstāvēšanai, kā arī sniedz novērtējumu par preses brīvību. Šī rādītāja noteikšanā Pasaules Banka ir izmantojusi 58 rādītājus no 20 datu avotiem, kas novērtē politiskās tiesības, pilsoņu brīvību, preses brīvību, pilsoniskās sabiedrības aktivitāti, vēlēšanu procesu, lēmumu pieņemšanas atklātību publiskajā sektorā, personu brīvu kustību, uzticēšanos parlamentam un apmierinātību ar demokrātiju u. c.

Pēc iespējas plašākas sabiedrības daļas iesaistīšanās politiskajos procesos nodrošina, ka lēmumi (t. sk. ekonomiskie) tiek pieņemti sabiedrības vairākuma, nevis atsevišķu tās grupu interesēs. Līdzdalība un atbildība sekmē demokrātiskas un atvērtas valsts pārvaldības realizēšanu; tā veicina politisko konkurenci un politiskās elites darbības ierobežojumus, kas savukārt mazina renti, ko politiķiem iespējams saņemt no sabiedrības.

Politiskās stabilitātes rādītājs novērtē varbūtību, ka valdība tiks destabilizēta vai nomainīta nekonstitucionālā vai vardarbīgā ceļā. Šī rādītāja noteikšanā Pasaules Banka ir izmantojusi 22 rādītājus no astoņiem datu avotiem, kas novērtē bruņotu konfliktu un nemieru iespējamību, terorismu, spīdzināšanas un pazušanas biežumu, politiski motivētu slepkavību biežumu, etniskos, reliģiskos un reģionālos konfliktus u. c.

Politiskās sistēmas stabilitātei ir tieša ietekme uz ieguldījumiem fiziskajā, dabas un cilvēkkapitālā, līdz ar to tā atstāj būtisku ietekmi uz valsts ekonomisko attīstību. Investoram jābūt pārliecinātam par savu īpašumtiesību saglabāšanos vai uzlabošanos, lai veiktu investīcijas, jo sevišķi fiziskajā kapitālā un ilgtermiņa pamatlīdzekļos. Tas pats attiecas arī uz investīcijām augsto tehnoloģiju nozarēs, kur nepieciešami nozīmīgi ieguldījumi intelektuālajā īpašumā. Savukārt politiskās sistēmas maiņa nevar garantēt, ka saglabāsies līdzvērtīgi nosacījumi īpašumtiesībām, tādējādi mazinot motivāciju investēt valstīs ar zemu politiskās stabilitātes līmeni.

Pārvaldes efektivitātes rādītājs raksturo publisko pakalpojumu kvalitāti, civildienesta kvalitāti un politisko neatkarību, politikas veidošanas un īstenošanas kvalitāti, kā arī ticamību, ka valdība turēsies pie pieņemtās politikas. Šī rādītāja noteikšanā Pasaules Banka ir izmantojusi 37 rādītājus no 15 datu avotiem, kas novērtē publiskās pārvaldes kvalitāti, publisko pakalpojumu kvalitāti, kapacitāti veikt reformas publiskajā sektorā, budžeta plānošanas kvalitāti, uzticēšanās līmeni valdībai, politikas virzienu savstarpējo saskaņotību u. c. No publiskās pārvaldes darbības kvalitātes ir tieši atkarīga publisko pakalpojumu un valsts sniegtā atbalsta (grantu, subsīdiju, nodokļu atlaistu u. tml.) kvalitāte, kā arī to atbilstība sabiedrības ilgtermiņa attīstības vajadzībām. Politiski neatkarīga publiskā pārvalde nodrošina arī ierobežojumus

politiskajai elitei, tādējādi samazinot renti, ko politiskā elite var gūt no pārvaldītajiem resursiem uz sabiedrības rēķina.

Likuma varas rādītājs sniedz novērtējumu par sabiedrības locekļu pakļaušanos likumiem un pārliecību par to ievērošanu, it īpaši tādās jomās kā līgumu īstenošana, īpašumtiesības, policija un tiesas. Šis rādītājs ietver arī noziedzības un vardarbības novērtējumu. Rādītāja noteikšanā Pasaules Banka ir izmantojusi 74 rādītājus no 22 datu avotiem, kas novērtē privātīpašuma aizsardzību, īpašumtiesību ievērošanu, tiesu darbību, uzticēšanos policijai un tiesu varai, noziedzības līmeni u. c.

Likuma varas ievērošana sekmē vienlīdzīgas iespējas īstenot savas tiesības sabiedrības locekļiem, uzņēmumiem un organizācijām. Augstāki likuma varas ievērošanas rādītāji liecina, ka pastāv nepieciešamie priekšnoteikumi valsts ekonomiskajai attīstībai – labi nostiprinātas īpašumtiesības veicina ilgtermiņa ieguldījumus un ilgtermiņā efektīvu uzņēmumu darbību, zems noziedzības līmenis mazina tirgus kropļojumus un riskus cilvēka drošībai, savukārt kvalitatīva tiesu darbība nodrošina kontroles mehānismu likumu ievērošanai. Turklāt faktiskajām (*de facto*) tiesībām ir lielāka nozīme nekā likumdošanā noteiktajai (*de jure*) īpašuma tiesību formai. Līdz ar to prioritāri jāvērtē faktiskā, nevis likumdošanā noteiktā tiesību ievērošana, izmantojot subjektīvu novērtējumu datus.

Regulējuma kvalitātes rādītājs atspoguļo valdības spēju noteikt un ieviest skaidru privātā sektora regulēšanas politiku un nosacījumus. Šī rādītāja noteikšanā Pasaules Banka ir izmantojusi 52 rādītājus no 14 datu avotiem, kas novērtē likumdošanas radīto administratīvo slogu, konkurenci un pretmonopolu politiku, administratīvās procedūras biznesa uzsākšanai, ārvalstu investīcijas, banku darbību, tirdzniecības politiku, nodokļu sistēmu u. c.

Privātā sektora regulējumam – efektīvai produktu, ražošanas faktoru un finanšu tirgus darbības regulācijai – ir tieša ietekme uz privātā sektora dalībnieku lēmumiem ieguldīt tautsaimniecībā. Regulējuma mērķis ir nodrošināt ilgtspējīgu ekonomisko attīstību, kur privātā sektora ierobežojumi nodrošina valsts ekonomisko mērķu īstenošanu, vienlaikus nekavējot privāto sektoru attīstīt uzņēmējdarbību, tādējādi ilgtermiņā radot pozitīvu ietekmi uz tautsaimniecības attīstību.

Korupcijas kontroles rādītājs sniedz novērtējumu par publiskās varas izmantošanu personiska labuma gūšanai. Šī rādītāja noteikšanā Pasaules Banka ir izmantojusi 40 rādītājus no 21 datu avota, kas novērtē korupcijas līmeni valsts pārvaldē un politiķu vidū, pretkorupcijas politiku, uzticēšanos politiķiem u. c. Korupcija rada papildu izmaksas sabiedrībai. Tā rada priekšrocības atsevišķām sabiedrības grupām un uzņēmumiem, nevis vairākam sabiedrības vai tirgus dalībnieku. Tādēļ augstāks korupcijas kontroles līmenis sekmē valsts ekonomisko

attīstību, radot līdzvērtīgas iespējas ikvienam uzņēmumam un indivīdam piedalīties ekonomiskās attīstības procesos.

Uzticēšanās rādītājs veidots, balstoties uz Pasaules vērtību apsekojuma respondentu īpatnību, un tas norāda, ka lielākajai daļai cilvēku var ticēt. Uzticēšanās līmenis raksturo sociālo kapitālu, kas tiek definēts gan kā resurss (kopīgas normas un vērtības), kas saista indivīdus kopīgu mērķu sasniegšanai, gan kā process (koordinācija, sadarbība), kas saista indivīdus un paver pieeju citiem resursiem (informācijai, zināšanām, finansēm u. c.). Savstarpēja atvērtība un uzticēšanās sadarbojoties ļauj efektīvāk izmantot pieejamos resursus. Sociālais kapitāls atvieglo un veicina darījumu veikšanu, turklāt caur formāliem un neformāliem tīkliem tas nodrošina ātrāku, lētāku, plašāku un labākas kvalitātes informācijas un zināšanu apmaiņu.

Iniciatīvas rādītājs veidots, pamatojoties uz Pasaules vērtību apsekojumā iekļauto 10 punktu skalas novērtējumu par to, kam – valstij vai indivīdam – jāuzņemas lielāka atbildība. Iniciatīvas rādītājs raksturo iedzīvotāju pārliecību par to spējām ietekmēt savu dzīvi. Iniciatīvas līmenis ir cieši saistīts ar sabiedrības ekonomiskās attīstības iespējām, jo raksturo indivīdu gatavību pašiem risināt ekonomiskās attīstības izaicinājumus pretstatā pašāvībai liktenim vai risinājumu gaidīšanai no publiskā sektora puses. Augstāks iniciatīvas līmenis atspoguļo uzņēmumu veidošanu, investīcijās un inovāciju radīšanu.

Individuālisma rādītājs (jeb autonomijas indekss) veidots, izmantojot Pasaules vērtību apsekojumā iekļauto 5 punktu skalas novērtējumu par individuālisma vai kolektīvisma vērtību dominēšanu sabiedrībā. Tiek uzskatīts, ka globalizētā ekonomikā individuālisma vērtības dod lielāku pienesumu ekonomiskajai attīstībai. Individuālisms cieši saistīts ar neatkarību un pašpārliecību. Individuālisma vērtības rosina darba dalīšanu, iniciatīvu un inovācijas, jo tās, salīdzinot ar kolektīvisma vērtībām, liek mazāku uzsvāri uz nepieciešamību piemēroties sabiedrības normām. Savukārt negatīvās individuālisma sistēmu blakusparādības ir noslāņošanās, atsvešināšanās un nedrošība sabiedrībā.

Bezdarba un nodarbinātības līmenis atspoguļo valsts politikas efektivitāti nodarbinātības jomā. Rādītājs iegūts no Pasaules attīstības rādītāju datu bāzes. Nodarbinātības politika ir būtiska ekonomiskajai attīstībai labvēlīgas institucionālās vides veidošanā, jo tā rada iekļaujošu, aktīvu sabiedrību, kurā ikviens sabiedrības loceklis spēj piedalīties ekonomiskajās aktivitātēs – strādāt algotu darbu vai nodarboties ar uzņēmējdarbību. Turpretī ilgstošs bezdarbs un ekonomiskā neaktivitāte veicina sabiedrības noslāņošanos un mazāk aizsargāto sabiedrības grupu sociālu un ekonomisku izolāciju, tādējādi neizmantojot šo cilvēku potenciālu ekonomiskās attīstības veicināšanā. Ilgstošiem bezdarbniekiem, zaudējot profesionālās un sociālās prasmes, kā arī formālos un

neformālos kontaktus, iespējas atrast darbu samazinās, turpretī nodarbināti cilvēki saglabā un pastāvīgi uzlabo savas prasmes un uztur un iegūst jaunus kontaktus, kas nodrošina to ekonomisko aktivitāti un dod iespējas uzlabot savu un līdz ar to arī valsts ekonomisko situāciju.

Studentu īpatsvars liecina par valsts politiku zināšanu, inovāciju un radošuma veicināšanai. Rādītājs iegūts no Pasaules attīstības rādītāju datu bāzes. Iedzīvotāju izglītības līmenim ir tieša pozitīva ietekme uz ekonomiskajai attīstībai labvēlīgas institucionālās vides veidošanu.

Augstāks izglītības līmenis mazina vardarbību, sekmē politisko stabilitāti un labākas politikas veidošanu. Izglītība ne vien ceļ cilvēkkapitāla līmeni, bet arī dod iespēju veidot kontaktus un sociālos tīklus ar citiem izglītotiem sabiedrības locekļiem. Šādi kontakti veido sociālo kapitālu, kas ir viens no priekšnosacījumiem valsts ekonomiskajai attīstībai. Izglītoti cilvēki ir tolerantāki un atvērtāki pārmaiņām, un tas veicina jaunu zināšanu un inovāciju rašanos.

Visbeidzot, augsts cilvēkkapitāla līmenis nodrošina, ka ieguvumi no ekonomiskās modernizācijas ir lielāki. Tāpēc pastāv lielāka iespēja, ka politiskā elite centīsies modernizēt valsts ekonomiku, uzņemoties risku, ka var zaudēt daļu no *de facto* politiskās varas, mainoties resursu sadalījumam sabiedrībā.

Arī pētījumi par nākotnē pieprasītām prasmēm norāda uz arvien pieaugošu pieprasījumu pēc augsti izglītota darbaspēka. Pieprasījuma pieaugums saistīts gan ar plašāka mēroga tehnoloģiju ieviešanu, kā rezultātā mazinās mazāk kvalificēta darbaspēka nozīme, gan ar informācijas un komunikāciju tehnoloģiju attīstību un pārmaiņām darba organizēšanas kultūrā, kas prasa augstas saziņas, socializēšanās, informācijas analīzes prasmes un spēju patstāvīgi rast risinājumus un pieņemt lēmumus (Projektu un kvalitātes vadība, 2013).

Vienlaikus jāatzīmē, ka studentu skaits tieši neraksturo iegūto zināšanu kvalitāti, kuras līmenis starp valstīm, reģioniem un izglītības iestādēm var būtiski atšķirties. Notiek aktīvas diskusijas par augstākās izglītības kvalitātes rādītājiem (piemēram, pēc studijām profesijā strādājošo īpatsvars un atalgojuma līmenis, mācībspēku zinātniskie rezultāti, subjektīvi studentu apmierinātības rādītāji u. c.). Taču nav pieejami starptautiski salīdzināmi dati tik plašam valstu lokam, kāds tiek apskatīts šajā pētījumā, turklāt studentu īpatsvars tiek plaši izmantots dažādos novērtējumos un politikas plānošanas dokumentos, piemēram, tas ir viens no Eiropas Savienības mēroga uzraudzības rādītājiem stratēģijas "Eiropa 2020" īstenošanai. Tāpēc tas iekļauts arī šajā analizē kā vispārīgu sakarību raksturojošs rādītājs.

Džini indekss raksturo ienākumu sadali sabiedrībā. Rādītājs iegūts no Pasaules attīstības rādītāju datu bāzes. Ienākumu sadalījums nosaka sabiedrības locekļu iespējas iesaistīties ekonomiskajā, sociālajā un

politiskajā sfērā. Sabiedrības noslāņošanās ierobežošana veicina demokrātisku un atvērtu valsts pārvaldību, kur politiskie lēmumi (t. sk. attiecībā uz valsts ekonomisko politiku) tiek pieņemti plašas sabiedrības interesēs, ņemot vērā, ka *de facto* politiskās varas sadalījums atbilst resursu sadalījumam sabiedrībā.

Vienlīdzīgāks aktīvu sadalījums un augsta sociālā mobilitāte ved pie salīdzinoši līdzvērtīga ekonomikas resursu sadalījuma, un pārstāvniecības demokrātijas institūcijas kļūst par *de facto* varu sabiedrībā. Savukārt sabiedrībā ar augstu noslāņošanos lēmumi tiek pieņemti galvenokārt šauras elites interesēs, kas var neatbilst plašākas sabiedrības vajadzībām. Turklāt zemāks nevienlīdzības līmenis arī pazemina sociālo spriedzi un radikālisma riskus.

Dalība NVO tieši raksturo iedzīvotāju pilsonisko aktivitāti. Rādītājs veidots, izmantojot Pasaules vērtību apsekojuma respondentu atbildes par aktīvu vai neaktīvu dalību NVO. Nevalstiskais sektors šajā gadījumā skatīts plašākā nozīmē, iekļaujot tajā dažāda veida pilsoniskās organizācijas, tajā skaitā politiskās partijas, reliģiskās organizācijas, arodbiedrības, patērētāju organizācijas, atbalsta un pašpalīdzības grupas.

Iedzīvotāju dalība NVO veicina sociālā kapitāla veidošanos, dodot iespēju veidot kontaktus un sociālos tīklus ar citiem sabiedrības locekļiem, rosina pašiniciatīvu, kā arī sniedz iedzīvotājiem pārliecību, ka tie pašu spēkiem var uzlabot savu un līdzcilvēku dzīves kvalitāti. Turklāt aktīva iedzīvotāju iesaiste politiskajos un pārvaldes procesos sekmē publisko pakalpojumu kvalitāti un ierobežo politiskās elites iespējas izmantot publiskos resursus savām vajadzībām.

Visbeidzot, pētījumā izmantots **IKP uz vienu iedzīvotāju**, kas ir vispāratzīts rādītājs valsts ekonomiskās attīstības līmeņa noteikšanai un objektīvās labklājības raksturošanai. Tas kā relatīvs rādītājs ļauj savstarpēji salīdzināt pēc iedzīvotāju skaita atšķirīgas valstis. Rādītājs izmantots valstu institucionālo vidi raksturojošos attēlos, ilustrējot katras valsts ienākumu līmeni. Dati iegūti no Pasaules Bankas Attīstības rādītāju datu bāzes. Analīzē izmantoti jaunākie pieejamie dati. Atsevišķos gadījumos, ja iztrūkst datu par attiecīgo gadu, trūkstošā vērtība aizvietota ar pēdējo pieejamo vērtību. Izmantoto rādītāju apraksts, avoti un statistiskie raksturlielumi, kā arī savstarpējā korelācija redzami 2.1.–2.3. tabulā.

2.1. tabula

Izmantoto rādītāju aprakstošā statistika [autoru izstrādāta]

Rādītājs	Pasaules attīstītās valstis				
	N	Min	Max	Vidējais	SN
Līdzdalība un atbildība	26	0,52	1,70	1,16	0,29
Politiskā stabilitāte	26	-1,12	1,31	0,71	0,47
Pārvaldes efektivitāte	26	0,45	2,01	1,31	0,47
Likuma vara	26	0,25	2,07	1,31	0,56
Regulējuma kvalitāte	26	0,45	1,86	1,28	0,43
Korupcijas kontrole	26	-0,05	2,28	1,22	0,74
Uzticēšanās	26	0,09	0,70	0,33	0,15
Iniciatīva	26	0,35	0,70	0,49	0,10
Individuālisms	26	0,34	0,64	0,50	0,07
Bezdarba līmenis	26	3,14	19,45	7,49	3,40
Nodarbinātības līmenis	26	42,71	65,38	56,24	5,03
Studentu īpatsvars	26	52,92	90,31	68,99	12,17
Ienākumu nevienlīdzība	26	25,59	50,45	33,16	5,91
Dalība NVO	25	0,07	0,48	0,25	0,13
IKP uz vienu iedzīvotāju	26	12 372,42	78 812,65	33 504,24	18 439,24
Baltijas un Centrāleiropas valstis					
Līdzdalība un atbildība	8	0,52	1,17	0,93	0,19
Politiskā stabilitāte	8	0,45	0,96	0,78	0,18
Pārvaldes efektivitāte	8	0,49	1,20	0,94	0,23
Likuma vara	8	0,40	1,33	0,86	0,31
Regulējuma kvalitāte	8	0,62	1,66	1,04	0,33
Korupcijas kontrole	8	0,10	1,25	0,52	0,36
Uzticēšanās	8	0,18	0,33	0,25	0,05
Iniciatīva	8	0,35	0,49	0,42	0,04
Individuālisms	8	0,43	0,64	0,51	0,07
Bezdarba līmenis	8	4,05	9,99	7,51	2,26
Nodarbinātības līmenis	8	51,21	57,65	54,15	2,21
Studentu īpatsvars	8	52,92	82,93	66,27	9,72
Ienākumu nevienlīdzība	8	25,59	35,48	30,57	4,13
Dalība NVO	8	0,07	0,21	0,13	0,05
IKP uz vienu iedzīvotāju	8	12 372,42	21 304,57	15 959,60	3048,83

Paskaidrojums: N – skaits; SN – standartnovirze.

2.2. tabula

Izmantoto rādītāju apraksts un avoti [autoru izstrādāta]

Rādītājs	Saīsinājums	Vienība	Periods	Datu avots	Piezīmes
Pārvaldības rādītāji: politiskās institūcijas					
Līdzdalība un atbildība	LID	Indekss (-2,5; 2,5)	2015	Pasaules Banka	–
Politiskā stabilitāte	POS	Indekss (-2,5; 2,5)	2015	Pasaules Banka	–
Pārvaldes efektivitāte	PAR	Indekss (-2,5; 2,5)	2015	Pasaules Banka	–
Pārvaldības rādītāji: ekonomiskās institūcijas					
Likuma vara	LIV	Indekss (-2,5; 2,5)	2015	Pasaules Banka	–
Regulējuma kvalitāte	REG	Indekss (-2,5; 2,5)	2015	Pasaules Banka	–
Korupcijas kontrole	KOR	Indekss (-2,5; 2,5)	2015	Pasaules Banka	–
Vērtību rādītāji					
Uzticēšanās	UZZ	Indekss (0; 1)	1994–1998 1999–2004 2005–2009 2010–2014	Pasaules vērtību apsekojums	Autoru aprēķini Respondentu īpatsvars %, kuri apstiprina atbildējuši uz apgalvojumu "Vairumam cilvēku var uzticēties" (A165)
Iniciatīva	INI	Indekss (0; 1)	1994–1998 1999–2004 2005–2009 2010–2014	Pasaules vērtību apsekojums	Autoru aprēķini Indekss aprēķināts, izmantojot skalu "1–10" atbildēm uz apgalvojumu "Cilvēkiem jāuzņemas lielāka atbildība" (10 punkti) vai "Valdībai jāuzņemas vairāk atbildības" (0 punkti) un pārrēķinot to skalā "0; 1" (E307)

2.2. tabulas turpinājums

Rādītājs	Saīsinājums	Vienība	Periods	Datu avots	Piezīmes
Individu- ālisms	IND	Indekss (0; 1)	1994–1998 1999–2004 2005–2009 2010–2014	Pasaules vērtību apsekojums	Autoru aprēķini Autonomijas indekss aprēķināts, izmantojot skalu "2; 2" novērtējumam "Pakļaušanās" (–2 punkti) vai "Neatkarība" (2 punkti) un pārrēķinot to skalā "0; 1" (Y003)
Politiku rādītāji					
Bezdarba līmenis	BEZ	Procenti	2016	Pasaules Banka	–
Nodarbi- nātības līmenis	NOD	Procenti	2016	Pasaules Banka	–
Studentu īpatsvars	STU	Procenti	2014	Pasaules Banka	Studentu īpatsvars 5. un 6. ISCED (<i>International Standard Classification of Education</i>) līmenī vecuma grupā piecus gadus pēc vidusskolas beigšanas
Ienākumu nevienlī- dzība	IEN	Indekss (0; 100)	2012	Pasaules Banka	Džini indekss
Dalība NVO	NVO	Indekss (0; 100)	1994–1998 1999–2004 2005–2009 2010–2014	Pasaules vērtību apsekojums	Autoru aprēķini Indekss aprēķināts, piešķirot 2 punktus aktīvajiem dalībniekiem un 1 punktu neaktīvajiem dalībniekiem un kopsummu attiecinot pret kopējo aptaujāto skaitu un pārrēķinot skalā "0; 1" (A098–A106C)
Citi rādītāji					
IKP uz vienu iedzīvotāju	IKP	ASV dolāri	2016	Pasaules Banka	–

2.3. tabula

Izmantoto rādītāju korelācijas [autoru izstrādāta]

	Līdzdalība un atbildība	Politiskā stabilitāte	Pārvaldes efektivitāte	Likuma vara	Regulējuma kvalitāte	Korupcijas kontrolē	Uzticēšanās	
Līdzdalība un atbildība	1,000	0,525**	0,758**	0,833**	0,738**	0,860**	0,793**	
Politiskā stabilitāte	0,525**	1,000	0,228	0,306	0,196	0,366	0,455*	
Pārvaldes efektivitāte	0,758**	0,228	1,000	0,944**	0,847**	0,861**	0,710**	
Likuma vara	0,833**	0,306	0,944**	1,000	0,899**	0,945**	0,738**	
Regulējuma kvalitāte	0,738**	0,196	0,847**	0,899**	1,000	0,811**	0,684**	
Korupcijas kontrolē	0,860**	0,366	0,861**	0,945**	0,811**	1,000	0,725**	
Uzticēšanās	0,793**	0,455*	0,710**	0,738**	0,684**	0,725**	1,000	
Iniciatīva	0,709**	0,426*	0,612**	0,689**	0,586**	0,686**	0,566**	
Individuālisms	-0,307	-0,225	-0,485*	-0,417*	-0,321	-0,432*	-0,548**	
Bezdarba līmenis	-0,205	-0,235	-0,360	-0,437*	-0,443*	-0,425*	-0,361	
Nodarbinātības līmenis	0,484*	0,252	0,591**	0,661**	0,604**	0,693**	0,441*	
Studentu īpatsvars	0,185	-0,038	0,214	0,306	0,200	0,205	0,223	
Ieņēmumu nevienlīdzība	-0,371	-0,533**	-0,241	-0,192	-0,152	-0,129	-0,453*	
Dalība NVO	0,698**	0,391	0,651**	0,732**	0,635**	0,721**	0,591**	
IKP uz vienu iedzīvotāju	0,743**	0,242	0,803**	0,779**	0,647**	0,764**	0,758**	

Piezīme: ** – $p < 0,01$; * – $p < 0,05$.

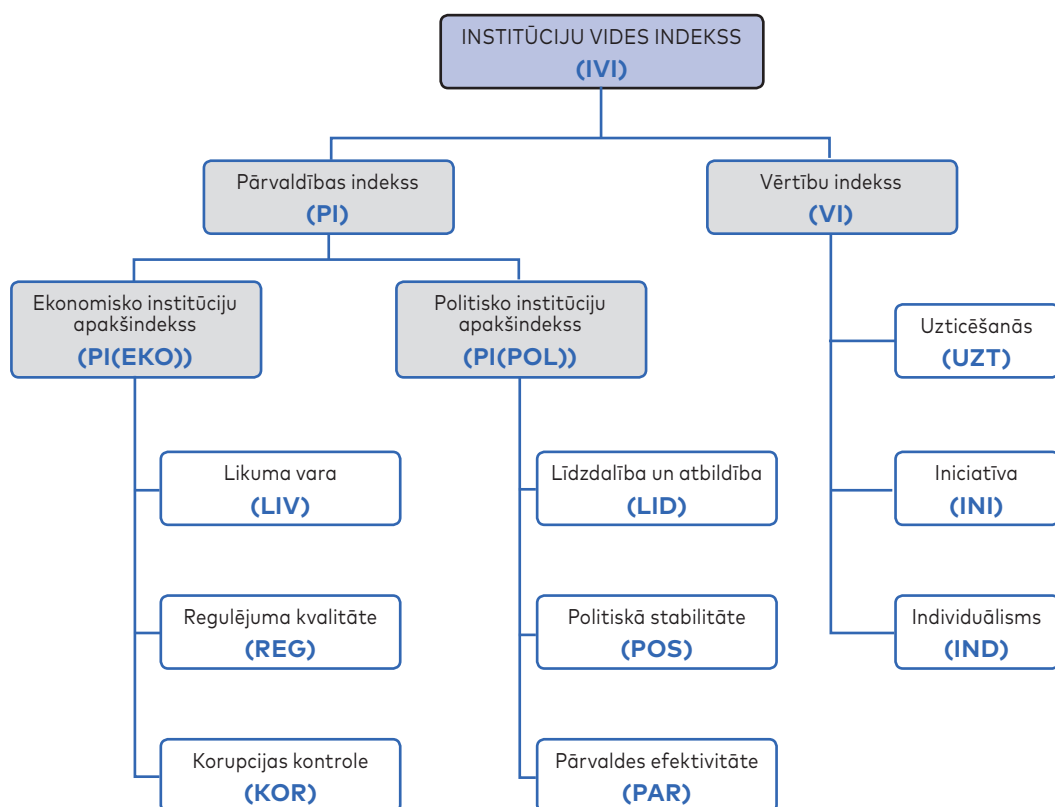
	Iniciatīva	Individuālisms	Bezdarba līmenis	Nodarbinātības līmenis	Studentu īpatsvars	Ienākumu nevienlīdzība	Dalība NVO	IKP uz vienu iedzīvotāju
	0,709**	-0,307	-0,205	0,484*	0,185	-0,371	0,698**	0,743**
	0,426*	-0,225	-0,235	0,252	-0,038	-0,533**	0,391	0,242
	0,612**	-0,485*	-0,360	0,591**	0,214	-0,241	0,651**	0,803**
	0,689**	-0,417*	-0,437*	0,661**	0,306	-0,192	0,732**	0,779**
	0,586**	-0,321	-0,443*	0,604**	0,200	-0,152	0,635**	0,647**
	0,686**	-0,432*	-0,425*	0,693**	0,205	-0,129	0,721**	0,764**
	0,566**	-0,548**	-0,361	0,441*	0,223	-0,453*	0,591**	0,758**
	1,000	-0,131	-0,243	0,362	0,140	-0,133	0,849**	0,755**
	-0,131	1,000	0,397*	-0,215	0,022	0,416*	-0,105	-0,437*
	-0,243	0,397*	1,000	-0,662**	0,153	0,092	-0,310	-0,338
	0,362	-0,215	-0,662**	1,000	-0,066	0,077	0,523**	0,518**
	0,140	0,022	0,153	-0,066	1,000	0,163	0,240	0,158
	-0,133	0,416*	0,092	0,077	0,163	1,000	0,010	-0,205
	0,849**	-0,105	-0,310	0,523**	0,240	0,010	1,000	0,819**
	0,755**	-0,437*	-0,338	0,518**	0,158	-0,205	0,819**	1,000

2.2. Institūciju indeksu izstrādes metodika

Lai izprastu, kādām institūcijām ir lielāka nozīme valsts attīstībā, kuras to sekmē un kuras – bremzē, ir jāizvērtē valstī dominējošās institūcijas. Šāds izvērtējums ļauj pieņemt pamatotus lēmumus par rīcībpolitikām institucionālās vides uzlabošanai. Tādēļ tika izvirzīts mērķis izveidot metodiku, kas dotu iespēju analizēt valstī pastāvošās institūcijas un to pilnveidošanas iespējas ar publiskā sektora politikas palīdzību.

Institūciju novērtēšanai autore piedāvā izmantot divus indeksus – institucionālās vides indeksu un institūciju iespēju indeksu (sk. 2.1. un 2.2. att.).

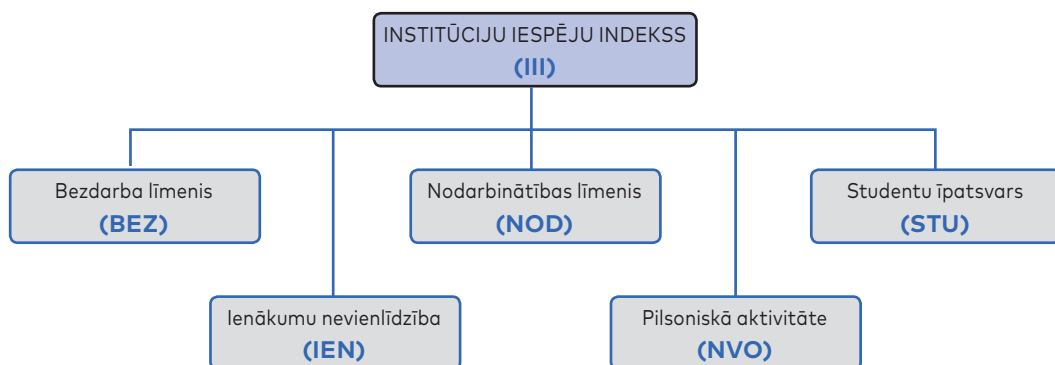
Institucionālās vides indekss raksturo valstī pastāvošās institūcijas un vienotā rādītājā apvieno sabiedrībā pastāvošās vērtības un pārvaldības institūciju kvalitāti. To veido divi apakšindeksi – vērtību apakšindekss un pārvaldības apakšindekss.

2.1. attēls. Institucionālās vides indekss [autoru izstrādāts].

Vērtību apakšindekss apvieno rādītājus, kas raksturo uzticēšanās, pašiniciatīvas un individuālisma līmeni sabiedrībā. Savukārt **pārvaldības apakšindekss** raksturo pārvaldības institūciju kvalitāti valstī un tādus aspektus kā līdzdalība un atbildība, politiskā stabilitāte, pārvaldes efektivitāte, regulējuma kvalitāte, likuma vara un korupcijas kontrole.

Institūciju kvalitāti spēj ietekmēt publiskā sektora politika, veicinot izglītību un nodarbinātību, mazinot bezdarbu un ienākumu nevienlīdzību, kā arī veicinot pilsonisko aktivitāti un tādā veidā radot labvēlīgāku vidi ekonomiskajai attīstībai. Tādēļ svarīgi ir novērtēt, kā valsts izmanto šīs iespējas. Ņemot to vērā, autores ir izstrādājušas arī **institūciju iespēju indeksu**, kas apvieno publiskā sektora politiku raksturojošos rādītājus tādās jomās kā nodarbinātības stimulēšana (bezdarba un nodarbinātības līmenis), izglītības veicināšana (studentu īpatsvars), sociālās solidaritātes nodrošināšana (ienākumu nevienlīdzības līmenis) un iedzīvotāju pilsoniskās aktivitātes veicināšana (dalība NVO).

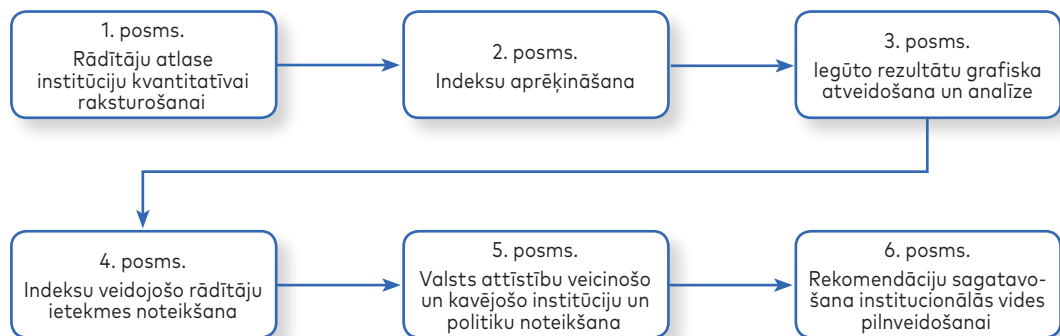
2.2. attēls. Institūciju iespēju indekss [autoru izstrādāts].

Institucionālās vides un tās pilnveidošanas iespēju novērtēšanas metodika ietver sešus posmus (sk. 2.3. att.).

1. Pirmajā posmā tiek atlasīti atbilstoši rādītāji institūciju un publiskā sektora politiku kvantitatīvai raksturošanai, ņemot vērā datu pieejamību attiecībā uz izlasē iekļautajām valstīm.
2. Otrajā posmā tiek aprēķināts institucionālās vides indekss ar apakšindeksiem un institūciju iespēju indekss.
3. Trešajā posmā tiek veikta iegūto rezultātu grafiska attēlošana un analīze.
4. Ceturtajā posmā, izvērtējot aprēķinātās indeksu vērtības, tiek novērtēta institūciju un publiskā sektora politikas ietekme (veicinoša, neitrāla vai kavējoša) uz konkrētās valsts ekonomisko attīstību.
5. Piektajā posmā tiek noteiktas valsts ekonomisko attīstību veicinošās un kavējošās institūcijas, kā arī institūciju attīstību veicinošās un kavējošās publiskā sektora politikas.
6. Sestajā posmā tiek sagatavotas rekomendācijas institucionālās vides pilnveidošanai, ņemot vērā iepriekšējos posmos veiktos secinājumus.

Piedāvātā metodika sniedz informāciju par valsts ekonomiskās attīstības iespējām, ņemot vērā valstī pastāvošo institūciju kvalitāti. Tā kalpo par ērti izmantojamu instrumentu publiskā un privātā sektora lēmumu pieņemšanai, turklāt tā sniedz iespēju publiskajam sektoram pilnveidot publiskā sektora politiku valsts ekonomiskās attīstības sekmēšanai.

Indikatoru izveidē netiek lietotas sarežģītas matemātiskas procedūras (indeksi iegūti, izmantojot *min-max* normalizācijas metodi), tādējādi

2.3. attēls. Institūciju novērtēšanas metodikas konceptuālais ietvars [autoru izstrādāts].

tie varētu būt labi saprotami ne tikai profesionāļiem, bet arī plašākai sabiedrības daļai; turklāt indeksu vērtībām ir piešķirta skala (veicinošs, neitrāls un kavējošs faktors), kas ļauj ātri identificēt rādītāja ietekmi salīdzinājumā ar citām valstīm.

Izmantojot doto metodiku, tika noteikti iepriekš minētie indeksi.

Vērtību indekss (VI) iekļauj tādus vērtību rādītājus kā uzticēšanās, iniciatīva un individuālisms, kas ietekmē valsts ekonomisko attīstību (sk. 2.1. formulu):

$$VI = \alpha_{UZI} \times I_{UZI} + \alpha_{INI} \times I_{INI} + \alpha_{IND} \times I_{IND} \rightarrow 1, \quad (2.1.)$$

kur α – rādītāja svars, izteikts kā $1/n$; svaru kopsumma veido 1,0;

I_{UZI} – uzticēšanās rādītājs;

I_{INI} – iniciatīvas rādītājs;

I_{IND} – individuālisma rādītājs.

Pārvaldības indekss (PI) iekļauj rādītājus, kas raksturo līdzdalību un atbildību, politisko stabilitāti, pārvaldes efektivitāti, likuma varu, regulējuma kvalitāti un korupcijas kontroli. Šīs institūcijas ietekmē valsts ekonomisko attīstību no pārvaldības aspekta.

Pārvaldības apakšindeksu veidojošie rādītāji sagrupēti ekonomiskās un politiskās institūcijas raksturojošo rādītāju grupās, veidojot ekonomisko institūciju apakšindeksu un politisko institūciju apakšindeksu.

Pārvaldības apakšindeksa ekonomiskās institūcijas raksturojošie rādītāji iekļauj likuma varas rādītāju, regulējuma kvalitātes rādītāju un korupcijas kontroles rādītāju, veidojot ekonomisko institūciju apakšindeksu (sk. 2.2. formulu). Savukārt pārvaldības apakšindeksa politiskās institūcijas raksturojošie rādītāji iekļauj līdzdalības un atbildības rādītāju, politiskās stabilitātes rādītāju un pārvaldes efektivitātes rādītāju, veidojot politisko institūciju apakšindeksu (sk. 2.3. formulu):

$$PI(EKO) = \alpha_{LIV} \times I_{LIV} + \alpha_{REG} \times I_{REG} + \alpha_{KOR} \times I_{KOR} \rightarrow 1, \quad (2.2.)$$

kur α – rādītāja svars, izteikts kā $1/n$; svaru kopsumma veido 1,0;

I_{LIV} – likuma varas rādītājs;

I_{REG} – regulējuma kvalitātes rādītājs;

I_{KOR} – korupcijas kontroles rādītājs;

$$PI(POL) = \alpha_{LID} \times I_{LID} + \alpha_{POS} \times I_{POS} + \alpha_{PAR} \times I_{PAR} \rightarrow 1, \quad (2.3.)$$

kur α – rādītāja svars, izteikts kā $1/n$; svaru kopsumma veido 1,0;

I_{LID} – līdzdalības un atbildības rādītājs;

I_{POS} – politiskās stabilitātes rādītājs;

I_{PAR} – pārvaldes efektivitātes rādītājs.

Pārvaldības apakšindekss tiek iegūts kā vidējais aritmētiskais no ekonomisko institūciju apakšindeksa un politisko institūciju apakšindeksa vērtībām (sk. 2.4. formulu):

$$PI = (PI(EKO) + PI(POL)) / 2 \rightarrow 1, \quad (2.4.)$$

kur $PI(EKO)$ – ekonomisko institūciju apakšindekss;

$PI(POL)$ – politisko institūciju apakšindekss.

Apvienojot vērtību un pārvaldības apakšindeksus, tiek piedāvāts institucionālās vides indekss kā rādītājs, ar kura palīdzību var novērtēt valstī pastāvošo institucionālo vidi. **Institucionālās vides indekss (IVI)** novērtē valstī pastāvošās institūcijas, kuras var raksturot gan ar valstī pastāvošajām vērtībām, gan ar pārvaldības procesa kvalitāti. Indekss tiek izteikts kā vidējais aritmētiskais no vērtību un pārvaldības apakšindeksu vērtībām (sk. 2.5. formulu):

$$IVI = (PI(EKO) + PI(POL)) / 2 \rightarrow 1, \quad (2.5.)$$

kur $PI(EKO)$ – ekonomisko institūciju apakšindekss;

$PI(POL)$ – politisko institūciju apakšindekss.

Institūciju kvalitāte nav nemainīga, un valsts ar mērķtiecīgu un pārdomātu rīcībpolitiku spēj to ietekmēt un uzlabot. Tajā pašā laikā iespējama arī situācija, kad publiskā sektora rīcība institūciju kvalitāti mazina. Līdz ar to institūciju analīzes metodika ir papildināta ar institūciju iespēju indeksu, ar kura palīdzību var novērtēt, kā valsts izmanto iespējas ietekmēt tās institucionālo vidi. Indeksa veidošanā tiek izmantoti rādītāji, kas raksturo valsts rīcībpolitiku jomās (nodarbinātība, bezdarbs, ienākumu vienlīdzība, izglītība un pilsoniskā aktivitāte), kuras ietekmē sabiedrībā pastāvošās vērtības.

Institūciju iespēju indekss (III) iekļauj tādus rādītājus kā bezdarba līmeņa rādītājs, nodarbinātības līmeņa rādītājs, studentu īpatsvara rādītājs, ienākumu nevienlīdzības rādītājs un pilsoniskās aktivitātes rādītājs, kas ilustrē iedzīvotāju dalību NVO (sk. 2.6. formulu):

$$III = \alpha_{BEZ} \times I_{BEZ} + \alpha_{NOD} \times I_{NOD} + \alpha_{STU} \times I_{STU} + \alpha_{IEN} \times I_{IEN} + \alpha_{NVO} \times I_{NVO} \rightarrow 1, \quad (2.6.)$$

kur α – rādītāja svars, izteikts kā $1/n$; svaru kopsumma veido 1,0;

I_{BEZ} – bezdarba rādītājs;

I_{NOD} – nodarbinātības rādītājs;

I_{STU} – studentu īpatsvara rādītājs;

I_{IEN} – ienākumu nevienlīdzības rādītājs (Džini indekss);

I_{NVO} – pilsoniskās aktivitātes rādītājs (dalība NVO).

Indeksi veidoti, veicot datu *min-max* normalizāciju un izsakot rādītājus skalā no 0 līdz 1. Līdz ar to indeksu vērtība būs robežās no 0 līdz 1 (sk. 2.7. formulu). Šāda metode izmantota, jo ar to iegūtie rezultāti ir viegli interpretējami, kā arī rādītāju vērtības ir savā starpā ērti salīdzināmas. Tā kā visi indeksos iekļautie rādītāji tiek uzskatīti par vienlīdz būtiskiem, tiem ir piemēroti vienādi svāri:

$$I_n = \alpha_1 \times \frac{i_1 - i_{1min}}{i_{1max} - i_{1min}} + \alpha_2 \times \frac{i_2 - i_{2min}}{i_{2max} - i_{2min}} + \dots + \alpha_n \times \frac{i_n - i_{nmin}}{i_{nmax} - i_{nmin}}, \quad (2.7.)$$

kur I – indeksa vērtība;

$\alpha_1, \dots, \alpha_n$ – indeksu veidojošā rādītāja svāri;

$i_1, \dots, i_n$ – indeksu veidojošie rādītāji;

i_{max} – indeksu veidojošā rādītāja maksimālā vērtība;

i_{min} – indeksu veidojošā rādītāja minimālā vērtība.

Bezdarba un ienākumu nevienlīdzības rādītāja aprēķināšanai veiktas korekcijas 2.7. formulā, ņemot vērā, ka rādītājs raksturo negatīvu ietekmi. Tādējādi augstākais bezdarba rādītājs attiecīgajā valstu grupā saņem vērtējumu "0" un zemākais bezdarba rādītājs saņem vērtējumu "1".

INSTITŪCIJU NOVĒRTĒŠANA UN REKOMENDĀCIJAS INSTITUCIONĀLĀS VIDES PILNVEIDOŠANAI

3.1. Institucionālās vides novērtējums pasaules attīstīto valstu grupā

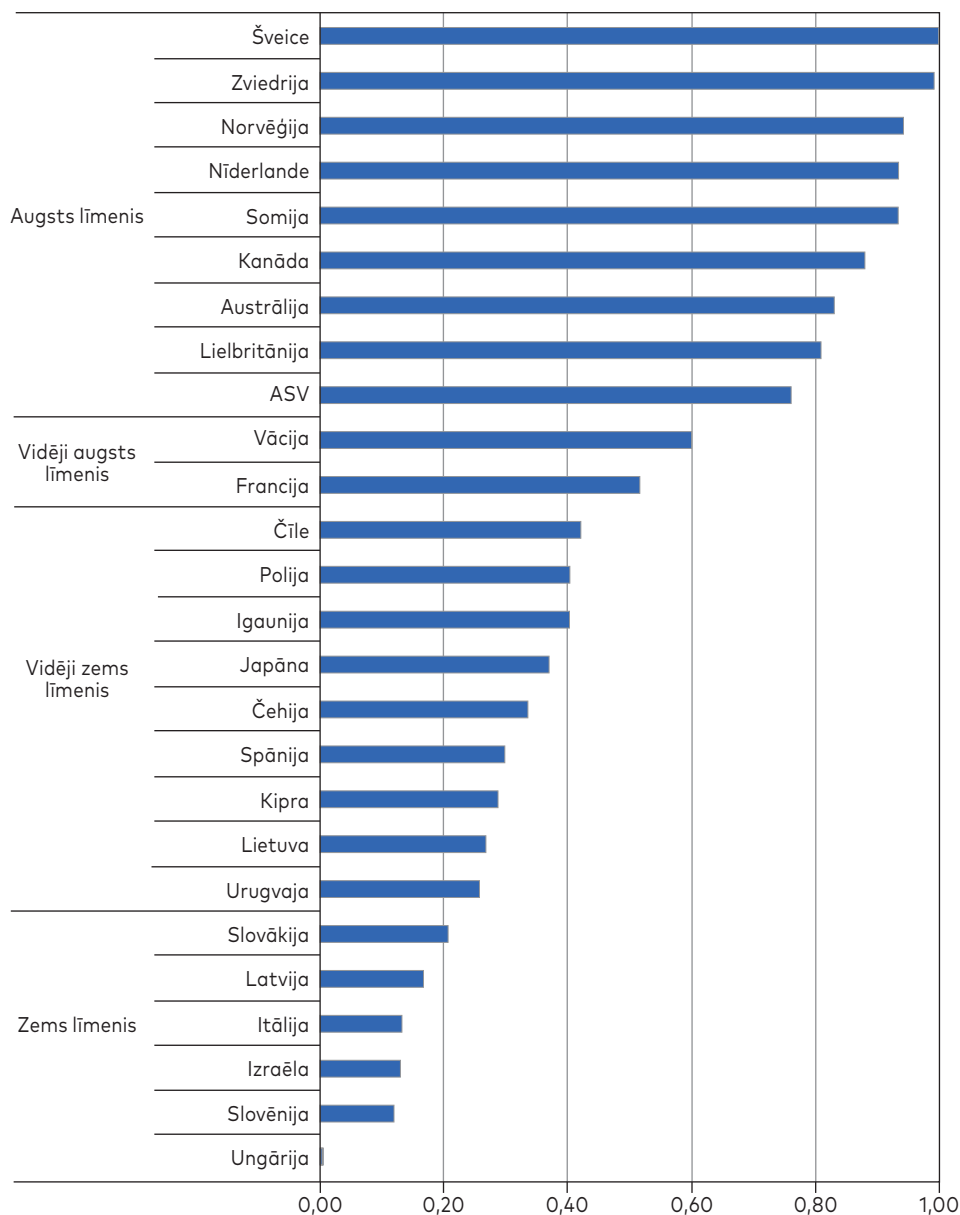
Izmantojot izveidotos indeksus, tika veikta institucionālās vides un tās pilnveidošanas iespēju analīze augstu ienākumu valstīs atbilstoši Pasaules Bankas (World Bank, 2017) klasifikācijai (valstis, kuru IKP uz iedzīvotāju sasniedz vismaz 12 235 ASV dolārus). Šīs valstis padziļinātai analīzei izvēlētas tādēļ, ka tās pārstāv pasaules attīstītākās valstis, tajā skaitā Latviju un pārējās Baltijas valstis.

Izlasē iekļautas 26 valstis, par kurām pieejami visi nepieciešamie dati no Pasaules Bankas Attīstības rādītāju un Pārvaldības rādītāju datu bāzēm. Tās ir Austrālija, Kanāda, Čīle, Kipra, Čehija, Igaunija, Somija, Francija, Vācija, Ungārija, Izraēla, Itālija, Japāna, Latvija, Lietuva, Nīderlande, Norvēģija, Polija, Slovākija, Slovēnija, Spānija, Zviedrija, Šveice, Lielbritānija, Amerikas Savienotās Valstis un Urugvaja.

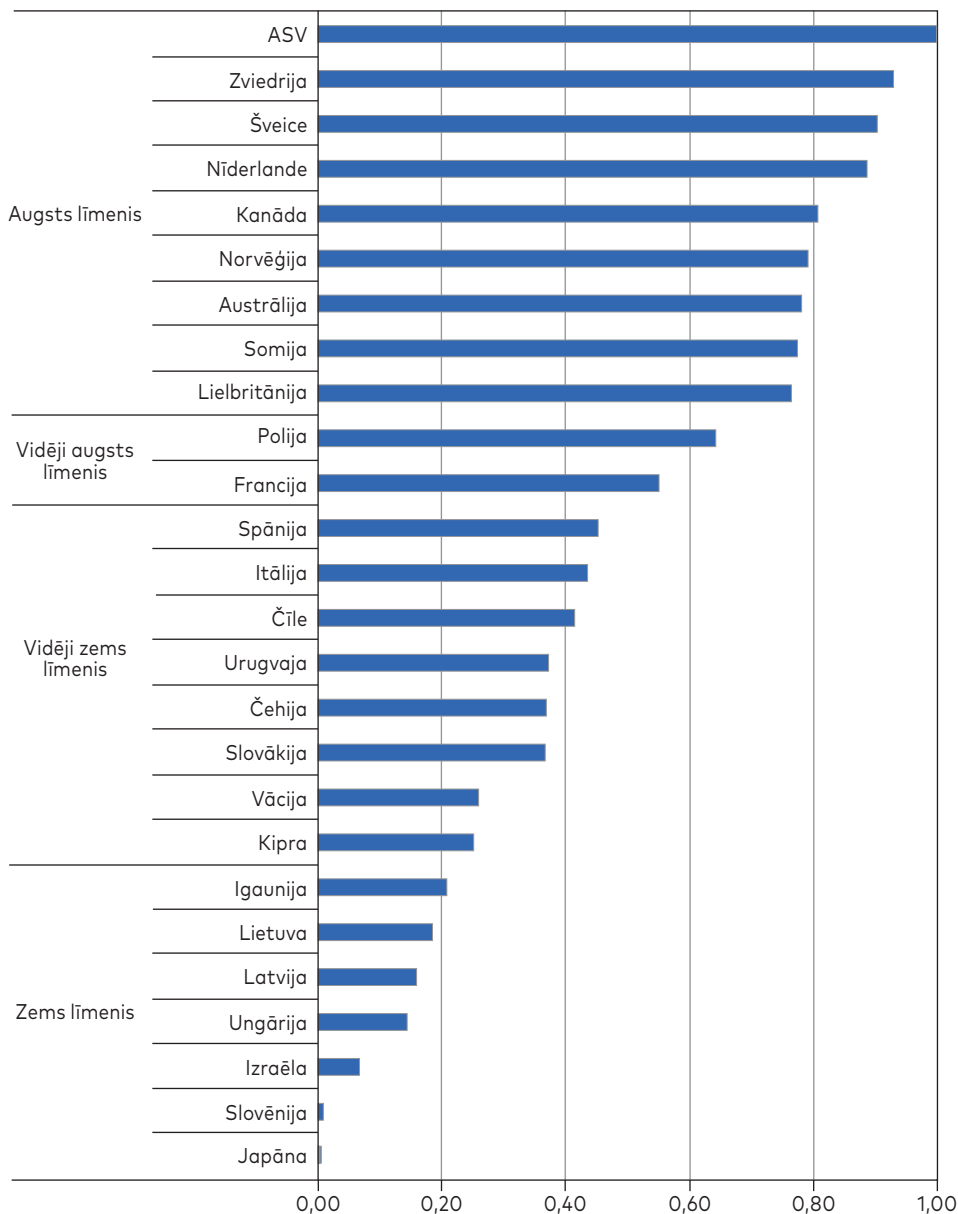
Izvēlētajām valstīm tika aprēķināti institucionālās vides un institūciju iespēju indeksi, vērtību un pārvaldības indeksi, kā arī politisko un ekonomisko institūciju apakšindeksi.

Institucionālās vides novērtējums

Izmantotajā valstu izlasē visaugstākais institūciju indeksa novērtējums ir Šveicei, kam seko Zviedrija, Norvēģija, Nīderlande un Somija. Savukārt zemākais novērtējums ir tādām valstīm kā Ungārija, Slovēnija, Izraēla, Itālija un Latvija. Baltijas valstu vidū visaugstākais novērtējums ir Igaunijai, viszemākais – Latvijai (sk. 3.1. att.).

3.1. attēls. Institucionālās vides indekss pasaules attīstīto valstu grupā [autoru izstrādāts].

3.2. attēls. Vērtību indekss pasaules attīstīto valstu grupā [autoru izstrādāts].

Analizējot valstu sadalījumu pa grupām pēc institūciju indeksa vērtības, redzams, ka augsts indeksa līmenis ir Šveicei, Skandināvijas valstīm (Zviedrijai, Norvēģijai, Somijai), Nīderlandei, Lielbritānijai un valstīm ar angļu tiesību sistēmu vai tās iezīmēm – Kanādai, Austrālijai, ASV. Vidēji augsts indeksa līmenis raksturīgs Rietumeiropas valstīm Vācijai un Francijai, savukārt vidēji zems vai zems indeksa līmenis raksturo institucionālo vidi Dienvideiropas, Centrāleiropas un Baltijas valstīs, kā arī Čīlē, Japānā, Urugvajā un Izraēlā. Latvija ierindojusies starp valstīm ar zemu institūciju līmeni.

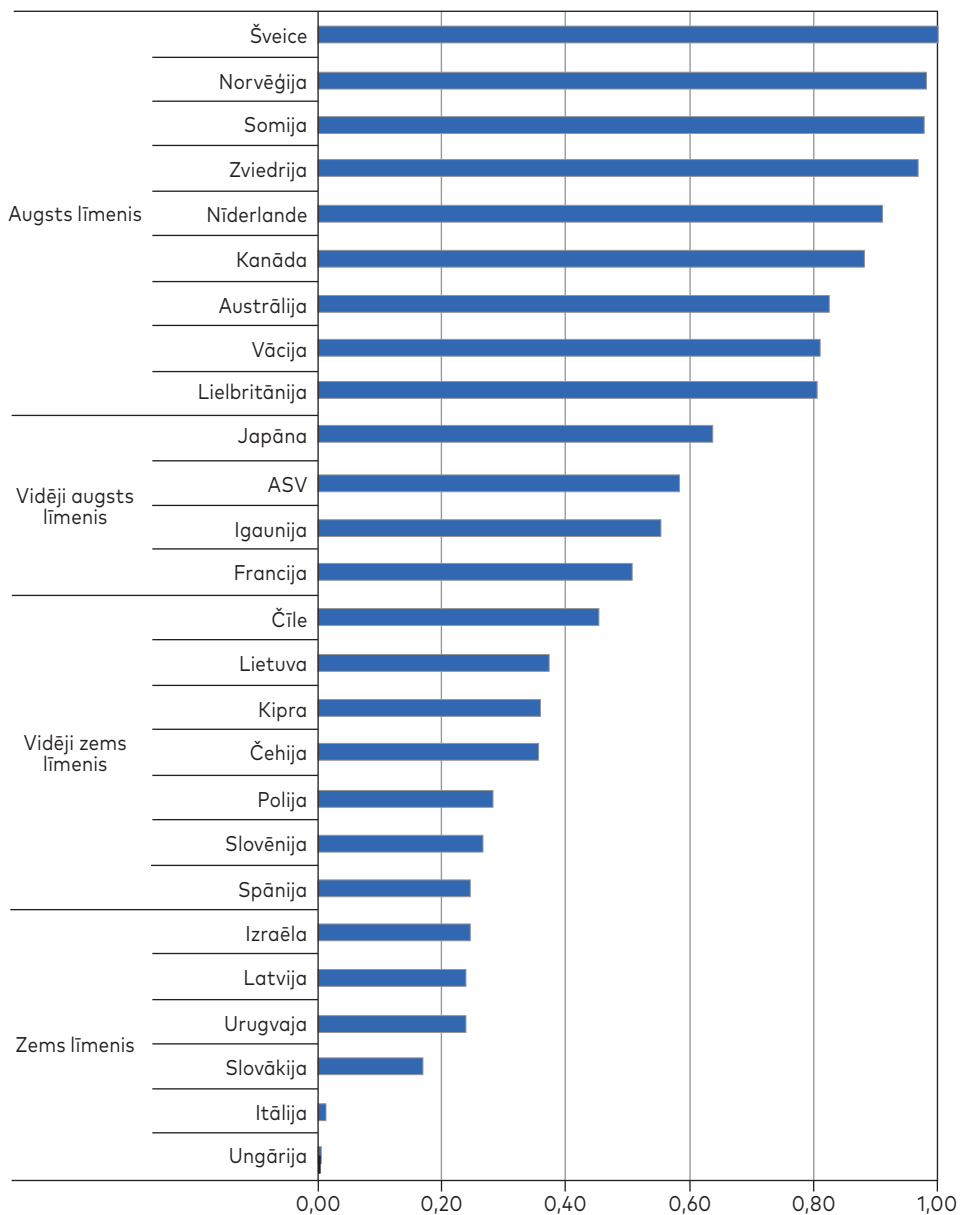
Lai izvērtētu šo situāciju, lietderīgi ir detalizētāk analizēt valsti pastāvošās institūcijas, aplūkojot valdošās vērtības un pārvaldības procesus, tāpēc novērtējuma ietvaros tika noteikts vērtību apakšindekss un pārvaldības apakšindekss.

Vērtību novērtējums

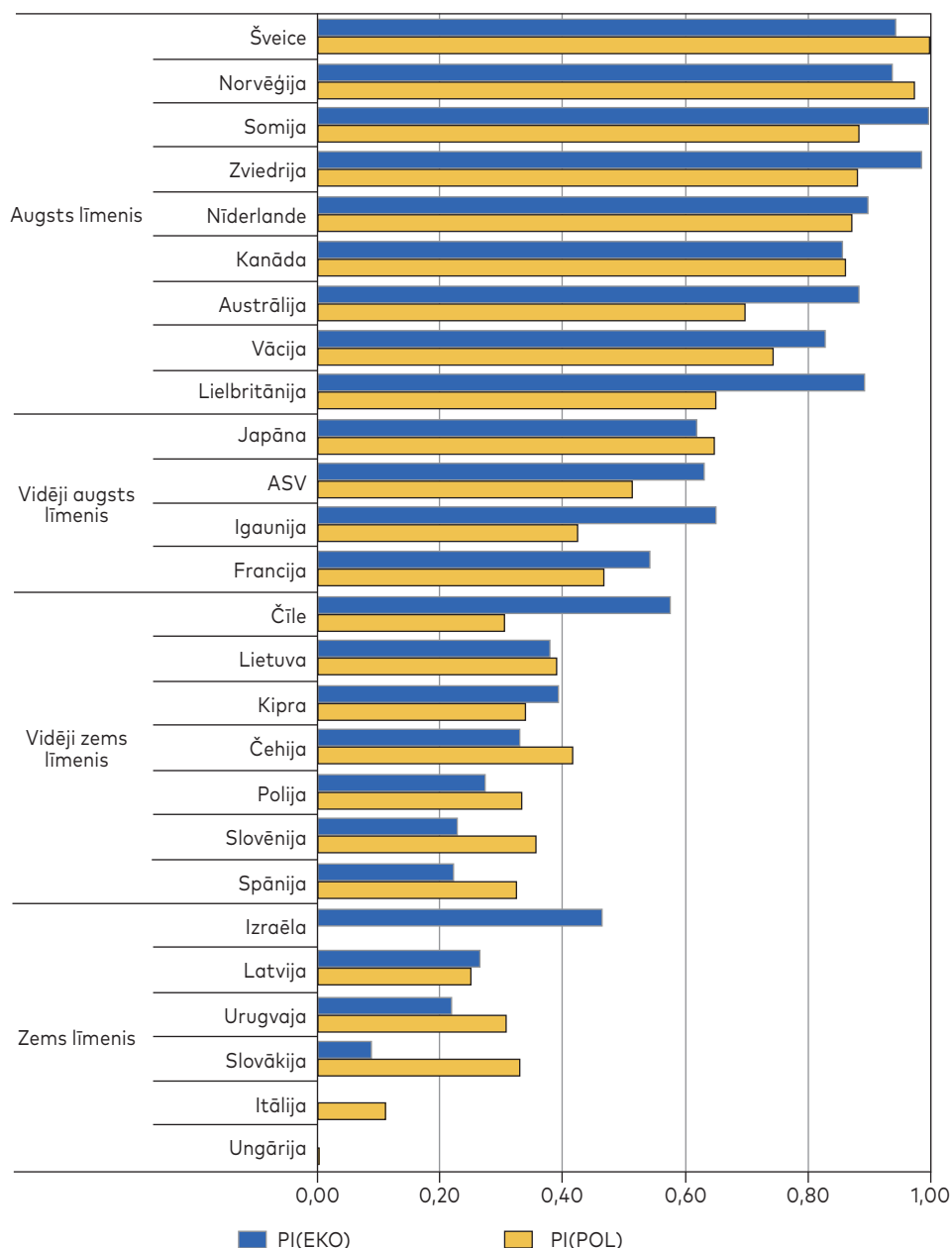
Izmantotajā valstu izlasē visaugstākais vērtību indeksa līmenis ir ASV; tai seko Zviedrija, Šveice, Nīderlande un Kanāda. Zemākais vērtību indeksa novērtējums ir tādām valstīm kā Japāna, Slovēnija, Izraēla, Ungārija un Latvija. Baltijas valstu vidū visaugstākais novērtējums ir Igaunijai, viszemākais – Latvijai (sk. 3.2. att.).

Analizējot valstu sadalījumu pa grupām pēc vērtību indeksa vērtības, redzams, ka augsts novērtējums ir ASV un citām valstīm ar angļu tiesību sistēmu vai tās iezīmēm (Kanādai, Austrālijai un Lielbritānijai), Skandināvijas valstīm (Zviedrijai, Norvēģijai un Somijai), kā arī Šveicei un Nīderlandei.

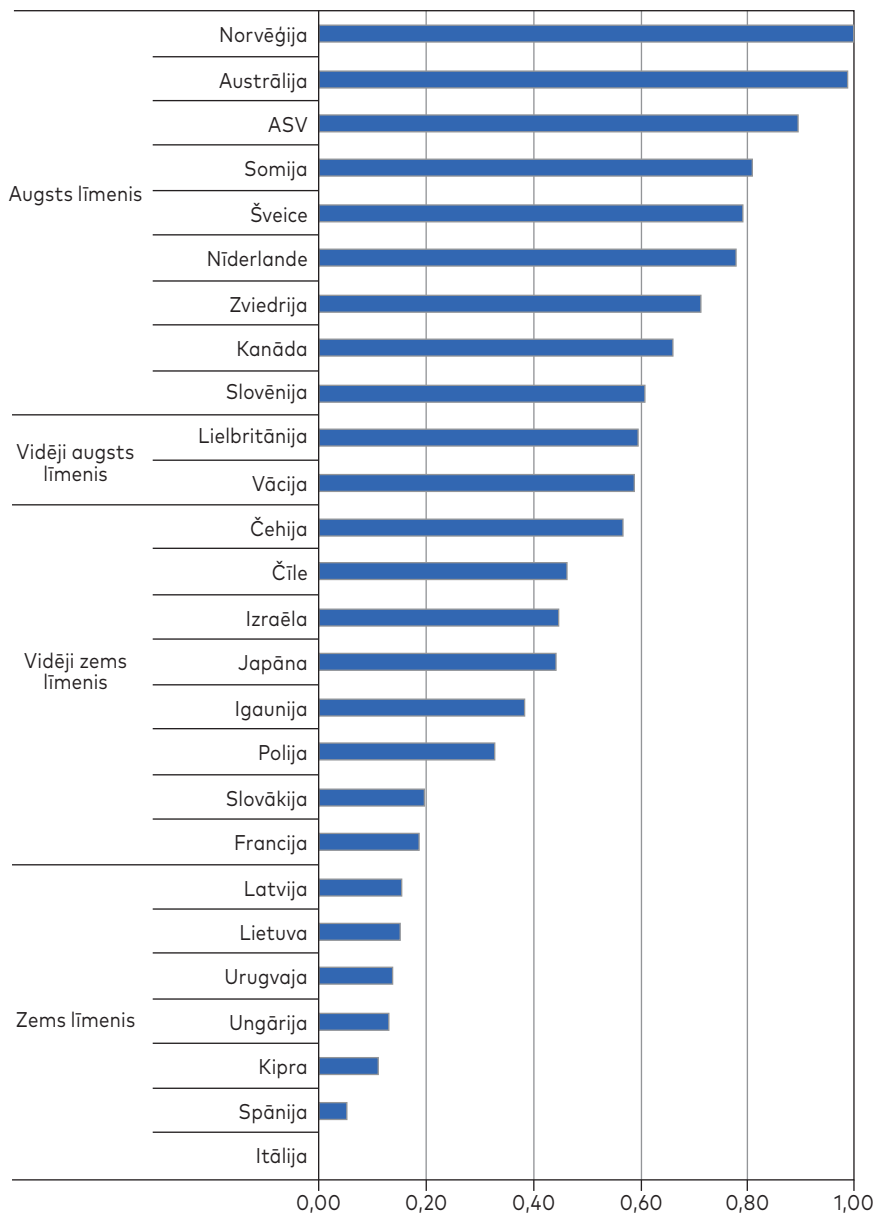
Vidēji augsts vērtību indeksa līmenis raksturo vērtības Polijā un Francijā. Vidēji zems indeksa līmenis raksturo vērtības Dienvidēiropā (Spānijā, Itālijā un Kiprā), Čīlē, Urugvajā, Vācijā, kā arī divās Centrāleiropas valstīs – Čehijā un Slovākijā. Savukārt zems indeksa līmenis raksturīgs Baltijas valstīm, Centrāleiropas valstīm Ungārijai un Slovēnijai, kā arī Izraēlai un Japānai.

3.3. attēls. Pārvaldības indekss pasaules attīstīto valstu grupā [autoru izstrādāts].

3.4. attēls. Ekonomisko institūciju apakšindekss (PI(EKO)) un politisko institūciju apakšindekss (PI(POL)) pasaules attīstīto valstu grupā [autoru izstrādāts].

3.5. attēls. Institūciju iespēju indekss [autoru izstrādāts].

Pārvaldības novērtējums

Izmantotajā valstu izlasē visaugstākais pārvaldības indeksa novērtējums ir Šveicei, Norvēģijai, Somijai, Zviedrijai un Nīderlandei, bet zemākais pārvaldības indeksa novērtējums ir tādām valstīm kā Ungārija, Itālija, Slovākija, Urugvaja un Latvija. Baltijas valstu vidū visaugstākais novērtējums ir Igaunijai, viszemākais – Latvijai (sk. 3.3. att.).

Analizējot valstu sadalījumu pa grupām pēc pārvaldības indeksa vērtības, redzams, ka augsts pārvaldības novērtējums ir Skandināvijas valstīm (Norvēģijai, Somijai un Zviedrijai), Šveicei, Nīderlandei un Vācijai, kā arī Lielbritānijai, Kanādai un Austrālijai – valstīm ar angļu tiesību sistēmu. Vidēji augsts pārvaldības līmenis raksturo Japānu, ASV, Franciju un mūsu kaimiņvalsti Igauniju.

Vidēji zems indeksa līmenis raksturo pārvaldību Dienvidēiropā (Kiprā un Spānijā), Čīlē, Centrāleiropas valstīs Čehijā, Polijā un Slovēnijā, kā arī mūsu kaimiņvalstī Lietuvā, savukārt zems indeksa līmenis raksturīgs Izraēlai, Latvijai, Centrāleiropas valstīm Ungārijai un Slovākijai, kā arī Urugvajai un Itālijai.

Aplūkojot pārvaldības indeksu veidojošos ekonomisko un politisko institūciju apakšindeksus, redzams, ka vairumam valstu tie būtiski neatšķiras. Lielākās atšķirības redzamas Izraēlā, Čīlē, Lielbritānijā, Igaunijā un Austrālijā, kur ekonomiskās institūcijas ir daudz augstāk attīstītas nekā politiskās institūcijas, kā arī Slovākijā, kur politiskās institūcijas saņēmušas augstāku novērtējumu nekā ekonomiskās institūcijas (sk. 3.4. att.).

Institūciju iespēju novērtējums

Izmantotajā valstu izlasē visaugstākais institūciju iespēju novērtējums ir Skandināvijas valstīm Norvēģijai un Somijai, kā arī Austrālijai, ASV un Šveicei, savukārt zemākais novērtējums ir tādām Dienvidēiropas valstīm kā Itālija, Spānija un Kipra, kā arī Ungārijai un Urugvajai. Baltijas valstu vidū visaugstākais novērtējums ir Igaunijai, viszemākais novērtējums – Lietuvai (sk. 3.5. att.).

Analizējot valstu sadalījumu pa grupām pēc institūciju iespēju indeksa vērtības, redzams, ka augsts indeksa līmenis ir Skandināvijas valstīm (Norvēģijai, Somijai un Zviedrijai), valstīm ar angļu tiesību sistēmu vai tās iezīmēm (Austrālijai, ASV un Kanādai), kā arī Šveicei, Nīderlandei un Slovēnijai. Īpaši jāuzsver Slovēnijas, kas ir viena no jaunajām Eiropas Savienības dalībvalstīm, augstās pozīcijas un līdz ar to arī nozīmīgās priekšrocības institūciju virzītajā ekonomiskajā attīstībā. Vidēji augsts institūciju iespēju novērtējums ir Rietumeiropas valstīm

Lielbritānijai un Vācijai, turpretī vidēji zemu institūciju iespēju novērtējumu saņēmusi Francija, Čīle, Izraēla un Japāna, Centrāleiropas valstis Čehija, Polija un Slovākija, kā arī Igaunija. Zems institūciju iespēju indeksa līmenis ir Dienvideiropas valstīs Itālijā, Spānijā un Kiprā, Baltijas valstīs Lietuvā un Latvijā, kā arī Ungārijā un Urugvajā.

Institucionālās vides un iespēju analīzes matrica

Lai salīdzinātu valstu institūciju vidi un izvērtētu tās pilnveidošanas iespējas, izveidota **institucionālās vides un institūciju iespēju analīzes matrica**, kas sniedz kompleksu novērtējumu, kombinējot institucionālās vides un institūciju pilnveidošanas iespēju rādītājus.

Matricas asu krustpunkts iezīmē vidējās iespējamās (atbilstoši *min-max* normalizācijas metodei – 0,5) institucionālās vides un institūciju iespēju līmeņa indeksa vērtības; asis veido četrus kvadrantus. Atbilstoši valsts piederībai noteiktam kvadrantam valsts tiek iedalīta vienā no tālāk raksturotajām valstu grupām (sk. 3.6. att.).

Līdervalstu grupā (I kvadrants) atrodas valstis ar vienlaikus augstu ekonomiskajai attīstībai labvēlīgu institūciju līmeni un augstām institūciju pilnveidošanas iespējām, jo tajās tiek īstenota tāda publiskā sektora politika, kas veicina ekonomiskajai attīstībai labvēlīgu

II Daudzsološās valstis Vāji attīstītas institūcijas, bet augstas to uzlabošanas iespējas	I Līdervalstis Augsti attīstītas institūcijas un augstas to uzlabošanas iespējas
III Atpaliekošās valstis Vāji attīstītas institūcijas un zemas to uzlabošanas iespējas	IV Stagnējošās valstis Augsti attīstītas institūcijas, bet zemas to uzlabošanas iespējas

3.6. attēls. Institucionālās vides un to pilnveidošanas iespēju analīzes matrica [autoru izstrādāts].

institūciju veidošanos. Šo valstu nākotnes izredzes institūciju attīstības jomā jāvērtē visoptimistiskāk.

Daudzsološo valstu grupā (II kvadrants) ir zems ekonomiskajai attīstībai labvēlīgu institūciju līmenis, taču augstas institūciju pilnveidošanas iespējas, kas rada šīm valstīm iespējas strauji uzlabot to institucionālo vidi.

Atpaliekošo valstu grupā (III kvadrants) ir gan zems ekonomiskajai attīstībai labvēlīgu institūciju līmenis, gan zemas institūciju pilnveidošanas iespējas, kas liek piesardzīgi lūkoties uz šo valstu iespējām uzlabot pozīcijas institūciju vides jomā.

Stagnējošo valstu grupā (IV kvadrants) ir augsts ekonomiskajai attīstībai labvēlīgu institūciju līmenis, taču zemas institūciju pilnveidošanas iespējas – šīs valstis zaudē savas pozīcijas konkurencē par institūcijām labvēlīgāko vidi.

Pielietojot institucionālās vides un institūciju iespēju analīzes matricu, tika veikta institucionālās vides un tās pilnveidošanas iespēju analīze augstu ienākumu valstīs. Savstarpēji salīdzinot institūcijas un to pilnveidošanas iespējas, identificējamās četras valstu grupas – līdervalstis, daudzsološās valstis, atpaliekošās valstis un stagnējošās valstis (sk. 3.7. att.).

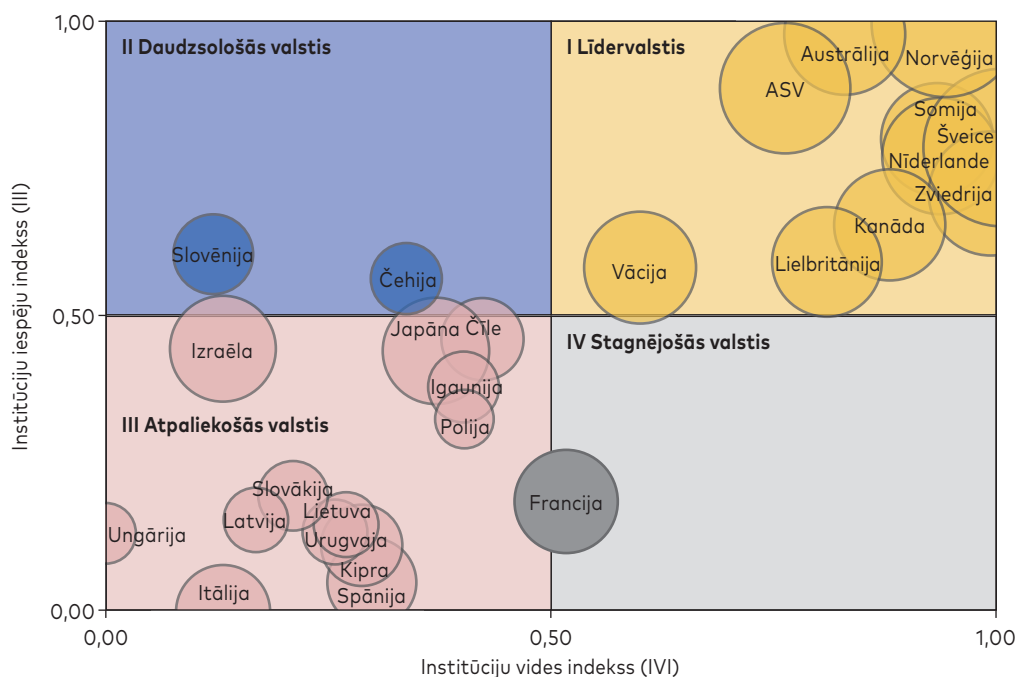
Papildus, lai grafiski raksturotu katras valsts svaru kopējā ekonomiskajā attīstībā, matricā, ap valstij atbilstošo indeksu vērtību krustpunktu, tiek veidots aplis, kas sniedz savstarpēji salīdzināmu informāciju par valsts relatīvo labklājību, kas raksturota ar IKP uz vienu iedzīvotāju.

Līdervalstu grupā (valstis ar augstu institūciju līmeni un augstām institūciju pilnveidošanas iespējām – I kvadrants) atrodas Skandināvijas valstis (Norvēģija, Somija, Zviedrija), Rietumeiropas valstis (Šveice, Nīderlande, Lielbritānija), kā arī ASV, Kanāda un Austrālija. Visās valstīs, kuras ierindoja starp līderiem, ir augsts IKP uz vienu iedzīvotāju. Taču valstis ar augstu institūciju novērtējumu atrodas atšķirīgās pozīcijās. Norvēģijā, Somijā, Šveicē, Nīderlandē un Zviedrijā, kur jau pašlaik ir augsta institūciju kvalitāte, prognozējams, ka tā turpinās strauji uzlaboties. Arī ASV un Austrālijā prognozējama strauja institucionālās vides uzlabošanās, kamēr Vācijā un Lielbritānijā institūciju pilnveidošanās iespējas ir tikai nelielas augstākas par vidējo līmeni, radot riskus institucionālās vides stagnēšanai.

Daudzsološo valstu grupā (valstis ar zemu institūciju līmeni, taču augstām institūciju pilnveidošanas iespējām – II kvadrants) atrodas tikai divas valstis – Čehija un Slovēnija. Abas valstis ir ar relatīvi zemiem ienākumiem (IKP uz iedzīvotāju). Paredzams, ka abās II kvadrantā izvietotajās valstīs uzlabojumi notiks viduvējā ātrumā, jo institūciju iespēju indekss tajās ir tikai nedaudz augstāks par vidējo.

Atpaliekošo valstu grupā (valstis ar zemu institūciju līmeni un zemām institūciju pilnveidošanas iespējām – III kvadrants) ietilpst Baltijas valstis Igaunija, Latvija un Lietuva, Centrāleiropas valstis Ungārija, Slovākija un Polija, Dienvideiropas valstis Itālija, Kipra un Spānija, kā arī Izraēla, Japāna, Čīle un Urugvaja. Šajā kvadrantā atrodas valstis ar viduvējiem un zemiem ienākumiem (IKP uz iedzīvotāju). Lielākas iespējas uzlabot institūcijas prognozējamās mūsu kaimiņvalstij Igaunijai, kā arī Polijai, Japānai, Čīlei un Izraēlai. Savukārt tādās valstīs kā Ungārija, Itālija, Spānija, Kipra, Urugvaja, Slovākija, Lietuva un Latvija, nemainot esošo politiku attiecībā uz ienākumu nevienlīdzību, nodarbinātību un izglītību, strauji uzlabojumi institūciju vidē nav gaidāmi.

Stagnējošo valstu grupā (valstis ar augstu institūciju līmeni, taču zemām institūciju pilnveidošanas iespējām – IV kvadrants) redzama tikai viena valsts – Francija, valsts ar vidēju ienākumu līmeni. Pareizs, ka Francijā institūciju līmenis, salīdzinot ar citām izlasē iekļautajām valstīm, pazemināsies, ja netiks veikti uzlabojumi politikās, kas paaugstina institūciju pilnveidošanas iespējas.

Piezīme: apļa lielums ilustrē valsts ekonomiskās attīstības līmeni, kas izteikts kā IKP uz vienu iedzīvotāju.

3.7. attēls. Institucionālā vide un institūciju pilnveidošanas iespējas pasaules attīstītajās valstīs, izmantojot institūciju un institūciju iespēju analīzes matricu [autoru izstrādāts].

Valstīs ar augstākiem ienākumiem pastāv ekonomiskajai attīstībai labvēlīgākas institūcijas, kā arī valstīs ar augstāku institucionālās vides novērtējumu ir lielākas iespējas tās turpmākiem uzlabojumiem. To apliecina 3.1. tabulā redzamie korelācijas koeficienti, kas uzrāda ciešu un statistiski nozīmīgu saisti starp pētījumā izmantotajiem institūciju novērtēšanas indeksiem, kā arī IKP uz vienu iedzīvotāju.

3.1. tabula
Institūciju novērtēšanas indeksu korelācijas attīstīto valstu grupā
[autoru izstrādāta]

	Institūciju iespēju indekss (III)	Institucionālās vides indekss (IV)	Vērtību indekss (VI)	Pārvaldības indekss (PI)	Politisko institūciju apakšindekss (PI(POL))	Ekonomisko institūciju apakšindekss (PI(EKO))	IKP uz iedzīvotāju
Institūciju iespēju indekss (III)	1,000	0,810*	0,627*	0,819*	0,763*	0,817*	0,750*
Institucionālās vides indekss (IV)	0,810*	1,000	0,868*	0,952*	0,928*	0,923*	0,808*
Vērtību indekss (VI)	0,627*	0,868*	1,000	0,675*	0,684*	0,637*	0,676*
Pārvaldības indekss (PI)	0,819*	0,952*	0,675*	1,000	0,958*	0,980*	0,785*
Politisko institūciju apakšindekss (PI(POL))	0,763*	0,928*	0,684*	0,958*	1,000	0,883*	0,767*
Ekonomisko institūciju apakšindekss (PI(EKO))	0,817*	0,923*	0,637*	0,980*	0,883*	1,000	0,760*
IKP uz iedzīvotāju	0,750*	0,808*	0,676*	0,785*	0,767*	0,760*	1,000

Piezīme: * – $p < 0,01$.

3.2. Institucionālās vides novērtējums Baltijas un Centrāleiropas valstīs

Izmantojot iepriekš izstrādāto institūciju analīzes sistēmu, šajā nodaļā veikts padziļināts institūciju izvērtējums Baltijas un Centrāleiropas valstīm Igaunijai, Latvijai, Lietuvai, Polijai, Slovākijai, Ungārijai, Čehijai un Slovēnijai, izvērtējot šo valstu institucionālo vidi un tās pilnveidošanas iespējas veicinošos un kavējošos faktoros.

Baltijas un Centrāleiropas valstīs padziļinātai analīzei izvēlētas tādēļ, ka tās vieno atrašanās noteiktā ģeopolitiskajā reģionā un līdzīgas ekonomiskās vides pārmaiņas, pārejot no plānveida ekonomikas uz tirgus ekonomiku. Tomēr jāņem vērā, ka katrai no šīm valstīm ir atšķirīga kultūrvēsturiskā pieredze (dažādas pārvaldes formas dažādos vēstures posmos, atšķirīgu reliģiju dominēšana utt.), kas ietekmējusi šo teritoriju attīstību ilgākā laika periodā. Bijušo sociālisma valstu pētnieki nereti uzsver, ka institucionālās pārmaiņas šajās valstīs jāskata kompleksi, aplūkojot ne vien pārmaiņas politiskajās un ekonomiskajās institūcijās, tuvinoties rietumvalstu politiskajam un ekonomiskajam modelim, bet arī sociālās pārmaiņas, kas ietekmē sabiedrībā pastāvošās vērtības. Šāds izvērtējums ļauj apzināt tās jomas, kurās redzamas lielākās atšķirības, salīdzinot reģiona mazāk attīstītās valstis ar reģiona augstāk attīstītajām valstīm, identificēt institūciju un to pilnveidošanas iespēju uzlabošanas potenciālu, kā arī katrā no rādītājiem izvirzīt paraugvalstis, uz kuru sasniegtajiem rādītājiem var virzīties pārējās valstis.

Analīzes veikšanai pārrēķināti iepriekš aprēķinātie indeksi un rādītāji, lai to vērtības būtu skalā no 0 līdz 1 atbilstoši izlasē iekļauto valstu minimālajām un maksimālajām rādītāju vērtībām. Aprēķinātie indeksi un apakšindeksi ir apkopoti 1. un 6. pielikumā, indeksu un apakšindeksu veidošanā izmantotie rādītāji – 2.–5. pielikumā un 7.–10. pielikumā.

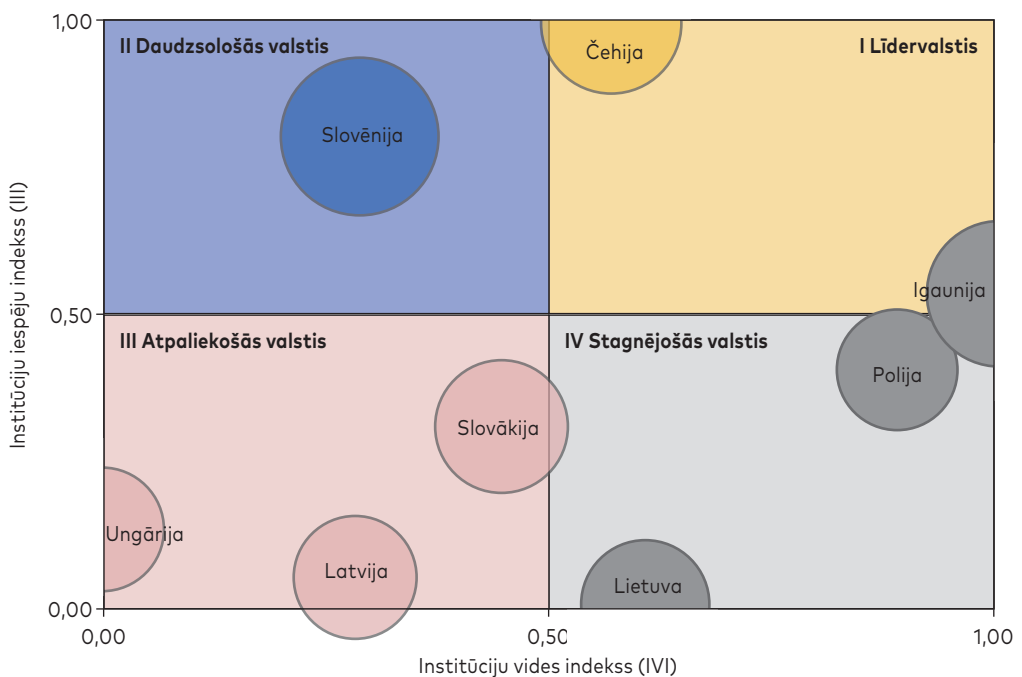
Baltijas un Centrāleiropas valstu institūciju un institūciju iespēju analīzes matrica redzama 3.8. attēlā.

Lidervalstu vidū (I kvadrantā) atrodas Čehija un Igaunija. Igaunijai ir visaugstākais institucionālās vides novērtējums, taču institūciju pilnveidošanas iespējas ir nedaudz augstākas par vidējo; Čehijai ir pretēja situācija – visaugstākais institūciju pilnveidošanas iespēju līmenis, taču institucionālās vides novērtējums ir nedaudz augstāks par vidējo. Šajā kvadrantā izvietotajām valstīm jāturpina pilnveidot pastāvošās institūcijas, lai celtu to konkurētspēju salīdzinājumā ar citām Eiropas un pasaules valstīm.

Daudzsološo valstu vidū (II kvadrantā) atrodas Slovēnija ar viduvēju institucionālās vides līmeni, taču augstām tā pilnveidošanas iespējām. Slovēnijā jāturpina esošā publiskā sektora politika, lai sekmētu institucionālās vides uzlabošanos un tuvotos šīs valstu izlases līderiem.

Atpaliekošo valstu vidū (III kvadrantā) atrodas Latvija, Slovēķija un Ungārija. Šajā kvadrantā izvietoto valstu situācija vērtējama kritiski. Ungārijā ir gan zems institūciju novērtējums, gan arī zemas pastāvošo institūciju uzlabošanas iespējas. Latvijā ir viduvējs institucionālās vides līmenis, taču zemas iespējas šo institucionālo vidi pilnveidot. Turpretī Slovēķija atrodas tuvu matricas krustpunktam, tādēļ tās rādītāji vērtējami viduvēji. Šajās valstīs jāveic būtiski publiskā sektora politiku uzlabojumi, lai tuvotos šīs valstu izlases līderiem un tālākā nākotnē – Eiropas valstu vidējiem rādītājiem.

Stagnējošo valstu vidū (IV kvadrantā) atrodas Lietuva un Polija. Polijai ir augsts institucionālās vides novērtējums, taču viduvējas to pilnveidošanas iespējas, savukārt Lietuvai ir viduvējs institucionālās vides novērtējums, taču institūciju pilnveidošanas iespējas ir viszemākās Baltijas un Centrāleiropas valstu grupā. Šajās valstīs jāveic publiskā sektora

Piezīme: apļa lielums ilustrē valsts ekonomiskās attīstības līmeni, kas izteikts kā IKP uz vienu iedzīvotāju.

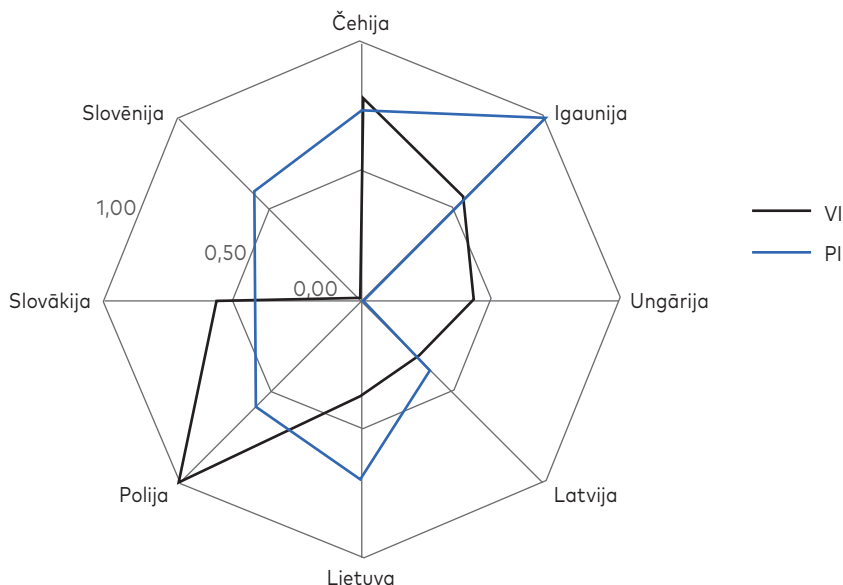
3.8. attēls. Institucionālās vides un institūciju pilnveidošanas iespēju novērtējums Baltijas un Centrāleiropas valstīs, izmantojot institūciju un institūciju iespēju analīzes matricu [autoru izstrādāts].

politiku uzlabojumi, lai neatpaliktu no valstu izlases līderiem un tuvotos Eiropas valstu vidējiem rādītājiem.

Iegūtie rezultāti lielā mērā saskan ar iepriekš veiktajiem politisko un vērtību institūciju pētījumiem, kas apliecina šo secinājumu objektivitāti. Piemēram, Mollers un Skanings (Moller and Skaaning, 2010), novērtējot bijušo sociālisma valstu politisko iekārtu, secināja, ka Igaunija, Lietuva un Slovēnija vistuvāk atbilst demokrātiskā režīma standartam, jo šo valstu vēlēšanu tiesībās un pilsoņu brīvības un likumu ievērošanā nav trūkumu. No šīm valstīm atpaliek Ungārija, Latvija un Slovākija, jo tajās pastāv atsevišķi trūkumi likumu ievērošanā un pilsoņu brīvībās.

Arī Pasaules vērtību apsekojuma (World Values Survey Association, 2017) dati liecina, ka bijušo sociālisma valstu vidū Rietumvalstīm tuvākais vērtību klimats ir Čehijā un Slovēnijā. Igaunijā, Latvijā un Lietuvā ir salīdzinoši augsta racionālo vērtību izplatība, taču vienlaikus dominē izdzīvošanas, nevis pašrealizācijas vērtības. Savukārt Ungārijā un sevišķi Slovākijā ir augstāks tradicionālo vērtību līmenis pretstatā racionālajām vērtībām.

Tālāk sniegts detalizēts institucionālās vides un iespēju novērtējums, aplūkojot atsevišķus indeksus un tos veidojošos rādītājus. Lai noteiktu, vai indeksa vai rādītāja līmenis ir zems, vidējs vai augsts,

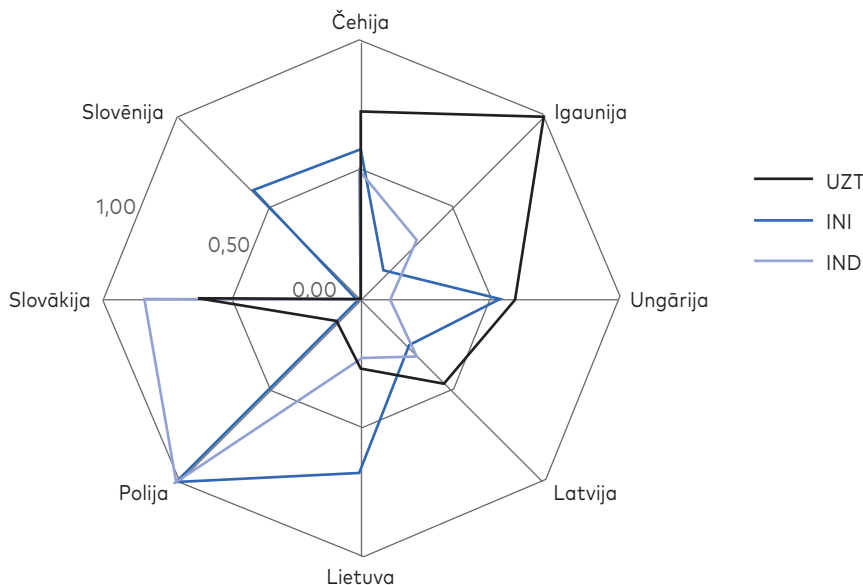
3.9. attēls. Vērtību indeksa (VI) un pārvaldības indeksa (PI) novērtējums Baltijas un Centrāleiropas valstīs [autoru izstrādāts].

izmantota šāda skala: augsts līmenis ($0,66(6) \leq x < 1,00$), vidējs līmenis ($0,33(3) \leq x < 0,66(6)$) un zems līmenis ($0,00 \leq x < 0,33(3)$).

Analizējot institucionālās vides indeksu veidojošos vērtību indeksu un pārvaldības indeksu, redzams, ka augstākais vērtību novērtējums ir Polijā; tai seko Čehija. Viduvējs vērtējums ir Igaunijai, Slovākijai, Ungārijai un Lietuvai, bet zems vērtējums ir Latvijai un Slovēnijai. Aplūkojot pārvaldības rādītājus, līdere ir Igaunija; tai seko Čehija un Lietuva. Viduvējs pārvaldības novērtējums ir Slovēnijā, Polijā, Latvijā un Slovākijā, savukārt zems – Ungārijā (sk. 3.9. att.).

Aplūkojot vērtību apakšindeksu veidojošos rādītājus (sk. 3.10. att.), kas raksturo uzticēšanos, iniciatīvu un individuālisma vērtību izplatību sabiedrībā, redzams, ka:

- Polijā vērtību apakšindeksa augsto novērtējumu rada augstais iniciatīvas un individuālisma līmenis, taču uzticēšanās līmenis ir zems. Čehijā ir augsts uzticēšanās līmenis un viduvējs iniciatīvas un individuālisma līmenis;
- Igaunijā ir visaugstākais uzticēšanās līmenis apskatīto valstu grupā, savukārt iniciatīvas un individuālisma līmenis ir zems. Slovākijā ir augsts individuālisma līmenis, viduvējs uzticēšanās līmenis un zems iniciatīvas līmenis. Ungārijā ir viduvējs uzticēšanās un iniciatīvas līmenis, taču zems individuālisma novērtējums.

3.10. attēls. Vērtību indeksu veidojošo rādītāju – uzticēšanās (UZT), iniciatīva (INI) un individuālisms (IND) – novērtējums Baltijas un Centrāleiropas valstīs [autoru izstrādāts].

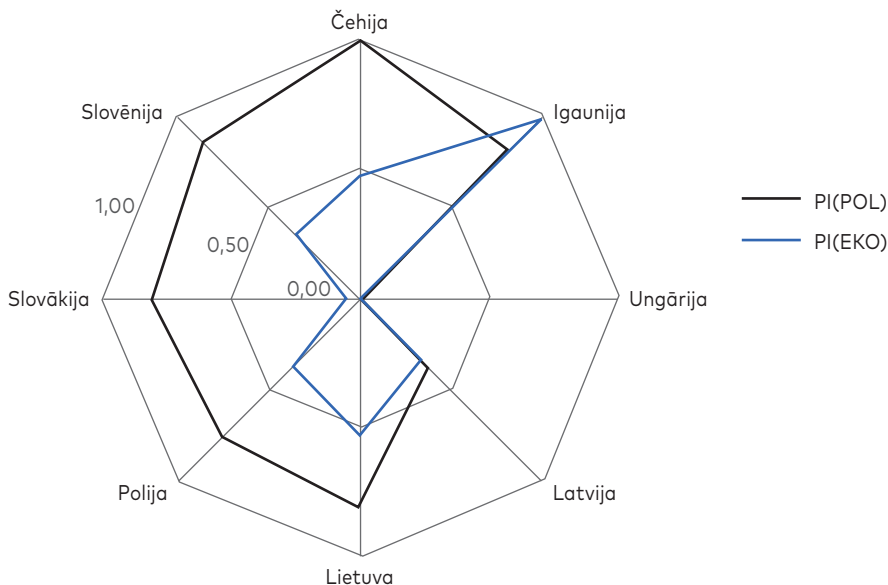
Lietuvā ir augsts iniciatīvas līmenis, taču zems uzticēšanās un individuālisma novērtējums. Tāpēc šo valstu vidējais novērtējums ir viduvējs;

- Latvijā ir viduvējs uzticēšanās līmenis, taču zems iniciatīvas un individuālisma līmenis. Slovēnijā ir viduvējs iniciatīvas līmenis, taču zems uzticēšanās un individuālisma līmenis. Līdz ar to kopējais šo valstu novērtējums ir zems.

Pārvaldības indeksu veidojošo ekonomisko institūciju un politisko institūciju apakšindeksu vērtības (sk. 3.11. att.) liecina, ka visaugstākais politisko institūciju novērtējums ir Čehijā un viszemākais – Ungārijā. Vairumā valstu ir augsts politisko institūciju novērtējums, izņemot Latviju, kur tas ir viduvējs.

Visaugstākais ekonomisko institūciju novērtējums ir Igaunijai, savukārt viszemākais – Ungārijai. Pārējām valstīm ir viduvējs ekonomisko institūciju novērtējums, izņemot Slovēniju, kur tas ir zems.

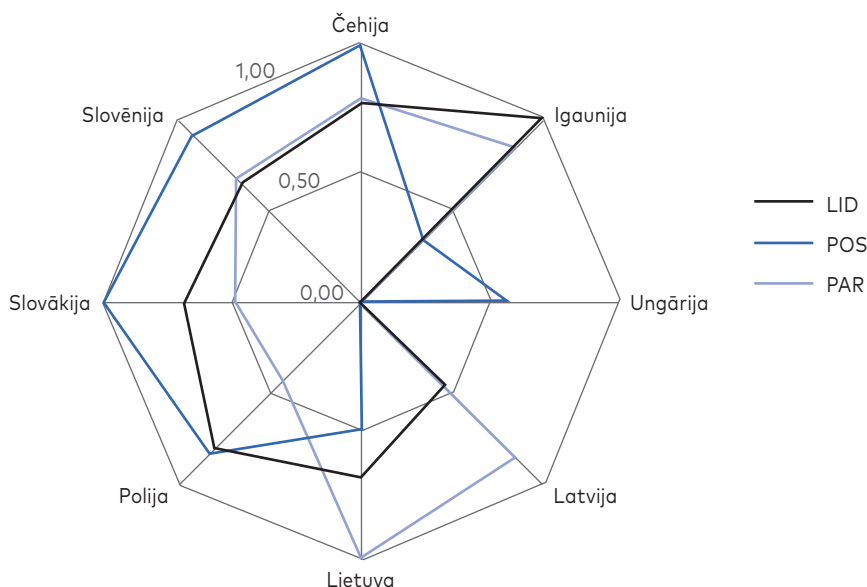
Salīdzinot valstu politisko un ekonomisko institūciju novērtējumus, būtiskas atšķirības redzamas Slovēnijā, Čehijā un Slovēnijā, kur politisko institūciju novērtējums ir daudz augstāks par ekonomisko institūciju novērtējumu.

3.11. attēls. Pārvaldības indeksu veidojošo politisko institūciju apakšindeksa (PI(POL)) un ekonomisko institūciju apakšindeksa (PI(EKO)) novērtējums Baltijas un Centrāleiropas valstīs [autoru izstrādāts].

Aplūkojot politisko institūciju apakšindeksu veidojošos rādītājus (sk. 3.12. att.), kas raksturo līdzdalību un atbildību, politisko stabilitāti un pārvaldes efektivitāti, redzams, ka:

- Čehijas augsto novērtējumu nosaka visu politisko institūciju rādītāju augstais vērtējums. Pārējām valstīm ar augstu politisko institūciju novērtējumu divi no trim apskatītajiem rādītājiem ir vērtēti kā augsti un viens rādītājs saņēmis viduvēju vērtējumu. Igaunijai, Ungārijai un Lietuvai ir augsts līdzdalības un atbildības, kā arī pārvaldes efektivitātes novērtējums, taču politiskā stabilitāte novērtēta kā viduvēja. Polijai un Slovākijai ir augsts līdzdalības un atbildības un politiskās stabilitātes novērtējums, taču viduvējs pārvaldes efektivitātes vērtējums;
- Latvijas viduvējo vērtējumu rada tās zemo politiskās stabilitātes un viduvējais līdzdalības un atbildības novērtējums, savukārt pārvaldes efektivitāte valstī saņēmusi augstu novērtējumu;
- Ungārijas zemo vērtējumu rada tās līdzdalības un atbildības, kā arī pārvaldes efektivitātes rādītāju zemo novērtējums, taču politiskā stabilitāte valstī novērtēta kā viduvēja.

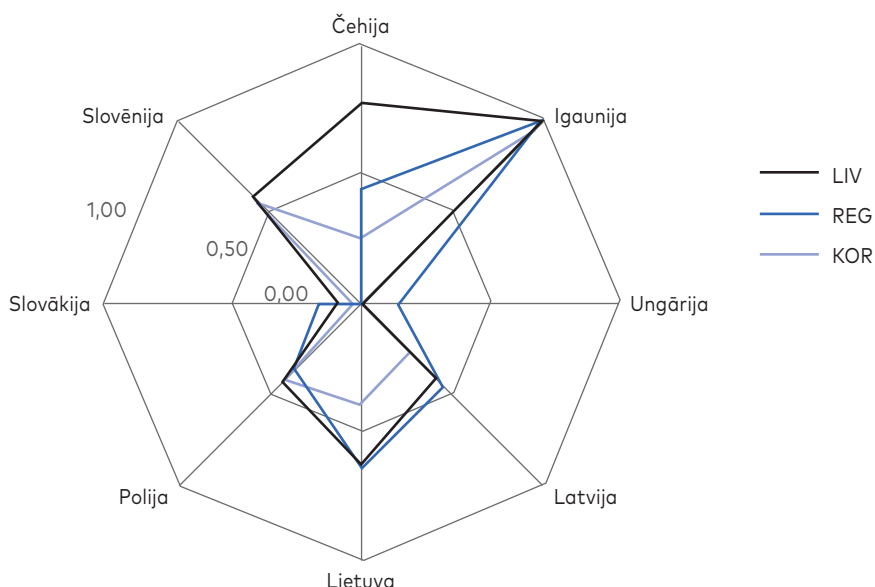

3.12. attēls. Politisko institūciju apakšindeksu veidojošo rādītāju – līdzdalība un atbildība (LID), politiskā stabilitāte (POS) un pārvaldes efektivitāte (PAR) – novērtējums Baltijas un Centrāleiropas valstīs [autoru izstrādāts].

Aplūkojot ekonomisko institūciju apakšindeksu veidojošos rādītājus (sk. 3.13. att.), kas raksturo likuma varu, regulējuma kvalitāti un korupcijas kontroli, redzams, ka:

- Igaunijas augsto novērtējumu nosaka visu trīs rādītāju augstais novērtējums;
- Čehijas viduvējo vērtējumu rada zema korupcijas kontroles un viduvējais regulējuma kvalitātes novērtējums. Lietuvā un Polijā ir viduvējs visu trīs rādītāju novērtējums. Latvijā ir viduvēja likuma varas ievērošana un regulējuma kvalitāte un arī korupcijas kontroles līmenis vērtēts kā zems. Slovēnijā ir zema regulējuma kvalitāte un arī likuma varas ievērošana un korupcijas kontrole ir vērtētas kā viduvējas;
- Ungārijas un Slovākijas zemo vērtējumu rada visu trīs rādītāju zema novērtējums, turklāt Ungārijā ir arī viszemākais likuma varas un korupcijas kontroles novērtējums.

Aplūkojot institūciju iespēju indeksu veidojošos rādītājus (sk. 3.14. att.), kas raksturo izglītības līmeni, nodarbinātības un bezdarba līmeni, ienākumu nevienlīdzību un iedzīvotāju iesaisti nevalstiskā sektora aktivitātēs, redzamas vairākas sakarības.

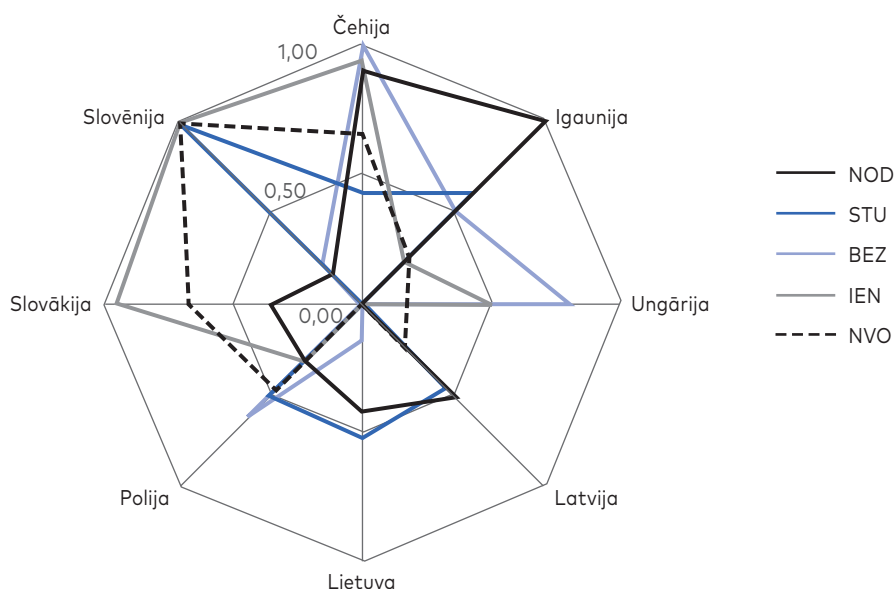

3.13. attēls. Ekonomisko institūciju apakšindeksu veidojošo rādītāju – likuma vara (LIV), regulējuma kvalitāte (REG) un korupcijas kontrole (KOR) – novērtējums Baltijas un Centrāleiropas valstīs [autoru izstrādāts].

Čehijas augsto vērtējumu veido tās augstais nodarbinātības līmenis, zemais bezdarba līmenis un zemā ienākumu nevienlīdzība, kā arī viduvējais studentu īpatsvars un viduvējā iedzīvotāju līdzdalība nevalstiskā sektora aktivitātēs. Augsts vērtējums ir arī Slovēnijai, kurai ir visaugstākais studentu īpatsvars, viszemākā ienākumu nevienlīdzība un visaugstākā iedzīvotāju iesaiste nevalstiskā sektora organizāciju aktivitātēs. Tas sasaucas ar Slovēnijas tautsaimniecības iezīmēm, proti, būtisku lomu tajā ieņem arodbiedrību kustība (Stanojevi, 2003). Savukārt nodarbinātības līmenis Slovēnijā ir zems un bezdarba līmenis – augsts.

Igaunijai ir visaugstākais nodarbinātības līmenis, viduvējs studentu īpatsvars un bezdarba līmenis, taču ienākumu nevienlīdzība ir augsta un iedzīvotāju līdzdalība nevalstiskā sektora aktivitātēs – zema. Polijas viduvējo vērtējumu veido tās studentu īpatsvara, bezdarba līmeņa un iedzīvotāju nevalstiskās aktivitātes viduvējie rādītāji, taču nodarbinātības līmenis valstī ir zems un ienākumu nevienlīdzība ir salīdzinoši augsta. Abu šo valstu kopvērtējums ir viduvējs.

Slovākijas zemo novērtējumu rada visnelabvēlīgākie studentu īpatsvara un bezdarba rādītāji, lai gan ienākumu nevienlīdzības rādītājs šajā

3.14. attēls. Institūciju iespēju indeksu veidojošo rādītāju – nodarbinātības līmenis (NOD), bezdarba līmenis (BEZ), studentu īpatsvars (STU), ienākumu nevienlīdzība (IEN) un iedzīvotāju dalība nevalstiskajās organizācijās (NVO) – novērtējums Baltijas un Centrāleiropas valstīs [autoru izstrādāts].

valstī ir zems un iedzīvotāju nevalstiskā aktivitāte ir augsta. Nodarbinātības līmenis novērtēts kā viduvējs.

Ungārijas zemo vērtējumu veido tās nodarbinātības līmeņa, studentu īpatsvara un iedzīvotāju nevalstiskās aktivitātes zemie rādītāji. Tajā pašā laikā bezdarba līmenis Ungārijā ir zems un ienākumu nevienlīdzības līmenis – viduvējs.

Latvijas un Lietuvas zemo kopējo vērtējumu rada abu šo valstu augstie bezdarba un ienākumu nevienlīdzības rādītāji, kā arī zemie iedzīvotāju nevalstiskās aktivitātes rādītāji. Vienlaikus šajās valstīs ir viduvēji nodarbinātības līmeņa un studentu īpatsvara rādītāji.

Detalizēta informācija par katru no izlasē iekļautajām valstīm redzama 3.2.–3.9. tabulā. Tajās apkopoti valstu ekonomiskajai attīstībai labvēlīgu institūciju veidošanu veicinošie, neitrālie un kavējošie faktori, kas savukārt ļauj gan noteikt atšķirības valstu novērtējumā, gan arī sniegt konkrētas rekomendācijas katrai no analizē apskatītajām valstīm.

Čehijā vērtību jomā pozitīva ietekme ir augstajam uzticēšanās līmenim, bet pārējās vērtību institūcijas (iniciatīva, individuālisms) ir vidēji attīstītas, salīdzinot ar citām vērtējumā iekļautajām valstīm.

Politisko institūciju jomā Čehijai ir augsts novērtējums visos rādītājos (līdzdalība un atbildība, politiskā stabilitāte un pārvaldes efektivitāte).

Ekonomisko institūciju jomā valsts attīstību sekmē augstais likuma varas līmenis, taču īpaša uzmanība jāpievērš korupcijas mazināšanai, jo nepietiekamā korupcijas kontrole darbojas kā valsts ekonomisko attīstību kavējošs faktors. Regulējuma kvalitātes līmenis ir viduvējs.

3.2. tabula

Institūciju attīstību veicinošie un kavējošie faktori Čehijā [autoru veidota]

	Veicinošs faktors (augsts līmenis)	Neitrāls faktors (viduvējs līmenis)	Kavējošs faktors (zems līmenis)
Institucionālā vide: vērtības	Uzticēšanās	Iniciatīva Individuālisms	
Institucionālā vide: politiskās institūcijas	Līdzdalība un atbildība Politiskā stabilitāte Pārvaldes efektivitāte		
Institucionālā vide: ekonomiskās institūcijas	Likuma vara	Regulējuma kvalitāte	Korupcijas kontrole
Institūciju attīstības iespējas	Nodarbinātība (Zems) bezdarbs (Zema) ienākumu nevienlīdzība	Studentu īpatsvars Dalība NVO	

Institūciju attīstības iespēju jomā pozitīva ietekme ir augstajai nodarbinātībai, zemajam bezdarba līmenim un zemajai ienākumu nevienlīdzībai, savukārt studentu īpatsvars un iedzīvotāju nevalstiskās aktivitātes līmenis ir viduvēji.

Slovēnijā ir zems uzticēšanās un individuālisma līmenis, kas negatīvi ietekmē valsts ekonomisko attīstību, savukārt iniciatīvas līmenis ir viduvējs.

Politisko institūciju jomā pozitīvu ietekmi valstī atstāj tās augstā politiskā stabilitāte un pārvaldes efektivitāte, taču līdzdalības un atbildības līmenis ir viduvējs.

Ekonomisko institūciju jomā jāpievērš uzmanība regulējuma kvalitātei, kas, salīdzinot ar citām izlasē iekļautajām valstīm, ir novērtēta zemu. Korupcijas kontroles un likuma varas novērtējums ir viduvējs.

Institucionālās vides attīstību Slovēnijā kavē tās zema nodarbinātības līmenis un augstais bezdarba līmenis, turpretī to veicina augstais studentu īpatsvars, zemā ienākumu nevienlīdzība un augstā iedzīvotāju aktivitāte nevalstiskajā sektorā.

Institucionālās vides uzlabošanai valstī jāceļ nodarbinātības līmenis un jāmazina bezdarbs.

3.3. tabula

Institūciju attīstību veicinošie un kavējošie faktori Slovēnijā [autoru veidots]

	Veicinošs faktors (augsts līmenis)	Neitrāls faktors (viduvējs līmenis)	Kavējošs faktors (zems līmenis)
Institucionālā vide: vērtības		Iniciatīva	Uzticēšanās Individuālisms
Institucionālā vide: politiskās institūcijas	Politiskā stabilitāte Pārvaldes efektivitāte	Līdzdalība un atbildība	
Institucionālā vide: ekonomiskās institūcijas		Korupcijas kontrole Likuma vara	Regulējuma kvalitāte
Institūciju attīstības iespējas	Studentu īpatsvars (Zema) ienākumu nevienlīdzība Dalība NVO		Nodarbinātība (Augsts) bezdarbs

Slovākijas ekonomisko attīstību veicina tās augstais individuālisma līmenis, bet kavē zema iniciatīvas līmenis. Uzticēšanās līmenis valstī ir viduvējs.

Tādas politiskās institūcijas kā līdzdalība un atbildība un politiskā stabilitāte valstī ir augstu attīstītas, taču pārvaldes efektivitātei ir viduvējs novērtējums.

Ekonomisko institūciju jomā nepieciešami uzlabojumi, jo likuma vara, regulējuma kvalitāte un korupcijas kontrole ir novērtētas zemu, salīdzinot ar citām izlasē iekļautajām valstīm.

Institūciju attīstības iespējas Slovākijā palielina tās zemā ienākumu nevienlīdzība un augstā iedzīvotāju aktivitāte nevalstiskajā sektorā, taču kavē zema studentu īpatsvara un augstais bezdarba līmenis. Nodarbinātības līmeņa novērtējums valstī ir viduvējs.

Institucionālās vides uzlabošanai Slovākijā jāceļ studentu īpatsvars un jāmazina bezdarbs.

3.4. tabula

Institūciju attīstību veicinošie un kavējošie faktori Slovākijā [autoru veidota]

	Veicinošs faktors (augsts līmenis)	Neitrāls faktors (viduvējs līmenis)	Kavējošs faktors (zems līmenis)
Institucionālā vide: vērtības	Individuālisms	Uzticēšanās	Iniciatīva
Institucionālā vide: politiskās institūcijas	Līdzdalība un atbildība Politiskā stabilitāte	Pārvaldes efektivitāte	
Institucionālā vide: ekonomiskās institūcijas			Likuma vara Regulējuma kvalitāte Korupcijas kontrole
Institūciju attīstības iespējas	(Zema) ienākumu nevienlīdzība Dalība NVO	Nodarbinātība	(Zems) studentu īpatsvars (Augsts) bezdarbs

Ungārijas ekonomisko attīstību kavē tās zemais individuālisma līmenis, kamēr uzticēšanās un iniciatīvas līmenis ir viduvējs.

Valstī nepieciešami būtiski uzlabojumi politisko un ekonomisko institūciju jomā, jo visi rādītāji, izņemot politisko stabilitāti, ir novērtēti kā zemi, salīdzinot ar citām izlasē iekļautajām valstīm.

Institūciju attīstības iespējas Ungārijā sekmē tās zemais bezdarba līmenis, bet kavē tādi zemu novērtēti faktori kā nodarbinātības līmenis, studentu īpatsvars un iedzīvotāju aktivitāte nevalstiskajā sektorā. Ienākumu nevienlīdzības novērtējums valstī ir viduvējs.

Institucionālās vides uzlabošanai Ungārijā jāceļ nodarbinātības un iedzīvotāju izglītības līmenis, kā arī jāveicina iedzīvotāju iesaiste nevalstiskā sektora aktivitātēs.

3.5. tabula

Institūciju attīstību veicinošie un kavējošie faktori Ungārijā [autoru veidots]

	Veicinošs faktors (augsts līmenis)	Neitrāls faktors (viduvējs līmenis)	Kavējošs faktors (zems līmenis)
Institucionālā vide: vērtības		Uzticēšanās Iniciatīva	Individuālisms
Institucionālā vide: politiskās institūcijas		Politiskā stabilitāte	Līdzdalība un atbildība Pārvaldes efektivitāte
Institucionālā vide: ekonomiskās institūcijas			Likuma vara Regulējuma kvalitāte Korupcijas kontrole
Institūciju attīstības iespējas	(Zems) bezdarbs	Ienākumu nevienlīdzība	Nodarbinātība Studentu īpatsvars Dalība NVO

Polijā uzticēšanās, iniciatīvas un individuālisma līmenis ir novērtēts kā viduvējs.

Tādas politiskās institūcijas kā līdzdalība un atbildība un politiskā stabilitāte ir novērtētas augstu, savukārt pārvaldes efektivitātes līmenis valstī ir viduvējs.

Ekonomisko institūciju – likuma vara, regulējuma kvalitāte un korupcijas kontrole – līmenis Polijā novērtēts kā viduvējs.

Institucionālās vides pilnveidošanos kavē valsts zema nodarbinātības un augstais ienākumu nevienlīdzības līmenis. Tādu faktoru kā studentu īpatsvars, bezdarba līmenis un dalība NVO novērtējums ir viduvējs.

Institucionālās vides uzlabošanai Polijā jāsekmē plašāka nodarbinātība un jāmazina ienākumu nevienlīdzība.

3.6. tabula

Institūciju attīstību veicinošie un kavējošie faktori Polijā [autoru veidota]

	Veicinošs faktors (augsts līmenis)	Neitrāls faktors (viduvējs līmenis)	Kavējošs faktors (zems līmenis)
Institucionālā vide: vērtības		Uzticēšanās Iniciatīva Individuālisms	
Institucionālā vide: politiskās institūcijas	Līdzdalība un atbildība Politiskā stabilitāte	Pārvaldes efektivitāte	
Institucionālā vide: ekonomiskās institūcijas		Likuma vara Regulējuma kvalitāte Korupcijas kontrole	
Institūciju attīstības iespējas		Studentu īpatsvars Bezdarba līmenis Dalība NVO	Nodarbinātība (Augsta) ienākumu nevienlīdzība

Igaunijā pastāv augsts savstarpējās uzticēšanās līmenis, kas pozitīvi ietekmē valsts attīstību, savukārt zema iniciatīvas un individuālisma līmenis atstāj negatīvu ietekmi uz sociālekonomiskās attīstības procesiem.

Politiskās un ekonomiskās institūcijas Igaunijā, salīdzinot ar citām izlasē iekļautajām valstīm, ir augstu attīstītas; izņēmums ir politiskā stabilitāte, kurai ir viduvējs līmenis.

Institucionālās vides attīstību sekmē augstais nodarbinātības līmenis, taču kavē augstā ienākumu nevienlīdzība un zemā iedzīvotāju dalība nevalstiskā sektora aktivitātēs. Bezdarba līmeņa un studentu īpatsvara novērtējums valstī ir viduvējs.

Institucionālās vides uzlabošanai Igaunijā jāmazina ienākumu nevienlīdzība un jāveicina iedzīvotāju nevalstiskā aktivitāte.

3.7. tabula

Institūciju attīstību veicinošie un kavējošie faktori Igaunijā [autoru veidota]

	Veicinošs faktors (augsts līmenis)	Neitrāls faktors (viduvējs līmenis)	Kavējošs faktors (zems līmenis)
Institucionālā vide: vērtības	Uzticēšanās		Iniciatīva Individuālisms
Institucionālā vide: politiskās institūcijas	Līdzdalība un atbildība Pārvaldes efektivitāte	Politiskā stabilitāte	
Institucionālā vide: ekonomiskās institūcijas	Likuma vara Regulējuma kvalitāte Korupcijas kontrole		
Institūciju attīstības iespējas	Nodarbinātība	Bezdarbs Studentu īpatsvars	(Augsta) ienākumu nevienlīdzība Dalība NVO

Latvijas ekonomisko attīstību kavē tādu vērtību kā iniciatīva un individuālisms trūkums. Uzticēšanās novērtējums, salīdzinot ar citām izlasē iekļautajām valstīm, ir viduvējs.

No politiskajām institūcijām Latvijā visaugstāk novērtēta pārvaldes efektivitāte. Līdzdalības un atbildības līmenis ir viduvējs, un arī politiskās stabilitātes novērtējums ir zems.

Ekonomisko institūciju vidū zemu novērtēta korupcijas kontrole; arī likuma varas un regulējuma kvalitātes novērtējums ir viduvējs.

Institucionālās vides pilnveidošanos Latvijā kavē tās augstie ienākumu nevienlīdzības un bezdarba rādītāji un zemā iedzīvotāju dalība NVO aktivitātēs, salīdzinot ar citām izlasē iekļautajām valstīm. Nodarbinātības līmeņa un studentu īpatsvara novērtējums ir viduvējs.

Institucionālās vides uzlabošanai Latvijā jāmazina ienākumu nevienlīdzība un bezdarbs, kā arī jāveicina iedzīvotāju iesaiste nevalstiskā sektora aktivitātēs.

3.8. tabula

Institūciju attīstību veicinošie un kavējošie faktori Latvijā [autoru veidota]

	Veicinošs faktors (augsts līmenis)	Neitrāls faktors (viduvējs līmenis)	Kavējošs faktors (zems līmenis)
Institucionālā vide: vērtības		Uzticēšanās	Iniciatīva Individuālisms
Institucionālā vide: politiskās institūcijas	Pārvaldes efektivitāte	Līdzdalība un atbildība	Politiskā stabilitāte
Institucionālā vide: ekonomiskās institūcijas		Likuma vara Regulējuma kvalitāte	Korupcijas kontrole
Institūciju attīstības iespējas		Nodarbinātība Studentu īpatsvars	(Augsta) ienākumu nevienlīdzība (Augsts) bezdarbs Dalība NVO

Lietuvas izaugsmi veicina augstais iniciatīvas līmenis, taču kavē zemā uzticēšanās un individuālisma vērtību trūkums.

Tādas politiskās institūcijas kā līdzdalība un atbildība un pārvaldes efektivitāte Lietuvā ir augstā līmenī, savukārt politiskā stabilitāte novērtēta viduvēji.

Ekonomisko institūciju – likuma varas, regulējuma kvalitātes un korupcijas kontroles – novērtējums Lietuvā ir viduvējs.

Attīstībai labvēlīgāku institūciju veidošanos valstī kavē augstā ienākumu nevienlīdzība, augstais bezdarba līmenis un zemā iedzīvotāju dalība NVO aktivitātēs, savukārt studentu īpatsvara un nodarbinātības līmeņa novērtējums ir viduvējs.

Tāpat kā Latvijā, arī Lietuvā institucionālās vides uzlabošanai jāveic šādi soļi: jāmazina ienākumu nevienlīdzība un bezdarbs un jāveicina iedzīvotāju iesaiste nevalstiskā sektora aktivitātēs.

3.9. tabula

Institūciju attīstību veicinošie un kavējošie faktori Lietuvā [autoru veidota]

	Veicinošs faktors (augsts līmenis)	Neitrāls faktors (viduvējs līmenis)	Kavējošs faktors (zems līmenis)
Institucionālā vide: vērtības	Iniciatīva		Uzticēšanās Individuālisms
Institucionālā vide: politiskās institūcijas	Līdzdalība un atbildība Pārvaldes efektivitāte	Politiskā stabilitāte	
Institucionālā vide: ekonomiskās institūcijas		Likuma vara Regulējuma kvalitāte Korupcijas kontrole	
Institūciju attīstības iespējas		Nodarbinātība Studentu īpatsvars	(Augsta) ienākumu nevienlīdzība (Augsts) bezdarbs Dalība NVO

Pamatojoties uz veiktā novērtējuma rezultātiem, iespējams izveidot shēmu, kā Baltijas un Centrāleiropas valstīm citai no citas pārņemt pozitīvo pieredzi, kas tajās uzkrāta ekonomiskajai attīstībai labvēlīgu institūciju stiprināšanā:

- valstis ar augstu bezdarba līmeni vai zemu nodarbinātības līmeni (Latvija, Lietuva, Polija, Slovēnija, Slovākija) varētu pārņemt Čehijas un Igaunijas pieredzi, jo tās uzrāda labus rezultātus nodarbinātības veicināšanā vai bezdarba mazināšanā;
- valstis ar augstu ienākumu nevienlīdzību (Latvija, Igaunija, Lietuva un Polija) varētu pārņemt Čehijas, Slovākijas un Slovēnijas pieredzi zemas ienākumu nevienlīdzības nodrošināšanā;
- valstis ar zemu iedzīvotāju pilsonisko aktivitāti (Latvija, Lietuva, Igaunija un Ungārija) varētu pārņemt Slovēnijas un Slovākijas pieredzi augstas pilsoniskās aktivitātes veidošanā;
- valstis ar zemu studentu īpatsvaru (Slovākija un Ungārija) varētu pārņemt Slovēnijas pieredzi augsta studentu īpatsvara nodrošināšanā.

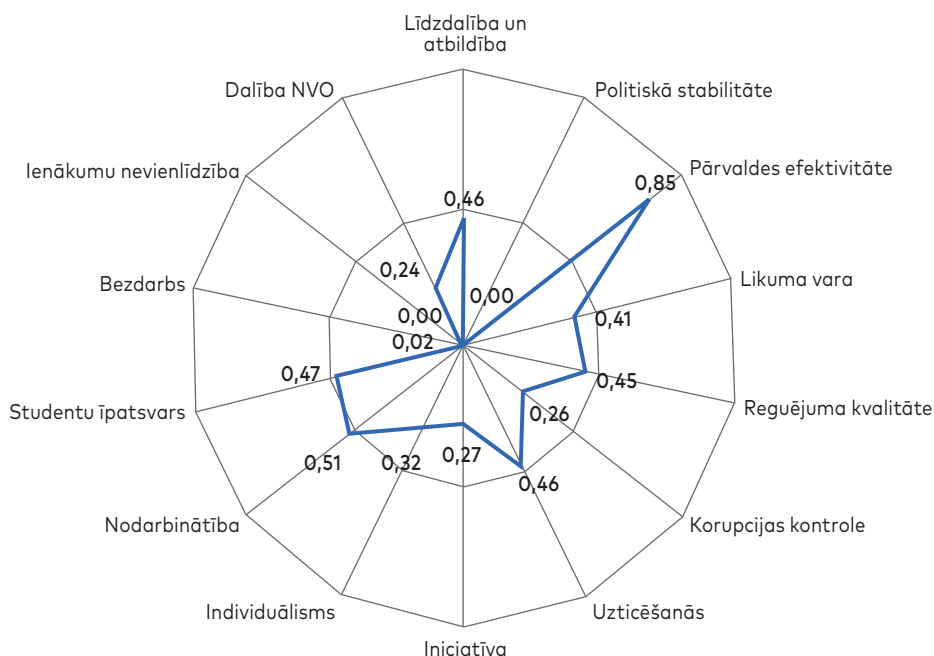
Institūciju veidošanās ir ilgtermiņa process, ko ietekmē kultūrvēsturiskais konteksts. Taču, ņemot vērā šo valstu līdzīgo pieredzi ekonomikas pārveidošanā no plānveida uz tirgus ekonomiku, kā arī atrašanos vienā ģeopolitiskā reģionā, padziļināta izpēte būtu lietderīga un varētu nest konkrētus priekšlikumus analīzē minēto trūkumu novēršanai un stipro pušu attīstīšanai.

3.3. Publiskā sektora politikas pilnveidošanas iespējas Latvijā

Monogrāfijā aprakstītā pētījuma rezultāti liecina, ka publiskā sektora politikai ir ietekme uz valsts institucionālās vides veidošanos. Lai ar publiskā sektora politikas palīdzību uzlabotu valsts institucionālo vidi, jāapzina valsts institucionālās vides priekšrocības un trūkumi.

No iepriekš veiktās analīzes izriet, ka Latvija institūciju un to pilnveidošanas ziņā būtiski atpaliek no pārējām Baltijas un Centrāleiropas valstīm šādās jomās (sk. 3.15. att.):

- vērtību institūciju novērtējumā iniciatīvas un individuālisma rādītāji ir būtiski zemāki par vidējo rādītāju (0,27 un 0,32);
- politisko institūciju novērtējumā politiskās stabilitātes rādītājs Latvijai ir viszemākais šo valstu grupā (0,0);
- ekonomisko institūciju novērtējumā Latvijas rādītājs korupcijas kontroles jomā ir būtiski zemāks par vidējo (0,26);
- institūciju iespēju novērtējumā Latvijas rādītājs ienākumu nevienlīdzības jomā ir viszemākais (0,0) šo valstu grupā; arī bezdarba rādītājs ir zems (0,02), kas liecina par augstu bezdarba līmeni, un

3.15. attēls. Institucionālās vides un institūciju iespēju indeksu veidojošo rādītāju novērtējums Latvijā, salīdzinot ar Baltijas un Centrāleiropas valstu vidējiem rādītājiem [autoru izstrādāts].

dalība NVO aktivitātēs ir novērtēta kā būtiski zemāka par vidējo līmeni (0,24).

Turpretī Latvija salīdzinājumā ar citām Baltijas un Centrāleiropas valstīm ir novērtēta augstāk par vidējo rādītāju (0,5):

- politisko institūciju raksturojumā – pārvaldes efektivitāte novērtēta ar 0,85, kas ir vienādā līmenī ar Igauniju, bet atpaliek tikai no Lietuvas;
- institūciju iespēju raksturojumā – nodarbinātības rādītājs ir 0,51, kas atpaliek tikai no tādām valstīm kā Čehija un Igaunija.

Attiecībā uz institūcijām un to pilnveidošanu Latvijas situācija Baltijas valstu konkurencē ir izveidojusies šāda:

- vērtību institūciju jomā Latvija būtiski atpaliek no Igaunijas, bet nedaudz – no Lietuvas, jo Igaunijā ir visaugstākais uzticēšanās līmenis (1,0) Baltijas un Centrāleiropas valstu grupā, kamēr Latvijā šis rādītājs ir 0,46 un Lietuvā – 0,27. Savukārt Lietuvai ir augsts iniciatīvas rādītājs – 0,66; Latvijai tas ir 0,27, un Igaunijai – 0,14. Individuālisma ziņā Latvijai un Igaunijai ir līdzvērtīgi rādītāji – attiecīgi 0,32 un 0,31, bet Lietuvai – tikai 0,23;
- politisko institūciju jomā Latvija atpaliek no abām kaimiņvalstīm. Latvija būtiski atpaliek politiskās stabilitātes novērtējumā (Latvijā 0,0, Igaunijā 0,33 un Lietuvā 0,49), vienlaikus pārvaldes efektivitātes rādītājs (0,85) ir vienā līmenī ar Igaunijas rādītāju (0,85) un nedaudz zemāks par Lietuvas rādītāju (1,00);
- ekonomisko institūciju jomā Latvija būtiski atpaliek no Igaunijas, bet nedaudz – no Lietuvas. Attiecībā uz šiem rādītājiem Igaunija ir līdere Baltijas un Centrāleiropas valstu vidū, un arī Lietuva nedaudz apsteidz Latviju katrā no novērtējumiem;
- institūciju iespēju jomā Latvija atpaliek no Igaunijas, bet apsteidz Lietuvu, pateicoties augstākam tās nodarbinātības rādītājam (0,51 pret 0,41) un augstākai iedzīvotāju dalībai NVO aktivitātēs (0,24 pret 0,00). Bezdarba līmeņa un ienākumu nevienlīdzības ziņā Latvija atpaliek no abām Baltijas valstīm, turklāt ienākumu nevienlīdzības rādītājs Latvijā ir visaugstākais Baltijas un Centrāleiropas valstu grupā.

Salīdzinoši augstais nodarbinātības un izglītības līmenis Latvijā rada priekšnosacījumus tās institucionālās vides uzlabošanai, jo izglītota sabiedrība aktīvāk piedalās publiskā sektora lēmumu pieņemšanas procesos un palielina kontroli pār politisko vidi. Izglītība un iesaiste darba tirgū ne vien ceļ cilvēkkapitāla līmeni, bet arī ļauj veidot kontaktus un sociālos tīklus ar citiem izglītotiem sabiedrības locekļiem, veidojot sociālo kapitālu un ceļot uzticēšanās līmeni sabiedrībā.

Īpaša vērība jāvelta uzticēšanās, iniciatīvas un individuālisma palielināšanai Latvijas sabiedrībā. Uzticēšanās veicina efektīvāku valstī

pieejamo resursu izmantošanu, jo sekmē dalīšanos un apmaiņu ar resursiem, kas ir ierobežota zemāka uzticēšanās līmeņa apstākļos. Turklāt augstāks uzticēšanās līmenis nodrošina ātrāku, lētāku, plašāku un labākas kvalitātes informācijas un zināšanu apmaiņu. Visbeidzot, subjektīvās labklājības kontekstā augstāks uzticēšanās līmenis mazina trauksmi un veicina integrāciju sabiedrībā un indivīda kā sabiedrības daļas apzināšanos. Savukārt augstāks iniciatīvas un individuālisma līmenis veicina ekonomisko aktivitāti, jo indivīdi biežāk uzsāk uzņēmējdarbību, aktīvāk iesaistās darījumos, veido jaunus produktus un veic citas ekonomiskas aktivitātes. Indivīdi ar augstāku pašiniciatīvas līmeni un spēju neatkarīgi darboties aktīvāk izmanto iespējas gan savu, gan sabiedrības apstākļu uzlabošanai.

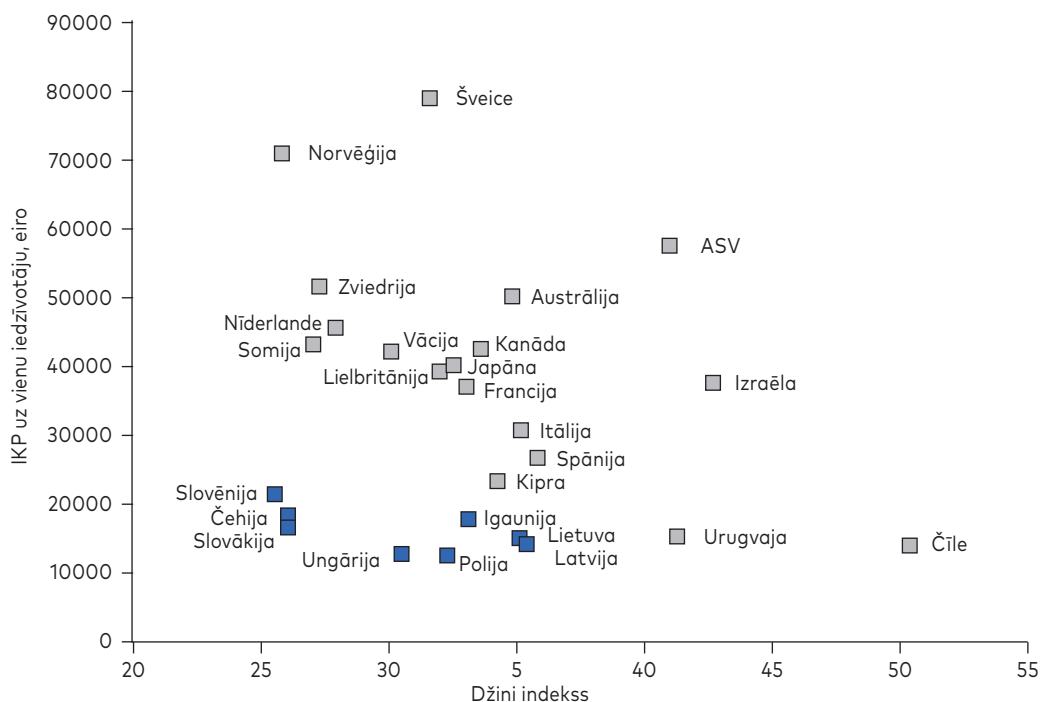
Latvijas gadījumā izmaiņas tās īstenotajā politikā prioritāri ir saistāmas ar ienākumu nevienlīdzības un bezdarba mazināšanu, kas savukārt var palīdzēt veidot valsts ekonomiskajai attīstībai labvēlīgāku institucionālo vidi. Zems uzticēšanās līmenis ir cieši saistīts ar augstu ienākumu nevienlīdzību, jo šādos apstākļos indivīdi no dažādām sabiedrības grupām neapzinās sevi kā vienas sabiedrības locekļus, līdz ar to tie darbojas noteiktu interešu grupu, nevis visas sabiedrības interesēs. Savukārt bezdarba mazināšana ir būtiska, lai veicinātu iniciatīvas līmeņa paaugstināšanos Latvijā. Zems bezdarba līmenis veido iekļaujošu, aktīvu sabiedrību, kurā tās locekļi uztur un uzlabo savas profesionālās un sociālās prasmes. Turpretī ilgstošs bezdarbs noteiktās sabiedrības grupās rada sociālu un ekonomisku izolāciju, ilgtermiņā mazinot šo indivīdu iespējas atgriezties darba tirgū un pilnvērtīgi iekļauties sabiedrībā.

Nemot vērā iepriekš minētās Latvijas institucionālajā vidē konstatētās problēmas, būtu jāveic arī pētījumi par augstā bezdarba līmeņa un ienākumu nevienlīdzības iemesliem un jāpiedāvā risinājumi, kas balstītos uz ārvalstu pieredzi un vienlaikus ņemtu vērā Latvijas apstākļus. Jāvērtē līdz šim īstenotās politikas (izglītības politika, nodokļu politika, reģionālā politika, sociālā atbalsta politika u. c.) un atbalsta instrumentu efektivitāte mērķa sasniegšanai, jāpilnveido esošie atbalsta instrumenti vai jāveido jauni.

Ienākumu nevienlīdzības līmenis nav tieši saistīts ar vidējo ienākumu līmeni noteiktā valstī. Ir valstis ar augstiem ienākumiem un zemu ienākumu nevienlīdzību, un ir valstis ar augstiem ienākumiem un vienlaikus augstu ienākumu nevienlīdzību. Pasaules attīstīto valstu grupā (sk. 3.16. att.) redzams, ka, lai gan pastāv apgriezta sakarība starp ienākumu nevienlīdzību un ienākumu līmeni (sk. trenda līniju 3.16. attēlā), tomēr zemi un augsti ienākumu nevienlīdzības rādītāji ir gan zemu ienākumu, gan augstu ienākumu valstīs.

Baltijas un Centrāleiropas valstu grupā ir valstis gan ar augstu (Latvija un Lietuva), gan zemu ienākumu nevienlīdzību (Slovēnija, Čehija, Slovākija).

Augsta nevienlīdzība kā Latvijas konkurētspēju mazinošs faktors minēta jau 2011. gadā veiktajā Latvijas konkurētspējas novērtējumā. Latvija tajā skatīta salīdzinājumā ar valstīm, kuras atrodas līdzīgā ekonomiskās attīstības posmā vai kurām ir Latvijai līdzīgs politikas konteksts. Ziņojumā norādīts, ka augsta nevienlīdzība negatīvi ietekmē produktivitāti un tādējādi arī konkurētspēju. Ienākumu nevienlīdzības negatīvā ietekme saistīta ar atšķirīgu pieeju resursiem (tajā skaitā izglītībai, tehnoloģijām, kapitālam), kā arī ar korupciju un ēnu ekonomiku (Rīgas Ekonomikas augstskola, 2011). Savukārt Nacionālā attīstības plāna 2014.–2020. gadam prioritāšu pamatojuma ziņojumā (2012) secināts, ka ekonomikas un finanšu problēmu rezultātā būtiski pasliktinājusies iedzīvotāju rīcībspēja, tāpēc individuālie risinājumi (emigrācija, ēnu ekonomika) prevalē pār kolektīvajiem risinājumiem (nodokļu nomaksa, līdzdalība, sociāli atbildīga uzņēmējdarbība).

Piezīme: ■ Baltijas un Centrāleiropas valstis

3.16. attēls. IKP uz vienu iedzīvotāju, eiro, (Y ass) un Džini indekss (X ass) pasaules attīstītājās valstīs [autoru izstrādāts].

3.3.1. Institūciju vides novērtējums Latvijas attīstības plānošanas dokumentos

Nemot vērā Latvijas konkurētspējas novērtējuma secinājumus, valsts vadošais vidēja termiņa attīstības plānošanas dokuments "Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam" starp trim tā stratēģiskajiem rādītājiem paredz ne tikai palielināt IKP uz vienu iedzīvotāju un mazināt iedzīvotāju dabiskā skaita samazinājumu, bet arī mazināt ienākumu nevienlīdzību, ienākumu nevienlīdzības S80/S20 kvintiļu attiecības indeksam 2020. gadā sasniedzot 4,8 (2013. gadā tas sasniedza 6,3, progresa vērtējums – apmierinoši). S80/S20 kvintiļu attiecības indekss rāda, cik reižu turīgākās iedzīvotāju piektdaļas ienākumi pārsniedz trūcīgākās iedzīvotāju piektdaļas ienākumus.

Šeit un turpmāk tekstā, lai atspoguļotu datus par rādītāju sasniegšanas progresu un progresa novērtējumu četru punktu skalā (neapmierinoši, vāji, apmierinoši, labi), izmantots 2015. gadā sagatavotais Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas līdz 2030. gadam un Nacionālā attīstības plāna 2014.–2020. gadam uzraudzības ziņojums (Pārresoru koordinācijas centrs, 2015).

Plāna sadaļās iekļauti arī citi uzraudzības rādītāji, kas ilustrē politikas, kuras monogrāfijā raksturotas kā ekonomiskajai attīstībai labvēlīgu institūciju veidotājas:

- rīcības virzienā "Attīstīta pētniecība, inovācija un augstākā izglītība" iekļauts mērķa sasniegšanas rādītājs "Augstākā izglītība (iedzīvotāju īpatsvars % 30–34 gadu vecumā ar augstāko izglītību)", kam 2020. gadā jāsasniedz 40 % (2014. gadā 39,9 %, progresa vērtējums – labi);
- rīcības virzienā "Ekonomiskās aktivitātes veicināšana reģionos – teritoriju potenciāla izmantošana" iekļauts mērķa sasniegšanas rādītājs "Darba meklētāju īpatsvars statistiskajos reģionos ārpus Rīgas (%)", norādot vēlamo bezdarba līmeni Latvijas reģionos ārpus galvaspilsētas (progresa vērtējums Kurzemei, Latgalei un Vidzemei – apmierinoši, Pierīgai un Zemgalei – labi);
- rīcības virzienā "Cienīgs darbs" iekļauts nodarbinātības līmeņa rādītājs "Nodarbinātības īpatsvars vecuma grupā no 20 līdz 64 gadiem", kam 2020. gadā jāsasniedz 73 % (2014. gadā 70,4 %, progresa vērtējums – labi);
- rīcības virzienā "Cilvēku sadarbība, kultūra un pilsoniskā līdzdalība kā piederības Latvijai pamats" iekļauts rādītājs "Iedzīvotāju īpatsvars, kas darbojas nevalstiskajās organizācijās (%)", kam 2020. gadā jāsasniedz 9 % (dati no Eiropas Sociālā pētījuma par šī rādītāja sasniegšanu monogrāfijas tapšanas laikā nebija pieejami).

Savukārt institūciju novērtēšanai Nacionālajā attīstības plānā 2014.–2020. gadam iekļauti šādi mērķi un rādītāji:

- prioritātē “Cilvēka drošumspēja” uzsvērtā piederības sajūta savai valstij un nepieciešamība veicināt sabiedrības sadarbšanās spējas, kā arī noteikti tādi mērķi kā iedzīvotāju piederības, pilsoniskās apziņas un lepnuma par savu valsti un tautu veicināšana un iedzīvotāju savstarpējās sadarbības palielināšana uzticēšanās veicināšanai. Septiņu gadu laikā arī plānots palielināt pilsoniskās līdzdalības indeksu no 10 līdz 19, iedzīvotāju savstarpējās uzticības īpatsvaru no 50 % līdz 62 % un to iedzīvotāju īpatsvaru, kuri darbojas nevalstiskajās organizācijās, no 4 % līdz 9 % (dati par progresu šo trīs rādītāju sasniegšanā no Eiropas Sociālā pētījuma monogrāfijas tapšanas laikā nebija pieejami);
- prioritātē “Tautas saimniecības izaugsme” noteikts mērķis izveidot izcilu uzņēmējdarbības vidi, optimāli samazinot administratīvo slogu, ēnu ekonomikas īpatsvaru tautas saimniecībā, kā arī korupciju, nodrošinot prognozējamu nodokļu politiku, uzlabojot tieslietu sistēmas darbību un paaugstinot valsts pārvaldes darbības efektivitāti. Prioritātē arī iekļauti tādi institūcijas raksturojoši rādītāji kā Latvijas publiskās pārvaldes darbības efektivitāte pēc GRICS (*Governance Research Indicator Country Snapshot*) indeksa (%), kuru septiņu gadu laikā paredzēts palielināt no 75 % līdz 85 % (2013. gadā 76 %, progresa vērtējums – labi), un Latvijas korupcijas uztveres indekss, kuru plānots palielināt no 4,6 % līdz 5,8 % (2014. gadā 5,5 %, progresa vērtējums – labi).

Ienākumu nevienlīdzības jautājums skarts arī 2010. gadā apstiprinātā ilgtermiņa plānošanas dokumenta “Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam” (“Latvija 2030”) prioritātē “Iespēju vienlīdzība un vidusslāņa veidošanās”, kur izvirzīts mērķis “Pieaugot IKP, samazināt sociālo un ienākumu nevienlīdzību – veicināt sociālo iekļaušanos, mazināt nabadzības riskus, sekmēt sociāli un ekonomiski stabila vidusslāņa veidošanos sabiedrībā”. Īpaši uzsvērtā bērnu un jauniešu nabadzības izplatība Latvijā, kā arī dzimumu nevienlīdzība atalgojuma līmenī, kas rada papildu riskus sievietēm, kuras audzina bērnus vienas.

“Latvija 2030” ietver tikai vienu institūcijas raksturojošu rādītāju – valsts pārvaldes darbības efektivitātes indeksu (%), kam 2030. gadā jāsasniedz vismaz 95 % (2013. gadā 76 %, progresa vērtējums – labi). Savukārt tās politikas, kuras monogrāfijā raksturotas kā ekonomiskajai attīstībai labvēlīgu institūciju veidotājas, ilustrē šādi rādītāji:

- stratēģiskais indikators Džini indekss, kuram 2030. gadā būtu jāpazeminās vismaz līdz 30 (2014. gadā tas sasniedza 35,2, progresa vērtējums – apmierinoši);

- sadaļas “Ieguldījums cilvēkkapitālā” indikators “Nabadzības riska indekss (pēc sociālajiem transfēriem)”, kuram 2030. gadā būtu jābūt mazākam par 16 % (2013. gadā 19,4 %, progressa vērtējums – apmierinoši);
- sadaļas “Paradigmas maiņas izglītībā” indikators “Augstāko izglītību ieguvušo īpatsvars vecuma grupā no 30 līdz 34 gadiem (%)”, kuram 2030. gadā būtu jāsasniedz vismaz 40 % (2014. gadā 39,9 %, progressa vērtējums – labi).

Līdz ar to “Latvija 2030” un Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam praksē daļēji ievieš monogrāfijā piedāvāto metodiku institūciju un to pilnveidošanas iespēju novērtēšanai, iekļaujot tos rādītājus, kuri raksturo institucionālo vidi, – uzticēšanās (iedzīvotāju savstarpējās uzticības īpatsvars), iniciatīva un līdzdalība pārvaldības procesos (pilsoniskās līdzdalības indekss), pārvaldes efektivitāte (pēc *GRICS* indeksa) un korupcijas kontrole (korupcijas uztveres indekss).

Hierarhiski augstākajos plānošanas dokumentos iekļauti arī institucionālās vides uzlabošanai būtisku publisko politiku rādītāji – augstāko izglītību ieguvušo iedzīvotāju īpatsvars izglītības līmeņa raksturošanai, darba meklētāju un nodarbināto īpatsvars nodarbinātības politikas raksturošanai, iedzīvotāju īpatsvars, kas darbojas NVO, – kā arī vairāki rādītāji nevienlīdzības ilustrēšanai, tajā skaitā Džini indekss, nabadzības riska indekss un ienākumu nevienlīdzības S80/S20 kvintīļu attiecības indekss. Plašāks rādītāju klāsts – desmit rādītāji (pieci institūciju raksturošanai un pieci politikas raksturošanai) – iekļauts Nacionālajā attīstības plānā 2014.–2020. gadam, savukārt dokumentā “Latvija 2030” iekļauti četri rādītāji (viens institūciju raksturošanai un trīs politikas raksturošanai) (sk. 3.10. tabulu).

Labs progress sasniegts pārvaldības rādītājos. To rādītāju aktuālie dati, kuri raksturo uzticēšanos, iniciatīvu un dalību NVO aktivitātēs, nav pieejami no Eiropas Sociālā pētījuma, tāpēc to sasniegšanas progress nav vērtēts. Savukārt attiecībā uz politiku raksturojošajiem rādītājiem redzams, ka sekmīga virzība notiek izglītības un nodarbinātības rādītāju vērtējumā, taču progress nevienlīdzības mazināšanā tiek vērtēts vien kā apmierinošs.

Kontekstā ar institucionālās vides indeksu un institūciju iespēju indeksu veidojošajiem rādītājiem Baltijas un Centrāleiropas valstu grupā, kā arī Baltijas valstu konkurencē vērojams progress dokumenta “Latvija 2030” un Nacionālā attīstības plāna 2014.–2020. gadam rādītāju vērtējumā:

- pozitīvi vērtējami sasniegumi korupcijas uztveres indeksā, jo Baltijas un Centrāleiropas valstu grupā Latvijai ir zems korupcijas kontroles novērtējums;

3.10. tabula

Institucionālās vides rādītāji hierarhiski augstākajos attīstības plānošanas dokumentos [autoru veidota]

Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam		Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam
Institucionālās vides rādītāji		
Uzticēšanās	Nav	Iedzīvotāju savstarpējās uzticības īpatsvars (nav datu) Iedzīvotāju īpatsvars, kuri darbojas nevalstiskajās organizācijās (nav datu)
Iniciatīva	Nav	Nav
Individuālisms	Nav	Nav
Pārvaldība	Valsts pārvaldes darbības efektivitātes indekss (progresā vērtējums – labi)	Publiskās pārvaldes darbības efektivitāte pēc GRICS indeksa (progresā vērtējums – labi) Korupcijas uztveres indekss (progresā vērtējums – labi) Pilsoniskās līdzdalības indekss (nav datu)
Politiku rādītāji		
Izglītība	Augstāko izglītību ieguvušo īpatsvars vecuma grupā no 30 līdz 34 gadiem (progresā vērtējums – labi)	Iedzīvotāju īpatsvars vecuma grupā no 30 līdz 34 gadiem ar augstāko izglītību (progresā vērtējums – labi)
Nodarbinātība un bezdarbs	Nav	Darba meklētāju īpatsvars statistiskajos reģionos ārpus Rīgas (progresā vērtējums – apmierinoši un labi) Nodarbinātības īpatsvars vecuma grupā no 20 līdz 64 gadiem (progresā vērtējums – labi)
Nevienlīdzība	Džini indekss (progresā vērtējums – apmierinoši) Nabadzības riska indekss (progresā vērtējums – apmierinoši)	Ienākumu nevienlīdzības S80/S20 kvintīļu attiecības indekss (progresā vērtējums – apmierinoši)
Dalība NVO	Nav	Iedzīvotāju īpatsvars, kuri darbojas nevalstiskajās organizācijās (%) (nav datu)

- pozitīvi vērtējami sasniegumi valsts pārvaldes darbības efektivitātes indeksā, kas ir būtiski Latvijas konkurētspējas vairošanai Baltijas valstu konkurencē, ņemot vērā, ka politisko institūciju novērtējumā Latvija atpaliek no abām kaimiņvalstīm;
- būtiski ir iegūt tos rādītājus, kuri nosaka līdzdalību un atbildību, uzticēšanās līmeni un dalību NVO aktivitātēs (iedzīvotāju savstarpējās uzticības īpatsvars, pilsoniskās līdzdalības indekss, to iedzīvotāju īpatsvars, kuri darbojas nevalstiskajās organizācijās), jo šo rādītāju vērtējums Latvijā ir viduvējs vai zems, salīdzinot ar pārējām Baltijas un Centrāleiropas valstīm, turklāt līdzdalības un atbildības rādītājs Latvijā ir zemāks nekā abās kaimiņvalstīs. Dati tiks iegūti pēc Eiropas Sociālā pētījuma rezultātu apkopošanas Latvijā;
- ņemot vērā Latvijas zemo novērtējumu iniciatīvas un individuālisma jomā, vēlams plānošanas dokumentos iekļaut rādītāju iniciatīvas un individuālisma līmeņa novērtēšanai;
- piesardzīgi vērtējams apmierinošais progress nevienlīdzības mazināšanā (Džini indekss, nabadzības riska indekss, ienākumu nevienlīdzības S80/S20 kvintīļu attiecības indekss), jo šajā jomā Latvijai ir viszemākais novērtējums Austrumeiropas un Centrāleiropas valstu grupā, kā arī Latvija būtiski atpaliek no Igaunijas un nedaudz arī no Lietuvas.

Lai uzlabotu institucionālās vides un tās pilnveidošanai būtisku politiku novērtēšanu, dokumenta "Latvija 2030" un Nacionālā attīstības plāna 2014.–2020. gadam ieviešanas procesā:

- jānodrošina regulāra Latvijas dalība tādos pētījumos kā Eiropas Sociālais pētījums un Pasaules vērtību apsekojums, jo tie apkopo statistiku, kas nepieciešama to rādītāju noteikšanai, kuri ir būtiski uzticēšanās, iniciatīvas, pilsoniskās līdzdalības un citu institūciju novērtēšanai;
- dokumentā "Latvija 2030" un Nacionālajā attīstības plānā 2014.–2020. gadam minēto uzraudzības rādītāju vidū jāiekļauj plašāks sabiedrības vērtības raksturojošo rādītāju loks, jo valsts ekonomiskajā attīstībā vērtību loma ir būtiska;
- dokumenta "Latvija 2030" un Nacionālā attīstības plāna 2014.–2020. gadam uzraudzības procesa ietvaros jāvērtē valsts īstenotās publiskā sektora politikas ietekme uz institūciju veidošanos un jāparedz tādu politiku īstenošana, kas veicina ekonomisko attīstību rosināšu institūciju veidošanos Latvijas sabiedrībā.

Īpaša uzmanība jāvelta jomām, kur progress nav pietiekams. Kā liecina monogrāfijas ietvaros veiktais pētījums, kā arī dokuments "Latvija 2030" un Nacionālā attīstības plāna 2014.–2020. gadam uzraudzības ziņojums, nevienlīdzības un bezdarba mazināšanās pašlaik nenotiek

vēlamajā tempā. Bezdarbs un nevienlīdzība jāskata ne vien valstī kopumā, bet arī dažādās sabiedrības grupās un teritoriju dalījumā, kas ļautu identificēt cēloņus un veidot mērķtiecīgus politiku instrumentus situācijas uzlabošanai, apzinoties augsto bezdarba un nevienlīdzības līmeni kā šķērsli valsts turpmākai ekonomiskajai attīstībai. Lai gan abos iepriekš minētajos dokumentos dati par iedzīvotāju darbību nevalstiskajās organizācijās netika analizēti datu trūkuma dēļ, šajā pētījumā izmantotie dati liecina, ka Latvijas iedzīvotāju pilsoniskās aktivitātes līmenis ir zems, tāpēc jāmeklē risinājumi, kā motivēt iedzīvotājus iesaistīties nevalstiskā sektora aktivitātēs.

Jāņem vērā, ka, īstenojot sniegtos priekšlikumus, izmaiņu rezultāti nebūs strauji, jo vērtību maiņai sabiedrībā vajadzīgs laiks, taču tie pakāpeniski aktivizēs sociālo kapitālu, vairoš iedzīvotāju iniciatīvu un pašpārlicību, tādējādi sekmējot valsts ekonomisko attīstību un palielinot iedzīvotāju ienākumus un apmierinātību ar dzīvi.

3.3.2. Politikas koordinācijas loma institucionālās vides pilnveidošanā

Lai sekmētu institucionālās vides pilnveidošanu, līdzās iepriekš minēto uzlabojumu īstenošanai publiskajam sektoram jāveic integrēta starpnozaru politiku plānošana. Nosakot valsts attīstības stratēģiskos mērķus un pieņemot lēmumus politiku īstenošanas jomā, valsts sociāl-ekonomiskā attīstība jāskata kā integrēta ekonomisku, sociālu un politisku procesu mijiedarbība, apzinoties, ka uzlabojumi vienā jomā radīs priekšnosacījumus citu jomu izaugsmei. Piemēram, ienākumu nevienlīdzības mazināšana veicinās sociālekonomiskajai attīstībai labvēlīgu institūciju veidošanos, kas savukārt darbosies kā priekšnoteikums ekonomiskajai izaugsmei un apmierinātības ar dzīvi pieaugumam.

Starpnozaru politikas plānošanā būtiska loma ir politikas koordinācijai. Politikas koordinācijas mērķis ir sekmēt visaptverošas, savstarpēji saskaņotas valdības perspektīvas un prioritāšu veidošanu pretstatā šaurai nozares perspektīvai. Politikas koordinācija ir nepārtraukts process; tā tiek īstenota, publiskā sektora politikas plānošanā iesaistītajām pusēm meklējot vienošanos kopīgu prioritāšu un valdības līmeņa perspektīvu jomā, piemēram, veidojot starpministriju komitejas, kopīgi veidojot plānošanas dokumentus vai kopīgi īstenojot programmas.

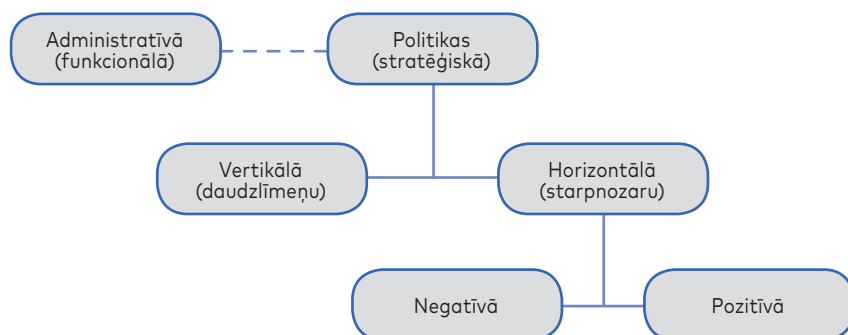
Politikas koordinācijas jēdziens nav skaidri definēts. Šaurā nozīmē tas tiek attiecināts uz centralizētu kontroles funkciju, plašākā nozīmē – uz visa veida sadarbību, kā rezultātā “atsevišķas sistēmas daļas kopā darbojas efektīvāk, gludāk un harmoniskāk nekā bez to koordinācijas” (Metcalf, 1994, 278. lpp.).

Koordinācija tiek iedalīta administratīvajā jeb funkcionālajā un politikas jeb stratēģiskajā koordinācijā. Administratīvā koordinācija aptver sadarbību pašās organizācijās un starp tām, kamēr politikas koordinācija fokusējas uz politiku saskanīgumu, prioritāšu noteikšanu un stratēģiju veidošanu to īstenošanai (Braun, 2008; Boston, 1992).

Administratīvā koordinācija ir būtisks priekšnoteikums veiksmīgai politikas koordinācijai, jo politikas nevar tikt veidotas un īstenotas bez administratīvā atbalsta. Piemēram, augsta līmeņa ierēdņu dienests, kura locekļi kalpo kā visas valdības resurss un tādējādi iegūst pieredzi dažādās nozarēs un līmeņos, var palīdzēt pārvarēt nozaru barjeras un veicināt sadarbību starp tām. Tāpat arī hierarhijas mazināšana civildienestā var dot ieguldījumu administratīvās kapacitātes celšanā, palielinot elastību un motivējot darbiniekus, uzticot tiem lielāku atbildību (Bouckaert *et al.*, 2000).

Izšķir vertikālo un horizontālo jeb starpnozaru politikas koordināciju (sk. 3.17. att.). Vertikālā jeb daudzlīmeņu politikas koordinācija attiecas uz attiecībām starp valdības līmeņiem, no politikas plānošanas līdz politikas īstenošanai, un nodrošina, ka politikā noteiktie mērķi tiek īstenoti, zemākam pārvaldes līmenim veicot attiecīgas darbības un atbilstoši izlietojot tam piešķirto budžetu (Bouckaert *et al.*, 2000; Pelkonen *et al.*, 2008).

Horizontālā jeb starpnozaru politikas koordinācija attiecas uz politiku vadību starp jomām un nozarēm. Horizontālā politikas koordinācija nodrošina, ka dažādu jomu un nozaru politikas tiek savstarpēji integrētas. Piemēram, integrēta inovāciju politika nozīmē ne tikai to, ka inovāciju politika tiek integrēta citu nozaru politikās, bet arī – citu politiku mērķi un aspekti tiek integrēti inovāciju politikā (Pelkonen, 2006; Pelkonen *et al.*, 2008).

3.17. attēls. Politikas koordinācijas klasifikācija [autoru izstrādāts].

Horizontālo politikas koordināciju var iedalīt negatīvajā un pozitīvajā. Negatīvās politikas koordinācijas mērķis ir izvairīties no politiku dublēšanās, pārklāšanās vai savstarpējas neatbilstības vai arī mazināt tās, kā arī mazināt birokrātijas un politiska līmeņa konfliktus (Braun, 2008; Boston, 1992; Metcalfe, 1994).

Negatīvā politikas koordinācija tiek īstenota, nosakot stingras juridiskās robežas ministriju kompetencei, apmainoties ar informāciju, kā arī savstarpēji konsultējoties, lai izvairītos no konfliktiem vai arī lai slēptu tos. Trešā puse (piemēram, premjerministrs vai centrālā politikas koordinācijas vienība) var tikt iesaistīta konfliktu risināšanā, ja ministrijas nespēj nonākt pie vienošanās brīvprātīgi. Ja trešā puse neiesaistās šādu konfliktu risināšanā, tad lēmums var arī netikt pieņemts (Panke, 2010; Metcalfe, 1994).

Pozitīvās politikas koordinācijas mērķis ir sekmēt visaptverošas, savstarpēji saskaņotas valdības perspektīvas un prioritāšu veidošanu pretstatā šaurai nozares perspektīvai. Pozitīvā politikas koordinācija tiek īstenota, ministrijām brīvprātīgi mēģinot vienoties par kopīgām prioritātēm un valdības līmeņa perspektīvu, piemēram, veidojot starpministriju komitejas, kopīgi sastādot plānošanas dokumentus vai kopīgi īstenojot programmas. Centrālās politikas koordinācijas vienībai ir nozīmīga loma, nosakot prioritātes un galvenos politikas virzienus (Braun, 2008; Boston, 1992; Metcalfe, 1994).

Vienotas stratēģijas izstrādāšana palīdz meklēt risinājumus starpnozaru problēmām, veido sadarbības kultūru starp nozarēm un liek pieņemt lēmumus attiecībā uz savstarpēji konkurējošiem mērķiem. Stratēģiskā plānošana vismaz daļā jomu (piemēram, pensiju sistēma, vide, infrastruktūra) jāveido ilgākā termiņā, nekā tradicionāli darbojas valdības programmas. Kā piemēru var minēt Jaunzēlandi, kur tiek izstrādāta 10 gadu perspektīva, stratēģiskie (politikas līmeņa) rezultāti nākamajiem trim gadiem un būtiskie sasniedzamie (darbības līmeņa) rezultāti budžeta gadam. Oregonā un vairākos citos ASV štatos ilgtermiņa perspektīva tiek veidota 25 gadu periodam. Rietumeiropas valstīs stratēģiskā plānošana lielākoties tiek integrēta vidēja termiņa budžeta plānošanas procesā, kas aptver aptuveni 3–4 gadus. Attiecībā uz stratēģiju ieviešanu, visaptveroši un centralizēti noteikti ieviešanas instrumenti, kas balstās uz normatīvu nosacījumiem, ir raksturīgi vairākuma valdībām, piemēram, Lielbritānijā un Jaunzēlandē. Savukārt atsevišķās jomās specializēti, brīvprātīgi veidoti un zemākā līmenī iniciēti (angļu val. *bottom-up*) plāni ir raksturīgi decentralizētām koalīciju valdībām, piemēram, Skandināvijas valstīs (Bouckaert *et al.*, 2000).

Tomēr pastāv skeptisks viedoklis par nozaru brīvprātīgu rīcību politiku saskaņošanai. Horizontālā politikas koordinācija rada draudus nozarēm un to ieinteresētajām pusēm, jo katrā nozarē pastāv noteikts

varas (kas tiek izmantota tiesību un dažādu labumu sadalei) sadalījuma līdzsvars (Krott and Hasanagas, 2006). Tā kā pārdales intereses ir ļoti spēcīgas, jāpiedāvā abpusēji izdevīgi risinājumi, kurus īstenojot iegūst visas iesaistītās puses (Braun, 2008).

Lai pārvarētu pārdales intereses, var pielietot informāciju (pārliecināšanas formā) vai arī varu, izmantojot administratīvu spiedienu vai sniedzot finansiālu motivāciju sadarboties (Krott and Hasanagas, 2006). Iesaka veikt arī komandas veidošanas pasākumus valsts sekretāriem un dažādu nozaru speciālistiem. Piemēram, Jaunzēlandē vadošo ierēdņu novērtēšanas ietvaros tiek vērtēta arī to sadarbība ar kolēģiem citās saistītajās nozarēs (Boston, 1992).

Kad ir runa par politikas koordinācijas uzlabošanu, jānovērtē esošā kapacitāte politikas plānošanā un jāparedz pasākumi tās uzlabošanai, pretējā gadījumā var veidoties plaša starp formāli noteiktajiem pienākumiem un faktiskajām iespējām tos īstenot. "Bieži vien daudz politiskās enerģijas tiek izšķiests, nosakot mērķus un definējot misijas, kas nevar tikt īstenotas, jo daudz būtiskāki, bet mazāk pamanāmi politikas koordinācijas procesa aspekti ir pārāk vāji attīstīti, lai spētu atbalstīt lielas politikas ambīcijas" (Metcalfe, 1994, 288. lpp.). Tāpēc ir jāsāk ar esošās politikas koordinācijas kapacitātes novērtēšanu. Metkafs (Metcalfe, 1994) piedāvā politikas koordinācijas skalu ar deviņiem līmeņiem (sk. 3.18. att.), kurā katrs nākamais līmenis balstās uz iepriekšējiem līmeņiem. Tas nozīmē – ja nav attīstītas, piemēram, 5. līmenim atbilstošas politikas koordinācijas kompetences, tad nav iespējams īstenot darbības, kas atbilst 6.–9. līmenim.

1. līmenī "Neatkarīga lēmumu pieņemšana ministrijās" ir izveidots skaidri saprotams ministrijām veicamo funkciju sadalījums (nav neskaidrību un funkciju pārklāšanās) un pastāv pietiekams politikas koordinācijas līmenis pašās ministrijās.

2. līmenī "Komunikācija ar citām ministrijām (informācijas apmaiņa)" ministriju autonomija lēmumu pieņemšanā tiek sabalansēta ar pienākumiem un paražām dalīties informācijā ar citām ministrijām.

3. līmenī "Komunikācija ar citām ministrijām (atgriezeniskā saite)" ministrijas ne vien apmainās ar informāciju, bet arī konsultējas savā starpā.

4. līmenī "Ministrijas izvairās no viedokļu atšķirībām" pirms publiska viedokļa paušanas ministrijas saskaņo savus viedokļus un noklusē to, par ko vienošanās nav panākta.

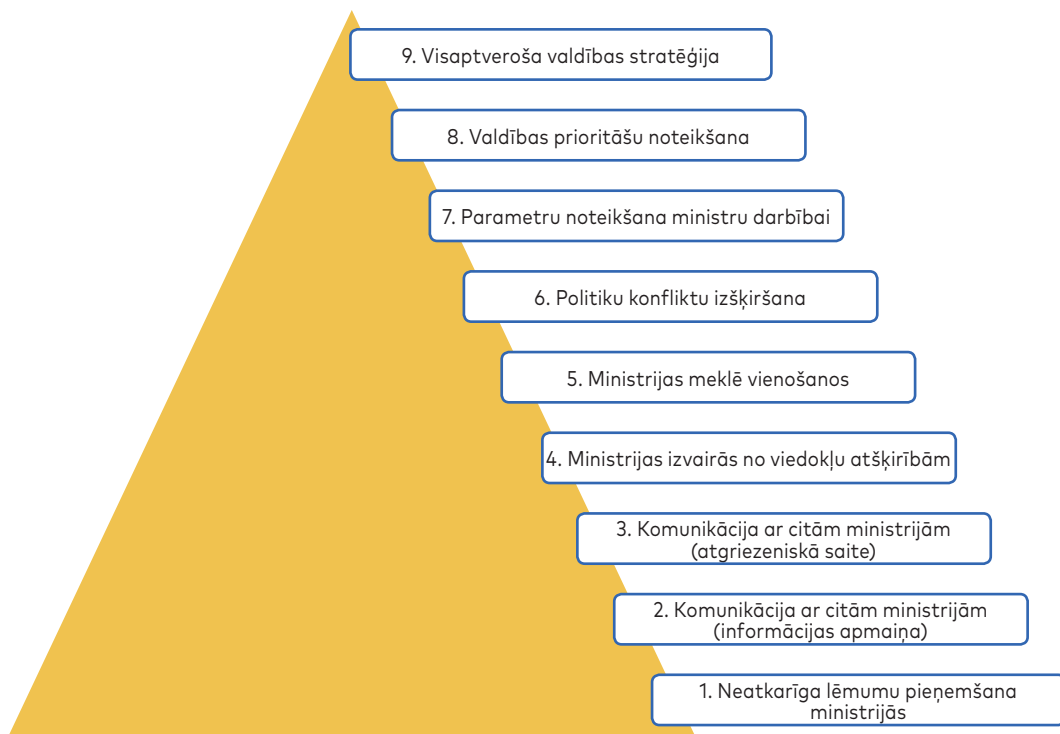
5. līmenī ministrijas mēģina panākt vienošanos, kas būtu abpusēji pieņemama.

6. līmenī "Politiku konfliktu izšķiršana" tiek iesaistīta trešā puse (piemēram, premjerministrs vai centrālā politikas koordinācijas vienība) gadījumos, kad ministrijas savā starpā nevar atrisināt konfliktus.

7. līmenī “Parametru noteikšana ministru darbībai” ne vien tiek izšķirti ministriju strīdi, bet arī vairāk vai mazāk centralizēti tiek noteikts, kas ministrijām jādara.

8. līmenī “Valdības prioritāšu noteikšana” centrālā politikas koordinācijas vienība rīkojas proaktīvi, nosakot būtiskākos politikas virzienus un prioritātes. Lai īstenotu šo līmeni, ir nepieciešama dziļa analītiskā kapacitāte un intensīvs sagatavošanās process, sadarbojoties ar ministrijām. Darboties šajā līmenī nenozīmē formulēt koalīcijas programmu vai valdības misiju – ir jānosaka skaidras valdības prioritātes un ministriju darbības virzieni, jāizveido mehānisms, kā risināt ministriju nesaikšas, un jāpārlicinās, vai sekmīgi darbojas iepriekš minētie politikas koordinācijas līmeņi.

Visbeidzot, 9. līmenī “Visaptveroša valdības stratēģija” valdība ir pilnībā vienota politikas veidošanas sistēma, kurā ministrijas veic tikai tehniskas funkcijas valdības stratēģijas īstenošanai. Šis līmenis netiek uzskatīts par praktiski īstenojamu.

3.18. attēls. Politikas koordinācijas skala (Metcalf, 1994, 281. lpp.).

Izmantojot šo skalu, Metkafs (Metcalf, 1994) ir novērtējis politikas koordinācijas kapacitāti nacionālo pozīciju veidošanai, lai paustu valstu intereses Eiropas Savienībā. Pētījums liecina, ka no tā laika 12 Eiropas Savienības dalībvalstīm augstākais politikas koordinācijas līmenis ir Lielbritānijā un Dānijā (8. līmenis), kurām seko Francija (7. līmenis), Beļģija, Īrija un Nīderlande (6. līmenis). Itālijā un Luksemburgā politikas koordinācijas kapacitāte sasniedz 5. līmeni, savukārt Vācijā, Portugālē, Spānijā un Grieķijā – 4. līmeni.

Jāņem vērā, ka ir jomas ar augstu un zemu savstarpējās atkarības līmeni. Dažās jomās vienas un tās pašas organizācijas var darboties neatkarīgi, citās – ciešā sadarbībā ar citām organizācijām. Attiecīgi dažādām jomām nepieciešama atšķirīga koordinācijas kapacitāte. Ja vienkāršāka koordinācijas metode ir pietiekama, tad nav jāpielieto sarežģītāka metode.

Nozīmīga loma prioritāšu un galveno politikas virzienu noteikšanā ir centrālajai politikas koordinācijas vienībai jeb valdības centram, kas atrodas tiešā premjerministra pakļautībā. Apskatot šādas vienības nozīmi, tiek pretstatīta centralizētā un decentralizētā horizontālās politikas koordinācija – centralizētā horizontālās politikas koordinācijā procesu vada centrālā politikas koordinācijas vienība, savukārt decentralizētā politikas koordinācijas sistēmā horizontālās politikas koordināciju nodrošina brīvprātīga savstarpēja vienošanās.

Centralizēta horizontālās politikas koordinācija var nodrošināt lielāku attīstības plānošanas procesa saskaņotību, tajā pašā laikā zaudējot specifiskas zināšanas noteiktās jomās, jo šādā vienībā nebūs iespējams nodrošināt cilvēkresursus ar visaptverošām zināšanām visās jomās. Centrālā politikas koordinācijas vienība arī riskē sniegt lielāku atbalstu noteiktām interesēm (Bouckaert *et al.*, 2000; Panke, 2010). Centrālajai politikas koordinācijas vienībai var rasties pašai sava politika, atšķirīga no ministriju īstenotās, turpretī decentralizēta horizontālās politikas koordinācija rada risku, ka darbībām un resursiem trūks kritiskās masas rezultāta sasniegšanai, kā arī tiks bloķētas tādas politikas iniciatīvas, kad nav iespējams sasniegt vienprātību (Bouckaert *et al.*, 2000; Panke, 2010).

Centralizēto politikas koordinācijas vienību iesaka veidot projektu veidā, ieceļot nelielu skaitu politiska līmeņa amatpersonu ar nolūku veicināt sadarbību starp iesaistītajām pusēm un veidot kopīgu politikas plānošanu un īstenošanu visbūtiskākajos jautājumos (Bouckaert *et al.*, 2000). Turklāt, kā norāda Metkafs, "tikai tad, kad ir pietiekami attīstītas koordinācijas kapacitātes, bez koordinācijas un politikām vēl joprojām ir nepieciešama tuvāka koordinācija, nepieciešams apsvērt centralizētas kapacitātes veidošanu to atlikušo savstarpēji atkarīgo jomu vadīšanai, kuru iesaistītās organizācijas nav spējīgas realizēt patstāvīgi" (Metcalf,

1994). Šādā vienībā jānodrošina atbilstoši cilvēkresursi, kuri tiek cienīti un respektēti nozaru ministrijās. Mazā valstī tas var būt sevišķi sarežģīts uzdevums. Ar šādām problēmām ir saskārusies, piemēram, Jaunzēlande, valsts ar ļoti augstu vērtētu administratīvo kultūru (Boston, 1992). Vienlaikus jāņem vērā, ka pārmaiņām politikas koordināciju veicināšanā nav obligāti jābūt saistītām ar organizāciju struktūras maiņu, jo liela nozīme ir arī organizācijas kultūrai (Bouckaert *et al.*, 2000).

3.3.3. Politikas koordinācija un tās pilnveidošana Latvijā

2012. gadā viena no monogrāfijas autorēm, A. Vītola, veica aptauju, lai apzinātu ministriju, Valsts kancelejas un Korupcijas novērtēšanas un apkarošanas biroja darbinieku viedokli par starpnozaru politikas koordināciju un noteiktu politikas koordinācijas līmeni Latvijā. Tika saņemtas 40 atbildes. No 40 respondentiem 31 dalībnieks 2012. gadā strādāja ministrijā, Valsts kancelejā vai Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojā, septiņi dalībnieki iepriekš bija strādājuši ministrijā, savukārt viens dalībnieks neatbildēja. Vairāk nekā pusei respondentu pieredze valsts pārvaldē aptvēra vairāk nekā septiņus gadus, ceturtajai daļai – vismaz četrus gadus. Varēja secināt, ka respondentiem ir pietiekama profesionālā pieredze, lai sniegtu kvalitatīvu attīstības plānošanas novērtējumu.

Būtiskākie aptaujas rezultāti:

- kopumā ministriju darbinieki uzskata, ka starpnozaru politikas koordinācija ir ļoti svarīga;
- par tuvākajos gados realizējamo vidējā termiņa plānošanas formu lielākā daļa aptaujāto uzskata atsevišķu starpnozaru projektu vai programmu, nevis visaptverošas starpnozaru stratēģijas īstenošanu;
- par vislietderīgākajiem horizontālās (starpnozaru) politikas koordinācijas instrumentiem tiek uzskatīti tieši neformālie instrumenti – neformālie tīkli un starpministriju darba grupas, kas darbojas ārpus formālajām saskaņošanas procedūrām, kuras noteiktas normatīvajos aktos. Drīzāk par nelietderīgiem instrumentiem politikas koordinācijai atzītas valdības deklarācijas un to ieviešanas plāni;
- kā ļoti būtiski aspekti, kas ietekmē nozaru horizontālās (starpnozaru) politikas koordināciju, tiek minēti tieši neformālie aspekti, tādi kā personāla kvalifikācija, ierēdņu un politiķu vēlme sadarboties un neformālie kontakti. Kā drīzāk būtisks aspekts minēta nozares un darbinieku finansiālā motivācija iesaistīties politikas koordinācijā, kā arī pieredzes apmaiņas aktivitātes.

Aptaujā tika izteikti šādi priekšlikumi politikas koordinācijas līmeņa paaugstināšanai Latvijā:

- sakārtot un vienkāršot attīstības plānošanas procesu un pašus attīstības plānošanas dokumentus, lai tie atvieglotu, nevis apgrūtinātu darbu valsts pārvaldē strādājošajiem;
- nodrošināt attīstības plānošanas dokumentu ieviešanu un pēctecību, nosakot par to īstenošanu atbildīgās institūcijas un sasniedzamos rezultātus un piešķirot to īstenošanai finansējumu;
- nodrošināt starpnozaru politikas koordinācijas funkcijas pildīšanu, kas līdz šim faktiski nav veikta;
- izglītot politikus attīstības plānošanas jautājumos, jo tie mēdz likt šķēršļus ierēdņu centieniem panākt starpnozaru politikas koordināciju.

Aptaujas rezultāti ļāva secināt, ka politikas koordinācijas līmenis Latvijā, visticamāk, vērtējams kā zems jeb kā pamata līmenis. Lielākoties notiek informācijas apmaiņa un konsultācijas, kas atbilst negatīvai politikas koordinācijai, jo apslēpj vai novērš nozaru konfliktus. Dažkārt ministrijas brīvprātīgi meklē vienošanos un cenšas saskaņot un savstarpēji papildināt nozaru politikas, iesaistoties nacionālā līmeņa prioritāšu noteikšanā un ievērošanā. Trešās puses, piemēram, premjerministra, iesaistīšanās notiek reti.

Zems horizontālās politikas koordinācijas līmenis kavē sekmīgu nacionālās attīstības plānošanas procesa norisi un rada risku, ka netiks sekmīgi īstenotas iniciatīvas, kuras paredz ciešu starpnozaru sadarbību (piemēram, Nacionālā attīstības plāna īstenošanā), kā arī lēmumi jautājumos, kur ministrijām nav izdevies brīvprātīgi rast kompromisu, var tikt atlikti vai vispār netikt pieņemti, pat ja tie ir nozīmīgi turpmākai valsts attīstībai.

Ņemot vērā Latvijas politisko sistēmu un viduvējo politikas koordinācijas kapacitāti, uzlabojumi starpnozaru politikas koordinācijā jāplāno pakāpeniski. Īpaša uzmanība jāvelta politikas koordinācijas kapacitātes stiprināšanai, nevis ambiciozu, bet praktiski neīstenojamo iniciatīvu plānošanai, piemēram, visas nozares un finansējuma avotu aptveroša Nacionālās attīstības plāna sagatavošanai.

Pārresoru koordinācijas centram jāsekmē politikas koordinācija atsevišķās jomās, kuras ir sevišķi nozīmīgas valsts attīstībai vai arī kurām nepieciešama ciešāka nozaru politiku koordinācija. Tā kā nozarēs dominē resursu pārdales intereses, nozaru politikas koordinācijas veicināšanai jāparedz finansiālās motivācijas instrumenti, piemēram, piešķirot papildu finansējumu starpnozaru programmām vai projektiem, kas paredz ministriju ciešu sadarbību. Lai palielinātu sociālo kapitālu, jāsniedz atbalsts neformālo kontaktu veidošanai un valsts pārvaldē valdošo vērtību maiņai, tādējādi veicinot ministriju brīvprātīgu sadarbību.

Pēdējo gadu laikā Latvija ir veikusi virkni darbību, lai uzlabotu politikas koordināciju un tādējādi sekmētu integrētas politikas veidošanu. 2009. gada 1. janvārī stājās spēkā Attīstības plānošanas sistēmas likums, kas nosaka attīstības plānošanas principus, attīstības plānošanas dokumentu veidus, to hierarhiju un savstarpējo atkarību, kā arī atbildības sadalījumu attīstības plānošanas procesā. Likums nosaka divu veidu hierarhiski augstākos starpnozaru attīstības plānošanas dokumentus, kas jāņem vērā visu citu attīstības plānošanas dokumentu sagatavošanā. "Latvija 2030" ir noteikts par hierarhiski augstāko ilgtermiņa politikas dokumentu, un Nacionālais attīstības plāns – par hierarhiski augstāko vidēja termiņa politikas dokumentu.

Attīstības plānošanas dokumenti ir pakārtoti gan termiņu līmenī – ilgtermiņa plānošanas dokumentiem (līdz 25 gadiem) ir pakārtoti vidēja termiņa plānošanas dokumenti (līdz septiņiem gadiem), un vidēja termiņa plānošanas dokumentiem ir pakārtoti īstermiņa plānošanas dokumenti –, gan arī teritoriālā līmenī – nacionālā līmeņa plānošanas dokumentiem ir pakārtoti reģionālā līmeņa plānošanas dokumenti, un reģionālā līmeņa plānošanas dokumentiem ir pakārtoti vietējā līmeņa plānošanas dokumenti (sk. 3.19. att.).

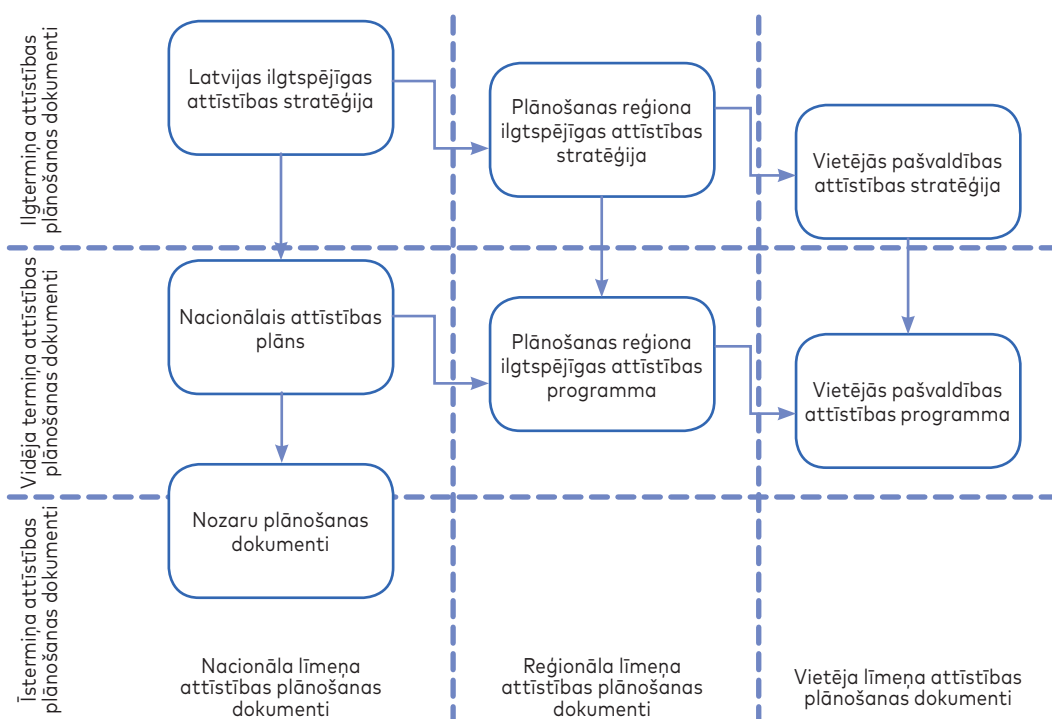
2012. gadā tika izveidots Pārresoru koordinācijas centrs, kas darbojas kā centrālā koordinācijas vienība jeb valdības centrs attīstības plānošanas jautājumos. Centrs ir tieši pakļauts ministru prezidentam un nodrošina hierarhiski augstāko attīstības plānošanas dokumentu (Nacionālo attīstības plānu un Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģiju) un valdības rīcības plāna sagatavošanu un uzraudzību. Centrs arī līdzdarbojas Eiropas Savienības fondu programmu un nozaru politiku plānošanas dokumentu sagatavošanā, kā arī papildu budžeta pieprasījumu (jauno politikas iniciatīvu) vērtēšanā, tādējādi sekmējot valsts līmeņa mērķu un rīcības virzienu pārņemšanu konkrētās politikās un rīcībā (Ministru kabinets, 2011).

Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam iekļauj ne vien prioritātes, mērķus un sasniedzamos rādītājus, bet arī indikatīvu finansējuma sadalījumu dažādām atbalsta programmām, kuras tiek īstenotas ar Eiropas Savienības fondu un valsts budžeta finansējumu (Pārresoru koordinācijas centrs, 2012). Šāds finansējuma sadalījums izmantots par pamatu Eiropas Savienības fondu programmu plānošanā, kā arī tiek ņemts vērā, skatot papildu budžeta pieprasījumus. Tādējādi tiek koordinētas ne vien nozaru politiku stratēģijas, bet arī finanšu sadalījums starp sektoriem un atbalsta instrumentiem.

No iepriekš minētā secināms, ka Latvija ir uzsākusi vairākas iniciatīvas, lai uzlabotu politikas plānošanas koordināciju. Lai turpinātu pilnveidot starpnozaru politiku plānošanu, jāsekmē politikas koordinācija atsevišķās jomās, kuras tiek uzskatītas par sevišķi nozīmīgām valsts

attīstībai vai kurām nepieciešama ciešāka nozaru politiku koordinācija, piemēram, veicot padziļinātu izvērtējumu par ienākumu nevienlīdzības cēloņiem Latvijā, apskatot ārvalstu pieredzi ienākumu nevienlīdzības mazināšanā un sagatavojot starpnozaru programmu ienākumu nevienlīdzības mazināšanai. Jāsniedz arī atbalsts neformālo kontaktu veidošanai starp politikas plānošanā iesaistītajām pusēm un valsts pārvaldē valdošo vērtību maiņai, lai veicinātu savstarpēju uzticēšanos un sadarbību kopīgu mērķu sasniegšanai, piemēram, veidojot starpministriju darba grupas, kas darbojas ārpus formālajām saskaņošanas procedūrām, radot domnīcas, kas iesaista gan publiskā, gan akadēmiskā un nevalstiskā sektora pārstāvjus dažādu politikas jautājumu risināšanā, un organizējot apmācības ar komandas veidošanas elementiem.

Vienlaikus politikas koordinācija rada draudus nozarēm un to ieinteresētajām pusēm, jo katrā nozarē pastāv noteikts varas, kura tiek izmantota tiesību un dažādu labumu sadalei, sadalījuma līdzsvars. Tā kā pārdales intereses ir ļoti spēcīgas, politikas koordinācijas sekmēšanai

3.19. attēls. Attīstības plānošanas dokumentu hierarhija Latvijā [autoru izstrādāts].

jāizmanto vai nu pārliecināšana, kopīgu vērtību veidošana un savstarpējās uzticēšanās veicināšana, vai arī varas instrumenti – administratīvs spiediens vai finanšu motivācija. Visvienkāršāk politikas koordināciju veicināt, piedāvājot visām iesaistītajām pusēm izdevīgus risinājumus, piemēram, piešķirot papildu finansējumu starpnozaru programmām vai projektiem, kuri paredz ciešu ministriju sadarbību.

NOBEIGUMS

Autores institūcijas definē kā sabiedrībā pieņemtu uzvedības veidu, kas ierobežo indivīda rīcības racionalitāti un ietekmē ekonomisko agentu rīcību. Tās veidojas ilgtermiņā sociālos, politiskos un kultūras procesos un tiek pārnestas no paaudzes paaudzē ar kultūras un vēsturiskās pieredzes starpniecību. Formālās institūcijas iekļauj normatīvo regulējumu – valsts konstitūciju, tiesību aktus un citus normatīvus, savukārt neformālās institūcijas aptver sabiedrībā valdošos uzskatus, vērtības un uzvedības normas.

Institūcijas var gan veicināt, gan kavēt ekonomisko attīstību. Valstīs ar ekonomiskajai attīstībai labvēlīgākām institūcijām ir augstāks attīstības līmenis, tās pilnvērtīgi izmanto tām pieejamo fizisko, dabas un cilvēkkapitālu. Savukārt valstīs, kurās izveidojušās ekonomiskajai attīstībai mazāk labvēlīgas institūcijas, stagnē, lai gan tām ir pieejami attīstībai nepieciešamie resursi, jo institucionālu iemeslu dēļ tie netiek pilnvērtīgi izmantoti. Tādēļ valsts attīstība jāaplūko kā savstarpēji saistīts process, kur nozīme ir ne vien materiāliem, objektīvi novērtējamajiem resursiem (cilvēkresursi, infrastruktūra u. c.), bet arī nemateriālām, tādām subjektīvi novērtējamām parādībām kā institūcijas, jo iedzīvotāju uzvedības veids atspoguļojas ekonomiskajās, politiskajās un vērtību institūcijās un nosaka, cik efektīvi tiek izmantoti sabiedrībai pieejamie resursi.

Pētījuma ietvaros izstrādātā metodika ļauj kvantitatīvi novērtēt valsts institucionālo vidi un tās pilnveidošanas iespējas. Tā iekļauj institucionālās vides indeksu, kas raksturo valstī pastāvošās institūcijas un vienotā rādītājā apvieno sabiedrībā pastāvošās vērtības un pārvaldības institūciju kvalitāti, kā arī institūciju iespēju indeksu, ar kura palīdzību var novērtēt, kā valsts izmanto iespējas ietekmēt tās institucionālo vidi. Detalizētai institūciju un to pilnveidošanas iespēju analīzei jāskata arī vērtību indekss un pārvaldības indekss ar ekonomisko un politisko institūciju apakšindeksiem, kā arī indeksus veidojošie rādītāji.

Autoru piedāvātā institucionālās vides un institūciju iespēju analīzes matrica sniedz iespēju veikt kompleksu novērtējumu, kombinējot institucionālās vides un institūciju pilnveidošanas iespēju rādītājus. Matrica veido četrus kvadrantus. Atbilstoši valsts piederībai noteiktam kvadrantam, valsts tiek raksturota kā viena no līdervalstīm, daudzsološām valstīm, atpaliekošām valstīm vai stagnējošām valstīm.

Līderi institucionālās vides un institūciju iespēju jomā ir Skandināvijas valstis (Norvēģija, Somija, Zviedrija), Rietumeiropas valstis (Šveice, Nīderlande, Lielbritānija), kā arī ASV, Kanāda un Austrālija. Tajā pašā laikā Baltijas valstīs, Centrāleiropas valstīs (Ungārijā, Slovākijā un Polijā) un Dienvideiropas valstīs (Itālijā, Kiprā un Spānijā) ir gan zema institūciju kvalitāte, gan arī zemas tās pilnveidošanas iespējas. Šie secinājumi apliecina, ka sociālie un kulturālie faktori ir būtisks kavējošs faktors ekonomiskās attīstības līmeņu izlīdzināšanai pasaules attīstīto valstu vidū, kā arī tādos ģeopolitiskajos reģionos kā Eiropa vai Baltijas jūras reģions. Taču, veicinot izglītību un nodarbinātību, mazinot bezdarbu un ienākumu nevienlīdzību, kā arī sekmējot pilsonisko aktivitāti, valsts ar politikas palīdzību var padarīt institucionālo vidi ekonomiskajai attīstībai labvēlīgāku.

Lai gan institūciju kvalitāte kopumā ir augstāka attīstītajās valstīs, atšķirības institūciju iespēju novērtējumu veidojošos rādītājos apliecina, ka arī mazāk attīstītas valstis var veikt būtiskus ieguldījumus institūciju uzlabošanā. No detalizēti analizētajām Baltijas un Centrāleiropas valstīm Čehija un Igaunija uzrāda labus rezultātus nodarbinātības veicināšanā vai bezdarba mazināšanā. Čehija, Slovākija un Slovēnija nodrošina augstu ienākumu vienlīdzību, turklāt Slovēnijā ir ļoti augsts studentu īpatsvars. Slovēnija un Slovākija uzrāda labus rezultātus arī iedzīvotāju pilsoniskajā aktivitātē. Šajās valstīs īstenotā politika var kalpot kā paraugs citām Baltijas un Centrāleiropas valstīm.

Latvija institūciju un to pilnveidošanas ziņā atpaliek no pārējām Baltijas un Centrāleiropas valstīm tādās jomās kā politiskā stabilitāte, korupcijas kontrole, iniciatīva un individuālisms. Institucionālās vides uzlabojumus kavē augstais bezdarbs, augstā ienākumu nevienlīdzība un zemā pilsoniskā aktivitāte. Institucionālās vides uzlabošanai jāmazina ienākumu nevienlīdzība un bezdarbs, kā arī jāveicina iedzīvotāju iesaiste nevalstiskā sektora aktivitātēs.

Hierarhiski augstākie attīstības plānošanas dokumenti – Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam un Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam – iekļauj uzraudzības rādītājus, kas raksturo uzticēšanos, līdzdalību pārvaldības procesos, pārvaldes efektivitāti un korupcijas kontroli, augstāko izglītību ieguvušo īpatsvaru, bezdarba un nodarbinātības līmeni, ienākumu nevienlīdzības līmeni, kā arī iedzīvotāju dalību nevalstiskajās organizācijās. Pozitīvi vērtējami sasniegumi Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā līdz 2030. gadam un Nacionālajā attīstības plānā 2014.–2020. gadam noteikto korupcijas uztveres un valsts pārvaldes darbības efektivitātes rādītāju mērķa vērtību sasniegšanā. Sekmīgi notiek arī virzība uz izglītības un nodarbinātības rādītāju mērķa vērtību sasniegšanu, savukārt piesardzīgi vērtējams

nelielais progress nevienlīdzību raksturojošo rādītāju mērķa vērtību sasniegšanā.

Latvijā izmaiņas īstenotajā publiskā sektora politikā prioritāri saistāmas ar ienākumu nevienlīdzības un bezdarba mazināšanu, kā arī ar iedzīvotāju pilsoniskās aktivitātes sekmēšanu, tādējādi veidojot ekonomiskajai attīstībai labvēlīgāku institucionālo vidi ar augstu uzticēšanās un iniciatīvas līmeni, augstu politisko stabilitāti un aktīvu sabiedrības līdzdalību politisko lēmumu pieņemšanā, kā arī augstu regulējuma kvalitāti, likuma varu un zemu korupciju.

Balstoties uz institūciju un to pilnveidošanas iespēju novērtējumā sniegto informāciju, jāveic padziļināta Latvijā pastāvošo institūciju analīze, skatot cēloņsakarības starp institūcijām, sociālekonomiskajiem procesiem un publiskā sektora politiku un sniedzot uz pierādījumiem balstītus priekšlikumus tādu politiku īstenošanai, kas veicina sociālekonomiskajai attīstībai labvēlīgāku institūciju veidošanos sabiedrībā.

Nosakot valsts attīstības stratēģiskos mērķus un pieņemot lēmumus par politiku īstenošanu, valsts sociālekonomiskā attīstība jāskata kā integrēta ekonomisku, sociālu un politisku procesu mijiedarbība, apzinoties, ka uzlabojumi vienā jomā radīs priekšnosacījumus citu jomu attīstībai.

Sociālekonomiskai attīstībai labvēlīgas vides veidošana ir komplekss un pārnozaru uzdevums, jo tādos jautājumus kā ienākumu nevienlīdzība, bezdarbs un izglītības līmenis, kas monogrāfijā identificēti kā būtiski priekšnosacījumi institūciju vides attīstībai, nav iespējams risināt bez ciešas nozaru un pārvaldes līmeņu sadarbības.

Jāsekmē politikas koordinācija politikas jomās, kuras tiek uzskatītas par sevišķi svarīgām valsts attīstībai un kurās nepieciešama ciešāka nozaru politiku koordinācija, piešķirot papildu finansējumu starpnozaru programmām vai projektiem, kuri paredz ciešu ministriju sadarbību, kā arī sniedzot atbalstu sociālā kapitāla un neformālo kontaktu veidošanai starp attīstības plānošanā iesaistītajām pusēm, tādējādi veicinot uzticēšanos un sadarbību kopīgu politikas mērķu sasniegšanai.

LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS

1. Acemoglu D., Johnson S., Robinson J. A. Institutions as a Fundamental Cause of Long Run Growth // Aghion P. and Durlauf S. N. (eds.) The Handbook of Economic Growth. – 2005. – Vol. 1 – 385–472 p.
2. Acemoglu D., Johnson S., Robinson J. A. Reversal of Fortune: Geography and Institutions in the Making of the Modern World Income Distribution // The Quarterly Journal of Economics. – 2002. – Vol. 117(4) – 1231–1294 p.
3. Acemoglu D., Robinson J. A. Economic Backwardness in Political Perspective // American Political Science Review. – 2006. – Vol. 100 – 115–131 p.
4. Anderson A. R., Jack S. L. The Articulation of Social Capital in Entrepreneurial Networks: a Glue or a Lubricant? // Entrepreneurship & Regional Development. – 2002. – Vol. 14, Iss. 3 – 193–210 p.
5. Blokker P. Post-Communist Modernisation, Transition Studies, and Diversity in Europe // European Journal of Social Theory. – 2005. – Vol. 8(4) – 503–525 p.
6. Bogart D. M., Drelichman M., Gelderblom O., Rosenthal J.L. State and Private Institutions // Broadberry S. and O'Rourke K. H. (eds.) The Cambridge Economic History of Modern Europe. – 2010. – Vol. 1 – 70–95 p.
7. Boston J. The Problems of Policy Coordination: the New Zealand Experience // Governance: An International Journal of Policy and Administration. – 1992. – Vol. 5(1) – 88–103 p.
8. Bouckaert G., Ormond D., Peters G. (2000). A Potential Governance Agenda for Finland / Internet. – http://www.vm.fi/vm/fi/04_julkaisut_ja_asiakirjat/01_julkaisut/04_hallinnon_kehittaminen/3526_fi.pdf
9. Braun D. Organising the Political Coordination of Knowledge and Innovation Policies // Science and Public Policy. – 2008. – Vol. 35(4) – 227–239 p.
10. Brette O., Moriset B. Bringing Down Territorial Inequalities in the Digital Economy: An Evolutionary Institutional Approach // Journal of Economic Issues. – 2009. – Vol. 43(2) – 495–502 p.
11. Broadberry S. N., Sayantan G. Technology, Organisation and Productivity Performance in Services: Sessions from Britain and the United States since 1870 // Structural Change and Economic Dynamics. – 2005. – Vol. 1 – 446–447 p.
12. Cimdiņa A. Lauku dzīves racionalitāte un kultūrsociālā iesakņotība // Akadēmiskā dzīve 2011/2012. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2012. – 35.–45. lpp.
13. Cimdiņa A., Raubiško I. Cilvēks un darbs Latvijas laukos: sociālantropolģisks skatījums. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2012. – 176 lpp.
14. Coase, R. The New Institutional Economics // Journal of Institutional and Theoretical Economics. – 1984. – Vol. 140 – 229–237 p.

15. Courtney P., Skuras D., Talbot H. (2010): Territorial Cooperation, EDORA Working Paper 27 (Annex 1) in ESPON & UHI Millenium Institute (2011): EDORA – European Development Opportunities for Rural Areas / Tiešsaiste. – http://www.espon.eu/main/Menu_Projects/Menu_AppliedResearch/edora.html
16. Cowie P., Thompson N., Rowe F. Centre for Rural Economy, Newcastle University: Honey Pots and Hives: Maximising the potential of rural enterprise hubs (2013) / Tiešsaiste. – <http://www.micropol-interreg.eu/Discover-the-publications>
17. Crafts N., Mills T. C. From Malthus to Solow: How did the Malthusian Economy really Evolve? // *Journal of Macroeconomics*. – 2009. – Vol. 31(1) – 68–93 p.
18. Djakov S., Glaeser E., Porta R.L., Lopez-de-Silanes F., Shleifer A. The New Comparative Economics // *Journal of Comparative Economics*. – 2003. – Vol. 31 – 595–619 p.
19. Emery F. E., Trist E. L. The Causal Texture of Organizational Environments // *Human Relations*. – 1965. – Vol. 18 – 27 p.
20. Eriksson R. H., Hansen H. K., Lindgren U. The Importance of Business Climate and People Climate on Regional Performance // *Regional Studies*. – 2014. – Vol. 48(6) – 1135–1155 p.
21. Feldman M., Zoller T. D. Dealmakers in Place: Social Capital Connections in Regional Entrepreneurial Economies // *Regional Studies*. – 2012. – Vol. 46(1) – 23–37 p.
22. Gaertner W. A Primer in Social Choice Theory. Revised Edition. – New York: Oxford University Press, 2009. – 233 p.
23. Galor O., Weil D. N. Population, Technology, and Growth: From Malthusian Stagnation to the Demographic Transition and Beyond // *The American Economic Review*. – 2000. – Vol. 90(4) – 806–828 p.
24. Glaeser E. L., La Porta R., Lopez-de-Silanes F., Shleifer A. Do Institutions Cause Growth? // *Journal of Economic Growth*. – 2004. – Vol. 9 – 271–303 p.
25. Granovetter M. Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness // *The American Journal of Sociology*. – 1985. – Vol. 91(3) – 487 p.
26. Greif A. Historical and Comparative Institutional Analysis // *The American Economic Review*. – 1998. – Vol. 88(2) – 80–84 p.
27. Greif A. The Fundamental Problem of Exchange: A Research Agenda in Historical Institutional Analysis // *European Review of Economic History*. – 2000. – Vol. 4 – 251–284 p.
28. Grimes S. Rural Areas in the Information Society: Diminishing Distance or Increasing Learning Capacity? // *Journal of Rural Studies*. – 2000. – 16(1) – 13–21 p.
29. Grootaert C., Van Bastelar T. Understanding and Measuring Social Capital – a Multidisciplinary Tool for Practitioners. – Washington: The World Bank, 2002. – 304 p.
30. Hall R. E., Jones C. I. Why do some Countries Produce so much more Output per Worker than Others? // *The Quarterly Journal of Economics*. – 1999. – Vol. 114, No. 1 – 83–116 p.
31. Hansen G. D., Prescott E. C. Malthus to Solow // *National Bureau of Economic Research Working Papers*. – 1998. – No. 6858 – 26 p.

32. Hodgson G. M. The Evolution of Institutional Economics: Agency, Structure and Darwinism in American Institutionalism. – London: Routledge, 2004a. – 534 p.
33. Hodgson G. M. Reclaiming Habit for Institutional Economics // *Journal of Economic Psychology*. – 2004b. – Vol. 25(5) – 651–660 p.
34. Horwitz S., Boettke P. J. The Limits of Economic Expertise: Prophets, Engineers, and the State in the History of Development Economics // *History of Political Economy*. – 2005. – Vol. 37 – 10–39 p.
35. Inglehart R., Welzel C. Modernization, Cultural Change and Democracy. – New York: Cambridge University Press, 2005. – 63 p.
36. International Monetary Fund. World Economic Outlook: Growth and Institutions. – 2003. – April, 2003. – 252 p.
37. Kaldaru H., Parts E. Social and Institutional Factors of Economic Development: Evidence from Europe // *Baltic Journal of Economics*. – 2008. – Vol. 8(1). – 29–51 p.
38. Kangas O., Palme J. Coming Late – Catching Up: The Formation of a 'Nordic Model' // Kangas O., Palme J. (eds.). *Social Policy and Economic Development in the Nordic Countries*. – New York: Palgrave, 2005. – 17–59 p.
39. Kaufmann D., Kraay A., Mastruzzi M. Governance Matters VIII: Aggregate and Individual Governance Indicators 1996–2008 // *World Bank Policy Research Working Paper*. – 2009. – No. 4978 – 105 p.
40. Kārklīņa R. Lauku kopienu, pašvaldību un valsts iestāžu sadarbība attīstības plānošanā // *Dzīve, attīstība, labbūtība Latvijas laukos*. – Rīga: Zinātne, 2012. – 67.–87. lpp.
41. Khramov V., Lee J. R. (2013) The Economic Performance Index (EPI): an Intuitive Indicator for Assessing a Country's Economic Performance Dynamics in an Historical Perspective. *International Monetary Fund Working Papers*. – 2013. – No. 13–214 – 59 p.
42. King G. J., Barnowe J. T. Competition and Cooperation: Managerial Values and Social Capital on the Baltic Rim // *Lithuanus*. – 2003. – Vol. 49(3) – 37–57 p.
43. Krilovs L. Ekonomiskās domas retrospekcija. Zinātniskā monogrāfija. – Rīga: RTU Izdevniecība, 2014. – 220 lpp.
44. Krott M., Hasanagas N. D. Measuring Bridges between Sectors: Causative Evaluation of Cross-sectorality // *Forest Policy and Economics*. – 2006 – Vol. 8. – 555–563 p.
45. Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam (2010) / Tiešsaiste. – <http://www.pkc.gov.lv/lv/valsts-attistibas-planosana/latvijas-ilgtspejigas-attistibas-strategija>
46. Latvijas Universitāte. Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2012/2013. Ilgtspējīga nācija. – Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2013. – 128 lpp.
47. Macerinskiene I. The Evaluation of Corporate Social Capital // *Overcoming the Hidrance in Writing Doctoral Theses. Collection of Scientific Articles*. – Rīga: RTU Publishing House, 2009. – 60–126 p.
48. Malecki E. J. Regional Social Capital: Why it Matters // *Regional Studies*. – 2012. – Vol. 46(8) – 1023–1039 p.
49. Malova D., Houghton T. Making Institutions in Central and Eastern Europe,

- and the Impact of Europe // *West European Politics*. – 2002. – Vol. 24(2) – 101–120 p.
50. Metcalfe L. International Policy Co-ordination and Public Management Reform // *International Review of Administrative Sciences*. – 1994. – Vol. 60 – 271–290 p.
51. Michie B. H. Reevaluating Economic Rationality: Individuals, Information and Institutions // *Anthropology and Institutional Economics*. – Lanham, MD: University Press of America, 1994. – 391–418 p.
52. Ministru kabineta 2011. gada 19. oktobra noteikumi Nr. 815. Pārresoru koordinācijas centra nolikums / Tiešsaiste. – <http://likumi.lv/doc.php?id=238459&search=on>
53. Moller J., Skaaning S.-E. Post-Communist Regime Types: Hierarchies across Attributes and Space // *Communist and Post-Communist Studies*. – 2010. – Vol. 43 – 51–71 p.
54. Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam (2012) / Tiešsaiste. – <http://www.pkc.gov.lv/lv/valsts-attistibas-planosana/nacionalais-attistibas-plans>
55. Nifo A., Vecchione G. Do Institutions Play a Role in Skilled Migration? The Case of Italy // *Regional Studies*. – 2014. – Vol. 48(10) – 1628–1649 p.
56. North D. C. Economic Performance through Time // *The American Economic Review*. – 1994. – Vol. 84, No. 3 – 359–368 p.
57. North D. C. Institutions, Institutional Change, and Economic Performance. – Cambridge, US: Cambridge University Press, 1990. – 159 p.
58. OECD. How's Life?: Measuring Well-being. – OECD Publishing, 2011. – 286 p.
59. OECD: Social and Welfare Statistics (2017) / Internet. – http://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/data/oecd-social-and-welfare-statistics_socwel-data-en
60. Panke D. Good Instruction in No Time? Domestic Coordination of EU Policies in 19 Small States // *West European Politics*. – 2010. – Vol. 33(4) – 770–790 p.
61. Pārresoru koordinācijas centrs (2012). Nacionālā attīstības plāna 2014.–2020. gadam indikatīvā finanšu pamatojuma dokuments / Tiešsaiste. – <http://www.pkc.gov.lv/par-nap2020/nap2020-indikat%C4%ABv%C4%81-finan%C5%A1u-pamatojuma-dokuments>
62. Pārresoru koordinācijas centrs (2012). Nacionālā attīstības plāna 2014.–2020. gadam prioritāšu pamatojuma ziņojums / Tiešsaiste. – http://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/images-legacy/NAP2020%20dokumenti/prioritasu_pamatojuma_zinojums20120306.pdf
63. Pārresoru koordinācijas centrs (2015). Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas līdz 2030. gadam un Nacionālā attīstības plāna 2014.–2020. gadam uzraudzības ziņojums / Tiešsaiste. – http://www.pkc.gov.lv/images/MP_zinojums/MPzin_07092015_Uzraudzibas_zinojums.pdf
64. Pelkonen A. The Problem of Integrated Innovation Policy: Analysing the Governing Role of the Science and Technology Policy Council of Finland // *Science and Public Policy*. – 2006. – Vol. 33(9) – 669–680 p.
65. Pelkonen A., Teräsväinen T., Waltari S. T. Assessing Policy Coordination Capacity: Higher Education, Science, and Technology Policies in Finland // *Science and Public Policy*. – 2008. – Vol. 35(4) – 241–252 p.
66. Persson K. G. An Economic History of Europe. Knowledge, Institutions and

- Growth, 600 to Present. Cambridge, US: Cambridge University Press, 2010. – 74–91 p.
67. Ploeg F. van der. Natural Resources: Curse or Blessing? // *Journal of Economic Literature*. – 2011. – Vol. 49(2) – 366–420 p.
 68. Projektu un kvalitātes vadība, Latvijas Universitāte. Nākotnē stratēģiski pieprasītākās prasmes Latvijā. – Rīga: SIA Projektu un kvalitātes vadība, 2013. – 139 lpp.
 69. Putnam R. D. Comment on “The Institutions and Governance of Economic Development and Reform” by Williamson // *Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics* 1994. – 1995. – 198–200 p.
 70. Raubiško I. Kas ir “labbūtība”, un kāpēc “labbūtība”? Ieskats labas dzīves izpratnē Latvijas laukos // *Akadēmiskā Dzīve* 2011/2012 (Nr. 48). – Rīga: Latvijas Universitāte, 2012. – 25.–34. lpp.
 71. Rīgas Ekonomikas augstskola. Latvijas konkurētspējas novērtējums 2011 (2011) / Tiešsaiste. – http://www.mk.gov.lv/file/files/ESfondi/2012/latvijas_konkuretspejas_novertejums_final.pdf
 72. Rodriguez-Pose A. Do Institutions Matter for Regional Development? // *Regional Studies*. – 2013. – Vol. 47(7) – 1034–1047 p.
 73. Rodrik D., Subramanian A., Trebbi F. Institutions Rule: The Primacy of Institutions over Geography and Integration in Economic Development // *Journal of Economic Growth*. – 2004. – Vol. 9 – 131–165 p.
 74. Sacks D. W., Stevenson B., Wolfers J. Subjective Well-Being, Income, Economic Development and Growth // *National Bureau of Economic Research Working Papers*. – 2010. – No. 16441– 53 p.
 75. Sauka A., Welter F. Mentalities and Mindsets: the Difficulties of Entrepreneurship Policies in the Latvian Context // Welter F. and Smallbone D. (eds.) *Handbook of Research on Entrepreneurship Policies in Central and Eastern Europe*. – Cheltenham, U. K.: Edward Elgar Publishing Limited, 2011. – 83–101 p.
 76. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. // Soares S. M. (ed.) – Lausanne: MetaLibri Digital Library, 2007. – 754 p.
 77. Solvell O., Williams M. Regions as Gap Fillers: Building a Cluster Commons // Rakar F. and Tallberg P. (eds.) *Developing Regions for Regional Development – Towards a New Swedish Model*. – Sweden: RegLab, 2014. – 103–120 p.
 78. Stanojevi M. Workers’ Power in Transition Economies: the Cases of Serbia and Slovenia // *European Journal of Industrial Relations*. – 2003. – Vol. 9(3) – 283–301 p.
 79. Šeputienė J. The Evaluation of the Impact of Institutional Environment on Economics: Summary of Doctoral Dissertation. – Vilnius: Technika, 2009. – 24 p.
 80. Tabellini G. Culture and Institutions: Economic Development in the Regions of Europe // *CESifo Working Papers*. – 2005. – No. 1492 – 78 p.
 81. United Nations Development Programme Latvia. UNDP Latvijā 1992–2005: ieguldījums tautas attīstībā. – Rīga: UNDP Latvija, 2005. – 176 lpp.
 82. Westlund H., Larsson J. P., Olsson A. R. Start-ups and Local Entrepreneurial Social Capital in the Municipalities of Sweden. *Regional Studies*. – 2014. – Vol. 48(6) – 974–994 p.
 83. Williamson O. E. The Institutions and Governance of Economic Development and Reform: Proceedings of the World Bank Annual Conference on Develop-

- ment Economics 1994. – Washington, DC: The World Bank, 1995. – 171–196 p.
84. Wolfe D. A. Social Capital and Cluster Development in Learning Regions. // Holbrook J. A. and Wolfe D. A. (eds.) Knowledge, Clusters and Learning Regions. – Kingston: School of Policy Studies, Queen's University, 2002. – 11–38 p.
85. World Bank (2015a): World Development Indicators / Internet. – <http://data.worldbank.org/indicator>
86. World Bank (2015b): World Governance Indicators / Internet. – <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.asp>
87. World Bank (2017): World Bank Country and Lending Groups / Internet. – <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups>
88. World Economic Forum. The Evolution of Trust in Business From Delivery to Values (2015) / Internet. – <http://www.weforum.org/reports/evolution-trust-business-delivery-values>
89. World Values Survey Association (2017): World Values Survey / Internet. – <http://www.worldvaluessurvey.org/>
90. Zver M., Živko T., Bobek V. Is There a Gap in Economic Culture Between EU Countries and the Transition Economies // Managing Global Transitions. – 2004. – Vol. 2(1) – 31–40 p.

PIELIKUMI

1. pielikums

Attīstīto valstu institucionālās vides un institūciju iespēju novērtējumā
izmantotie indeksi un apakšindeksi [autoru izstrādāts]

Valsts	Rādītājs	Institucionālās vides indekss (IVI)	Institūciju iespēju indekss (III)	Vērtību indekss (VI)	Pārvaldības indekss (PI)	Politisko institūciju apakšindekss (PI(POL))	Ekonomisko institūciju apakšindekss (PI(EKO))
Austrālija		0,830	0,986	0,779	0,824	0,696	0,885
Kanāda		0,879	0,661	0,803	0,881	0,859	0,856
Čīle		0,422	0,465	0,415	0,452	0,304	0,574
Kipra		0,287	0,113	0,248	0,359	0,340	0,393
Čehija		0,337	0,568	0,369	0,356	0,417	0,330
Igaunija		0,401	0,385	0,206	0,554	0,424	0,650
Somija		0,933	0,807	0,773	0,981	0,883	1,000
Francija		0,517	0,186	0,549	0,508	0,468	0,541
Vācija		0,600	0,587	0,261	0,812	0,744	0,829
Ungārija		0,000	0,133	0,146	0,000	0,001	0,063
Izraēla		0,131	0,448	0,064	0,244	0,000	0,464
Itālija		0,131	0,000	0,432	0,013	0,112	0,000
Japāna		0,370	0,445	0,000	0,638	0,647	0,618
Latvija		0,168	0,156	0,159	0,240	0,253	0,266
Lietuva		0,269	0,150	0,184	0,373	0,391	0,378
Nīderlande		0,935	0,778	0,884	0,913	0,872	0,897
Norvēģija		0,942	1,000	0,788	0,984	0,974	0,937
Polija		0,403	0,330	0,640	0,282	0,334	0,273
Slovākija		0,209	0,196	0,366	0,169	0,331	0,090
Slovēnija		0,120	0,609	0,006	0,266	0,356	0,230
Spānija		0,298	0,052	0,451	0,248	0,324	0,224
Zviedrija		0,991	0,713	0,927	0,969	0,880	0,983
Šveice		1,000	0,791	0,899	1,000	1,000	0,943
Lielbritānija		0,809	0,596	0,762	0,805	0,648	0,890
ASV		0,762	0,893	1,000	0,585	0,513	0,632
Urugvaja		0,258	0,137	0,371	0,238	0,308	0,220

2. pielikums

Attīstīto valstu institucionālās vides novērtējumā izmantotie rādītāji pēc
normalizācijas – politisko institūciju rādītāji [autoru izstrādāts]

Valsts	Rādītājs	Līdzdalība un atbildība (LID)	Politiskā stabilitāte (POS)	Pārvaldes efektivitāte (PAR)
Austrālija		0,712	0,832	0,710
Kanāda		0,782	0,972	0,843
Čīle		0,396	0,625	0,404
Kipra		0,444	0,684	0,374
Čehija		0,424	0,855	0,384
Igaunija		0,553	0,716	0,410
Somija		0,880	0,888	0,880
Francija		0,563	0,573	0,636
Vācija		0,772	0,755	0,826
Ungārija		0,000	0,762	0,024
Izraēla		0,192	0,000	0,592
Itālija		0,418	0,602	0,000
Japāna		0,427	0,863	0,860
Latvija		0,256	0,646	0,414
Lietuva		0,380	0,748	0,480
Nīderlande		0,888	0,843	0,892
Norvēģija		1,000	0,933	0,905
Polija		0,446	0,820	0,222
Slovākija		0,379	0,854	0,248
Slovēnija		0,362	0,839	0,334
Spānija		0,424	0,579	0,465
Zviedrija		0,910	0,858	0,872
Šveice		0,894	1,000	1,000
Lielbritānija		0,636	0,690	0,826
ASV		0,471	0,748	0,648
Urugvaja		0,510	0,868	0,055

3. pielikums

Attīstīto valstu institucionālās vides novērtējumā izmantotie rādītāji pēc normalizācijas – ekonomisko institūciju rādītāji [autoru izstrādāts]

Valsts \ Rādītājs	Likuma vara (LIV)	Regulējuma kvalitāte (REG)	Korupcijas kontrole (KOR)
Austrālija	0,863	0,957	0,840
Kanāda	0,869	0,893	0,816
Čīle	0,593	0,642	0,560
Kipra	0,417	0,433	0,441
Čehija	0,478	0,451	0,188
Igaunija	0,591	0,858	0,558
Somija	1,000	0,981	1,000
Francija	0,634	0,500	0,569
Vācija	0,840	0,864	0,801
Ungārija	0,084	0,225	0,065
Izraēla	0,503	0,583	0,404
Itālija	0,000	0,198	0,000
Japāna	0,691	0,516	0,710
Latvija	0,293	0,451	0,193
Lietuva	0,402	0,590	0,259
Nīderlande	0,924	0,938	0,832
Norvēģija	0,972	0,842	0,990
Polija	0,299	0,388	0,269
Slovākija	0,127	0,239	0,083
Slovēnija	0,385	0,120	0,332
Spānija	0,354	0,237	0,229
Zviedrija	0,984	0,966	0,984
Šveice	0,941	0,929	0,951
Lielbritānija	0,853	1,000	0,821
ASV	0,742	0,602	0,612
Urugvaja	0,232	0,000	0,577

4. pielikums

Attīstīto valstu institucionālās vides novērtējumā izmantotie rādītāji pēc
normalizācijas – vērtību institūciju rādītāji [autoru izstrādāts]

Rādītājs Valsts	Uzticēšanās (UZT)	Individuālisms (IND)	Iniciatīva (INI)
Austrālija	0,601	0,509	0,665
Kanāda	0,529	0,541	0,739
Čīle	0,148	0,862	0,240
Kipra	0,000	0,836	0,175
Čehija	0,325	0,631	0,228
Igaunija	0,393	0,502	0,055
Somija	0,743	0,358	0,664
Francija	0,165	0,580	0,698
Vācija	0,490	0,204	0,335
Ungārija	0,295	0,358	0,211
Izraēla	0,242	0,501	0,004
Itālija	0,336	0,580	0,360
Japāna	0,521	0,000	0,133
Latvija	0,263	0,513	0,106
Lietuva	0,216	0,442	0,260
Nīderlande	0,837	0,481	0,607
Norvēģija	1,000	0,255	0,532
Polija	0,181	1,000	0,393
Slovākija	0,301	0,879	0,000
Slovēnija	0,151	0,280	0,231
Spānija	0,281	0,800	0,221
Zviedrija	0,893	0,273	0,819
Šveice	0,639	0,306	1,000
Lielbritānija	0,362	0,688	0,699
ASV	0,452	0,778	0,861
Urugvaja	0,215	0,657	0,315

5. pielikums

Attīstīto valstu institucionālās vides un institūciju iespēju novērtējumā
izmantotie rādītāji pēc normalizācijas – institūciju iespēju rādītāji
[autoru izstrādāts]

Rādītājs Valsts	Nodarbinātības līmenis (NOD)	Studentu īpatsvars (STU)	Bezdarba līmenis (BEZ)	Ienākumu nevienlīdzība (IEN)	Pilsoniskā aktivitāte (NVO)
Austrālija	0,802	1,000	0,840	0,624	0,839
Kanāda	0,797	0,159	0,759	0,675	0,957
Čīle	0,690	0,902	0,790	0,000	0,507
Kipra	0,611	0,005	0,473	0,649	0,330
Čehija	0,630	0,350	0,944	0,978	0,226
Igaunija	0,659	0,494	0,769	0,696	0,086
Somija	0,454	0,956	0,641	0,938	0,698
Francija	0,297	0,307	0,581	0,698	0,356
Vācija	0,660	0,336	0,928	0,817	0,434
Ungārija	0,375	0,007	0,875	0,800	0,057
Izraēla	0,774	0,355	0,849	0,309	–
Itālija	0,000	0,272	0,485	0,615	0,432
Japāna	0,641	0,279	1,000	0,738	0,184
Latvija	0,520	0,378	0,586	0,602	0,082
Lietuva	0,492	0,418	0,629	0,615	0,000
Nīderlande	0,748	0,684	0,814	0,903	0,471
Norvēģija	0,836	0,638	0,898	0,988	0,778
Polija	0,465	0,406	0,813	0,726	0,164
Slovākija	0,476	0,000	0,580	0,979	0,229
Slovēnija	0,421	0,803	0,659	1,000	0,343
Spānija	0,184	0,967	0,000	0,586	0,190
Zviedrija	0,757	0,252	0,757	0,930	0,770
Šveice	1,000	0,115	0,911	0,757	0,866
Lielbritānija	0,746	0,095	0,895	0,719	0,741
ASV	0,716	0,903	0,891	0,378	1,000
Urugvaja	0,765	0,091	0,692	0,367	0,207

Baltijas un Centrāleiropas valstu institucionālās vides un institūciju iespēju
novērtējumā izmantotie indeksi un apakšindeksi [autoru izstrādāts]

Valsts \ Rādītājs	Institucionālās vides indekss (IVI)	Institūciju iespēju indekss (III)	Vērtību indekss (VI)	Pārvaldības indekss (PI)	Politisko institūciju apakšindekss (PI(POL))	Ekonomisko institūciju apakšindekss (PI(EKO))
Čehija	0,904	1,000	0,781	0,744	1,000	0,466
Igaunija	1,000	0,534	0,561	1,000	0,812	1,000
Ungārija	0,000	0,134	0,425	0,000	0,000	0,000
Latvija	0,281	0,047	0,305	0,389	0,383	0,342
Lietuva	0,606	0,000	0,371	0,700	0,809	0,530
Polija	0,887	0,405	1,000	0,575	0,758	0,371
Slovākija	0,445	0,305	0,562	0,392	0,807	0,049
Slovēnija	0,284	0,803	0,000	0,601	0,849	0,348

7. pielikums

Baltijas un Centrāleiropas valstu institucionālās vides novērtējumā izmantotie rādītāji pēc normalizācijas – politisko institūciju rādītāji [autoru izstrādāts]

Valsts \ Rādītājs	Līdzdalība un atbildība (LID)	Politiskā stabilitāte (POS)	Pārvaldes efektivitāte (PAR)
Čehija	0,767	1,000	0,789
Igaunija	1,000	0,334	0,845
Ungārija	0,000	0,551	0,000
Latvija	0,464	0,000	0,855
Lietuva	0,688	0,487	1,000
Polija	0,806	0,831	0,434
Slovākija	0,685	0,994	0,491
Slovēnija	0,654	0,920	0,680

8. pielikums

Baltijas un Centrāleiropas valstu institucionālās vides novērtējumā izmantotie
rādītāji pēc normalizācijas – ekonomisko institūciju rādītāji [autoru izstrādāts]

Valsts \ Rādītājs	Likuma vara (LIV)	Regulējuma kvalitāte (REG)	Korupcijas kontrolē (KOR)
Čehija	0,778	0,448	0,249
Igaunija	1,000	1,000	1,000
Ungārija	0,000	0,143	0,000
Latvija	0,413	0,449	0,259
Lietuva	0,628	0,637	0,393
Polija	0,425	0,364	0,414
Slovākija	0,086	0,161	0,036
Slovēnija	0,595	0,000	0,542

9. pielikums

Baltijas un Centrāleiropas valstu institucionālās vides novērtējumā izmantotie rādītāji pēc normalizācijas – vērtību institūciju rādītāji [autoru izstrādāts]

Rādītājs Valsts	Uzticēšanās (UZT)	Iniciatīva (INI)	Individuālisms (IND)
Čehija	0,720	0,580	0,488
Igaunija	1,000	0,140	0,309
Ungārija	0,594	0,537	0,109
Latvija	0,462	0,269	0,324
Lietuva	0,269	0,662	0,226
Polija	0,123	1,000	1,000
Slovākija	0,619	0,000	0,832
Slovēnija	0,000	0,587	0,000

10. pielikums

Baltijas un Centrāleiropas valstu institūciju iespēju novērtējumā izmantotie
rādītāji pēc normalizācijas – institūciju iespēju rādītāji [autoru izstrādāts]

Rādītājs Valsts	Nodarbinātības līmenis (NOD)	Studentu īpatsvars (STU)	Bezdarba līmenis (BEZ)	Ienākumu nevienlīdzība (IEN)	Pilsoniskā aktivitāte (NVO)
Čehija	0,900	0,436	1,000	0,945	0,659
Igaunija	1,000	0,615	0,518	0,236	0,251
Ungārija	0,000	0,009	0,811	0,498	0,165
Latvija	0,510	0,470	0,018	0,000	0,238
Lietuva	0,413	0,520	0,136	0,033	0,000
Polija	0,317	0,506	0,640	0,312	0,477
Slovākija	0,355	0,000	0,000	0,946	0,666
Slovēnija	0,163	1,000	0,218	1,000	1,000